

214149

GERÉB LÁSZLÓ

INFORMÁCIÓKÖNYVTÁR

GERÉB LÁSZLÓ

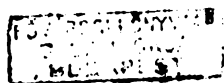
KIÁLT PATAK VÁRA

7

IFJUSÁGI KÖNYVKIADÓ

**A BORITÓT
DEMJÉN ZSUZSA
AZ ILLUSZTRÁCIÓKAT
REICH KÁROLY
RAJZOLTA**

2826

20429 16

Feladás kiadó: Földvár János
Feladás szerkesztő: Csillag Tamás. Művelési feladás: Rács Rózi
511305 Athenaeum Nyomda (Fv.: Soproni Béla)
Budapest, 1951

Amikor kiért az erdőből, körülnézett. Majd leült a hegyoldalban, nyakába kapta lábát és összegöngyölödve, mint a südisznó, legurult a selymes pázsittal benőtt meredek parton.

A folyó szélén talpraugrott és kacagva nézett fel az emelkedésre, ahol botjával bökdösve a földet, egy öreg ember ereszkedett lefelé az ösvényen.

— Nono! — kiáltotta az öreg és kezével fenyegette. — Csak aztán baj ne legyen a sok kacagásból!

Vékony és kicsi volt a gyerek. Egyetlen ruhadarabja térdigérő ing, a derekán kőmadzaggal övezve. Tömpe orra felett csillogó barna szem. Síma, rövid szőghaja most kócos, fűszálak, bogáncsok ragadtak bele. Széles vállát, az ujjatlan ingből kilátszó izmos karját meg lábát tekintve, első pillantásra nem lehetett tudni, hogy fiú-e vagy leány. Pedig leány volt, tizenegyéves-forma.

Az erdő szélén néhány legelésző kecskét pillantott meg. Rájuk mekegett és olyan élethűen utánorta a szegény ember tehenét, hogy a szakállas kérődzők felkapták fejüket és kidülledt szemükkel jó ideig esodálkozva bámultak a gyermekre. Ezen aztán újra kacagni kellett.

Mikor az öreg leért a partra, a leányka már bent tocsogott a vízben. Lába besüppedt a puha iszapba s ő a csillogó víz fölé hajolva figyelte a folyó életét. A sekély vízben apró halfiókák uszkáltak a part mellett.

— Nézd, nagyapó, veresuszonyú potykák! Emitt egy márna... az meg ott apró haresa?

— Jól van már. Gyerünk tovább, mert ránk esteledik!

A kislány elpityeredett.

— Fáj a lábam. Nem megyek mezítláb a köveken.

— Ne kényeskedj, to! Majd kapsz bocskort az ujhelyi vásáron.

— Messze van az még!... Éhes vagyok.

Az öreg nagyot kurjantott.

— Hé, ugye most tarka bárányt vezettek erre?

A kislány elhallgatott. Körülnézett, hogy hol is van hát az a tarka bárány, az öreg hamiskásan nevetett és énekelni kezdett:

Arra alá, az alföldi határon
mén a juhász, mén a juhász,
mén a juhász százesztendős,
egérszőrű, kerek talpú,
hosszifülű, kurtafarkú,
pöttögetett, menyéthatú
picike kis számaron . . .

De a kislányt nem nyugtatta meg az ének. Elnyújtott hangon, siránkozva ismételte :

— Éhes vagyok, éhes vagyok . . .

Az öreg tanácstalanul nézett körül. Megvakarta a fejét. Aztán jókedvűen felkiáltott :

— Látod ott az akácot? Akácvirágot eszünk, Mika.

Mika kiugrott a vízből és előreszaladt. A parton néhány akácfa állt. Ritkán látott, új növény még nálunk. Már csak ezért is érdekes . . . De virágai már hervadoztak. A száraz fürtök között keresni kellett a frisset, az édes, illatos sárgabelűt. Sokáig tartott a keresgélés és sovány volt az eredmény. Már lefelé hajlott a nap, a Tisza két partján árnyékkal telt meg az erdők melléke, mire továbbindultak.

A magaslaton túl a mező kiszélesedett. Fehér libák totyogtak hosszú sorban hazafelé. Mika és nagyapja a vízenyős rétről letértek a folyótól távolabb húzódó országút felé.

— Add rám a kötőt. Erre már emberek járnak — mondta az öreg.

Homlokát, arcát, régi nagy égési seb forradása rútította. Se szemöldöke, se szempillája ; hosszú, ősz szakállja is csak az álláról esüng alá. Arcán feszül a vékony, vörös bőr, mindenütt foltok és varéktelenítik el. Még a szemhéja is sebhelyes. De a szeme csodálatosképpen sértetlen maradt. Ezt azonban nem kell mindenkinek tudnia . . .

Leült egy köre. Mika keskenyre hajtogatott vászonkendőt kötött nagyapó szeme elé és tarkóján megcsomózta.

— Lazítsd meg, te, mert nem látok !

Mikor kiértek az útra és emberekkel találkoztak, akik batyusan, gyalogszerrel vagy szekéren igyekeztek Tiszaújlak felé, rákezdték éneklő hangon :

— Sze-gény világ-talan . . . könyörüljenek meg Isten nevében ! . . .

Sok nép járt erre ilyen tájban, mert ma fejeződött be a beregszászi vásár ; az emberek csapatokban igyekeztek hazafelé.

— Valami zavar van ott elől — szemlélődött az öreg kóborló a vászonkendő alól.

Hamarosan megtudták, hogy csakugyan baj van. Az útmenti fűzesben néhány komorképű legény lapult. Onnan szóltak ki az úton menőkhöz :

— A révnél németek vannak. Szatmári katonák.

A szekeresek káromkodva fordították le a lovakat az útról, rájuk-esapkodtak az ostorral és az erdő felé hajtottak. Villanyéllal bökdösték a lomhajású ökröket. Egy koca megállt, kerek, fekete orrával beletúrt a földbe; amikor kövér combját ütés érte, felvisított és szaporábban dőcögött tovább kurta lábain. Az asszonyok sopánkodtak, sírva fakadtak. Görcsösen markolták batyujukat és futva igyekeztek fel a hegyoldalba.

— Jaj, németek vannak a révnél, szatmári katonák!

A tiszaujlaki rév-esárda táborhoz hasonló. Dél óta nem vitt át a révészs egyetlen magyart sem. Csak a császár katonáit szállította át a folyón, a szatmári németeket.

A csárda környéke is tele van velük. Pofonesapott, gombaalakú kalapjukban, hosszú fehér kabátban ülnek az ivóból kihordott padokon, mások hátipoggyászaikon kuporognak, a dobosok a dobokon. Hosszú, szuronyos puskáik gúlába rakva a lótrágyás, tyúkganéjos udvaron. A tisztek lovait a csárda előtti cölöpökhöz, a »bitókhoz« kötötték, ma oda közönséges ember nem állíthatná állatját, még ha jönne is. De ki mer a közelükbe jönni!

Amíg az átszállítás tart, a tisztek a csárdában isznak.

A tornáccon csak néhány falusi kismemes, meg úton levő városi kalmár üritgeti a cimpoharát. Nincsen jószáguk, portékájuk — nincs mit elvenni tőlük; hát közel merészkedtek a németekhez. Itt várják, míg rájuk kerül a sor.

— No, ennek a csárdásnak sem szeretnék ma a bőrében lenni — mondta egy kékruhás debreceni polgár.

— Miért? — kérdezte a hosszú asztal tulsó végéről egy foltos ruhájú kurtanemes. — Hiszen félesztendő alatt sem lát annyi vendéget, mint ma!

— Az ám — vágott vissza a debreceni — de a német nem fizet pénzzel, csak nyugtával. Ezt aztán beválthatná a Sőhivatalnál, ha ki nem dobnák, mert a nyugta így vagy amúgy, de nem szabályos. Ha a csaplár okoskodik — a katonatisztek verik el, ha a Sőházban nyitja ki a száját — a sőtisztek. Csak a verés biztos a mai bormérésből.

A debreceni kalmár okfejtését két nehéz ökrösszekér érkezése szakította

meg. Tengelyük még akkor is nyikorgott, amikor megálltak a csárda előtt. Gazdájuk lóháton kísérte a szekereket. Tizenhatmarkos, száraz nagy hátas, éppen gazdájához való. Neki is hosszú a lába, a dereka, a nyaka, az orra. Még bajsza is olyan hosszan nyult el kétfelé, hogy akár a fülére csavarhatta volna. Barna ember, erőyes arcú, szélesvállú.

— Hát itt mi történt? — kiáltotta és leugrott a nyeregből. — Minden magyar elbujt, hogy egyet se látok?

A debreceni felállt a kecskelábú asztal mellől és cinpoharával a kezében kiált a tornác szélére, úgy intett a jövevénynek:

— Hahó, Tamás! Csak befelé! Itt ugyan ma nem jutsz át a réven.

A Tamásnak nevezett utas a tornácra lépett és kezetszorított a debreceni kalmárral.

— Hová megy a német? Nem arra van a török!

A debreceni nem válaszolt. Inkább ő kérdezte:

— Hoztál sót?

— Hoztam. Máramarosból.

— Várunk már Debrecenben. Kell az állatainknak a Hortobágyon. De nagyon. Tíz mázsát átveszek, annyiért mint tavaly.

— Lehet.

— Nem félsz a némettől, hogy idejöttél?

— Nem én! Van igazságom hozzá.

— Te tudod, milyen erős az igazságod.

Leültek. A jövevény pecsenyét rendelt a csárdásnál, a debreceni kalmár meg bort, merthogy áldomást fizetett a sóvásárra.

A sókereskedő körülszemlélődött. Ismét kérdezte:

— Hová megy ez a rengeteg német?

— Adót szedni Beregbe.

— Az áldóját! — ugrott fel. A debreceni megfogta a karját:

— Talán bizony tartozol a porclóval?

— Nem én, egy garassal sem. Dehát ismered a császár katonáit...

— Ismerem hát. De ha nem tartozol, csak nem mennek a házádba.

És ha mennek, az asszonyoknak is van szája.

A csárdás fatányéron hozta a sült sertéshúst. Tamás kihúzta kését a csizma szárából és nekilátott. Közben-közben nyugtalanul pillantgatott a részeg katonák felé, amint egyre-másra szálltak a révész hidasába és átkeltek a beregi partra.

— Esze Tamás Tarpáról — mutatta be a debreceni szomszédjának akivel várakozás közben ismerkedett meg. — Még debreceni diák korából pájtásom...

A tornác alatt égettképi, vak koldus jelent meg, egy gyerek vezette.

— Szegény világtalan! Könyörüljenek Isten nevében!

— Ki vagy, öreg? — kérdezte Esze Tamás. Jókorá karéjt szelt le cipőjából, húst is tett rá, s úgy adta a vakot vezető gyermek kezébe.

Az öreg mereven, vakosan tartott fejét most a kérdező felé fordította, halkán felelt :

— Thököly hajdúja vagyok, öreg kuruc bujdosó. Munkácson egy pattantyú mellett a puskapor lobbanása tett így csúffá.

Esze Tamás szánakozva nézett végig rajta. Csöndesen mondta :

— Húzódj el innen ezzel a kislánnyal, kárt ne tegyen bennetek valami részeg zsoldos.

A koldus és kísérője eltűntek a tornác sarkánál. Tamás bólogatott.

— Munkács — mondta — Munkács... Amikor ostromolták, húszesztendős voltam. Annak vagy tíz esztendeje...

— Akkor hagyta el Debrecent — tette hozzá a kékruhás polgár. Ivott és kétfelé törölte vastag, fekete bajszát.

— Akkor...

Mereven nézett maga elé. Eszébe jutott, hogyan bukott el Munkácsnál a magyar szabadság utolsó bástyája. Meg az ő szabadsága is. Vége volt

Thököly királyságának, vele a tarpalak sokféle szabadságának is, amit a Rákócziaktól, földesuraiktól szereztek. Császári jószágkormányzó ült a Rákóczi-birtokokba, nem engedte, hogy Esze Tamás tanuljon. Apja akkor halt meg. Ha tüstént nem jön haza a debreceni főiskoláról, elveszik és másnak adják apja negyedtelkét, cselédházba kerül édesanyja. Ezért kellett letenni tervéről, arról, hogy tanult, tudós ember legyen belőle. Ezért kellett hazajönnie jobbágnak, parasztnak...

A debreceni kitalálta, hogy társa mire gondol.

— Sose búsulj, pajtás — ütött a vállára — Engem nem kényszerítetek, mégis otthagytam az iskolát. Marhával, búzával, mlegymással áruskodom és többet szereztem eddig, mint amennyire világéletében csak gondolhat is holmi rongyos rektor, prókátor, írnok vagy prédikátor... Te is ezt teszed. Te sem panaszkodhatsz.

— Nem érted ezt te, Szűcs Marci — felelte Esze Tamás. — Igaz: rendben van otthon a házam. Van szépasszony feleségem, kislányom. Gyarapodom is évről-évre... De én nem ezt keresem, nem erre vágyom.

— Hát mire?

— Az igazságra. Azt keresem, hogy elérjem. A szegény nép igazságát. A magamfajta parasztemberekét. Hogy ne legyen többé rajtunk zaklatás és nyomorúság. Ne legyen aggodalom minden napunk... Tanulni akartam, hogy kiállhassak a nép elé, az urak elé is, és hirdethessem...

Hátulról valaki a vállára kopogtatott. Esze Tamás felnézett.

Egy német állt mögötte. Összehúzott szemmel, kihívó, széles mosollyal.

— Te hoztad sőt? — kérdezte.

— Én — állt fel Tamás.

— Fan teneked passzus?

Esze Tamás szó nélkül benyúlt a dolmánya alá és kihúzta az összehajtott szürke papirost. Tudta, Steif úrral, egy tiszaujlaki sótiszttel van dolga. A debreceni kalmár aggodalmasan figyelte a jelenetet. Szeme sarkából Tamás felé vágott, de az nem ügyelt rá.

— Húsz mázsa — a császári tisztviselő felemelte tekintetét az írásból — de stimmel a kvantum?

Tamás nem értette mindjárt, mire céloz.

— Hátha több? Was? Hehehe!

Amaz felpattant:

— Azzal gyanúsít, hogy lopott sóval kereskedem?

— Csak nyugottan, nyugottan: majd lemázsáljuk.

— Lehet! Gyerünk!

— Majd holnap. Most este van. Elviszek a sót. Holnap begyősz, aláírsz protokollumot.

Esze Tamást előntötte a harag. A debreceni megfogta a vállát és a füléhez hajolt:

— Vidd félre a gazembert és alkudj meg vele. Hiszen csak ezt akarja. Adj neki pár forintot.

— Az igazságomért? — kiáltotta Tamás. — Nem. Gyerünk a Sóházba, a mázsához!

Steif úr felhúzta az orrát. Pálcáját Tamás mellének szegezte:

— Mi fagy te meg, hogy ity kiabálsz? Nobillis úr? Halkass, huncfut, selma, rebellis, kutjá mádjár páráaszt, mert lehuzatlak.

Esze Tamás most vette észre, hogy a német mögött katonák állnak. Ömögötte is kettő.

— Fizess neki — súgta ismét a debreceni.

— A kínját! — ordította a tarpai és ökölbe szorult a keze.

A németnek elég volt, hogy megkaparinthatta magának a sót: ez most az ő zsebét gyarapítja. Nem akarta feszíteni a húrt. Hátat fordított és lesietett a szekerekhez. Emberei már várták.

Elhajtották Esze Tamás ökreit, szekereit, a szigeti Sóházban pénzen vett sóját. Szűcs Marci minden erejét összeszedve nyalábolta át hátulról társát, úgy fogta le, hogy ne rohanjon a zsvány hivatalnokra.

A foltosruhájú kurtanemes részvétellel nézte. Egy pohár bort nyújtott neki:

— Igyál, oszt nyugodj meg. Ez a mi sorsunk, mindnyájunké!

Tamás elkapta a poharat és felhajtotta. Aztán leroskadt az asztal mellé és két tenyerébe temette arcát.

A tornác alól halk dörmögést hallott:

— Az igazságot keresed, Esze Tamás? A szegény nép igazát? Tanulóiskolája annak az erdő. Ott vár téged is a szegénység bosszulója, Kis Albert. Eredj fel hozzá igazságért, a beregi hegyekbe és mondd meg, hogy én küldtelek, a vén Mikó.

Esze Tamás felkapta a fejét. Hátranézett. A vak koldus akkor tűnt el az esti homályban.

2

— Üsd! Ötven botot neki!

Az első ütésre a bíró felordított. Hányta-vetette magát a deresen. De a kezét-lábát-derekeit leszorító vaspántok nem engedtek. Összeharapta fogát, lehajtotta fejét és nem kiáltott többet. Ne röhögjön rajta a zsoldos csőcselék.

A császári tiszt a fejénél állt és a verés közben oktató hangon beszélt a lelkére:

— Na, szükszt esz, kellett esz neked? Fiszetsz vagy nem fizetsz?

— Nem tudunk...

Az ütések zuhogtak.

— Kifeszítlek, ha nem fizetsz porciót.

— Kifizettünk már mindent.

— Ne okoskodj, piró! Nem fizetted. Magyarországnak éppen az éfben nem etymilliónyolcszázezer forint kell fizetni, hanem hárommillió-ötszázezer. A török háporú miatt. Látod, én szépen beszélek feled. Tied falu restál ezerkilencszáz forint.

— Honnan vegyük? Honnan vegyük? Egy garasunk sincs az egész faluban.

— Tied dolog, honnan fessed. Fizetsz és punctum.

— Huszonöt... — számolta a káplár a pálcáutéseket.

— Halt! — intett a tisz. — Többít megkapsz holnap, piró. Most adsz kvártélyt empereknek. Addig nem megyünk el, amik nincs utolsó garas kifiszetve. Na, köszönd mek szépen, hoty ilyen jó fatyok hozzád.

Két fegyveres támogatja fel a bírót, a többi tódul utána hosszú fehér kabátban, szuronyos puskájával a kihalt tarpai utcán.

— Hol a nép?

— Elment. Elszaladt. Ahogyan szokás... ha az urakat meglátják. Vissza se jön egyhamar.

— Karóba húzzuk a rebelliseket, elmetyünk utánuk — fenyegetőzött a császári hadnagy.

A bíró bajsza csúfondárosan megrándult.

— A hegyekbe? Az jó lesz. — Csak ennyit mondott. Magában azt gondolta: Onnan ugyan vissza nem jönne közületek egy sem!

Benéztek sorra az alacsony vályógházacskákba.

— Itt senki... Itt sincs senki.

Néhány katona befordult az elhagyott udvarokba, körülnézni, mi van ott még, ami elmozdításra érdemes.

— Aztán tüzet ne csináljanak! — kiáltott utánuk a bíró — Mert abból nem lesz porció!

Hátbavágták és előretaszították. A zsoldosok mindent összeszedtek, ami a kezük ügyébe került. Itt egy suba lógott a sarokban, amott juhok irhája, asszonyok vászonneműje, ólban felejtett hízó, amit nem volt már idő elhajtani. Mind felrakták az ökrösszekerekre. A bécsi spékuláns velük tartott. Mindjárt készpénzzel fizetett a zsákmányért. De ő szabta meg az árát: Bécsben aztán a sokszorosáért adta el akár a zsibvásáron is. Nem vetették meg a garasos szerszámot sem, az ástót, a kapákat.

— Fogatokat szerezni! Ha itt nincs, a szomszéd faluból. Elvisszük mind a széna- és szalmakazlakat — parancsolta a hadnagy.

Az egyik ház lakói nem menekültek el. A tisz. intett: egy káplár négy közemberrel belépett az udvarba. Bezörgettek a zárt ajtón.

Szóváltás hallatszott, majd mint egy rongybatyú, úgy repült ki a házból a gazda és kábultan elnyúlt az árokparton. A szobában nők sikoltottak.

— Itt pénz is lesz — dörmögte a bíró Esze Tamás házánál. — De vajjon itthon maradt-e az asszony? Mert a gazda távol van.

A zsoldosok elégedetten kiáltoztak. A kert alatt, a lombokon át legelésző tehenek látszottak a patak partján. Néhány német nyomban átugrott a sövényen és leíramodott az állatokért.

Hatan benyomultak a házba. Velük a bíró és a tiszt.

Olyan hajlék mint a többi. De tisztább, rendesebb minden. Az ablak nem bedeszkázva, hanem áttetsző lantornával bevonva.

— Mit akarnak? Nem tartozunk semmivel! — riadt rájuk egy szép barna asszony. Sötét szemű kislány ijedten bámul a jövevényekre, két kis kezével anyja szoknyájába kapaszkodik, fejét is odahajítja.

— Ne okoskodj, Anna — kérlelte a bíró. — Adj ide mindent. Ha több annál, mint amennyi rátok esik, visszatéríti a község. Látod, hogyan vagyunk...

— A gazda vásárolni ment, minden pénzt magával vitt.

— Szakrament! — ordította a tiszt. — Mindenhol kifogás, fecsekés! Nézzétek meg a nyoszolyát és alatta.

Pillanat alatt felfordult a kis szoba. Egy zsoldos a ládából rángatta ki Esze Tamás ünnepelő ruháját. Meg az asszonyét. Anna asszony felsikoltott, amikor a kislány himzett ruhácskája is a földre hullt.

De ez sem volt elég. Egy zsoldos letépte róla az ingvállat, másik késsel vágta el szoknyája kercát. Durva röhögésükbe a káplár kiáltása vegyült: pénzt nem, de egy kis átalag bort talált a nyoszolya alatt. Mind örvendezve tolongtak körébe.

Anna élt a kedvező pillanattal. Kilökte az ablakot és a kislányt kitette a szabadba.

— Szaladj, Annuska, a patakon át a hegyre!

Egy német elkapta a karját és a falhoz lódította az asszonyt, de az gyors mozdulattal képentörölte a németet és kirohant az ajtón. A kertben elkapta a kislány karját, úgy futottak le együtt a patakhöz. Átláboltak rajta és zihálva igyekeztek fel a füves domboldalra, az erdő felé.

Mikor Eszéné itt visszafordult, kettőn akadt meg a szeme. Házukból, a tetőről füst szivárgott a magasba: tüzet csináltak a nyomorultak! A falun túl pedig, az úton vágatva egy lovas közeledett. A magas lovon a hosszú embert ezek közül is megismerte volna.

— Tamás! — kiáltozta és integetni kezdett.

— Apám, édesapám — sikoltozott a kislány is sírva.

A lovas észrevette a hegyoldalon integetőket. Hogyne látta volna meg, hiszen egy szál fehér ingben álltak a sötét lombok előtt. A kantárt a patak felé fordította, az ösvényre tért, amely a fűzfák mögött, a falu felől nem láthatóan vezetett a dombhoz.

Az erdőben érte utól családját.

— A németek mindenből kifosztanak, adóba, a házat is felgyújtották.

Esze Tamás barna arca sápadt volt, mozdulatlan.

— Annál jobb! — csak ennyit mondott. — Bujdosónak nem kell hajlék.

Kislányát feltette a lóra, feleségét is fölsegítette. Aztán megfogta a kantárt és megindult az erdőnek.

— Hová megyünk, Tamás?

— Debrecenbe, egy iskolabeli pajtásomhoz.

— Mihez kezdesz immár ezután? — kérdezte a szép, barna asszony és eltakarta síró szemét.

— Most már másképpen keresem az igazságot.

3

Fiatal, de zömöktestű férfi Károlyi Sándor, a szatmári főispán. Szétterpesztett térdel, kissé előrehajolva ül, kerek arcán, tömött, vöröses bajsza körül ravasz mosoly. Csillogó szemét merően szegezi az előtte állóra, amint jóindulatúan biztatja:

— Mondjad csak, mondjad!

Esze Tamás markában szorongatja süvegét, elnéz Károlyi feje mellett, a falra, ahol sötétfestésű családi arcképek sorakoztak: ki karddal, ki buzogánnyal, hegyesorrú asszonyságok merev főkötővel. Úgy folytatta, maga elé mormolva:

— ... Mikor reggel a Sóházba mentem, ökreimnek, szekereimnek színét se találtam, sómat mázsálás nélkül elrakták. Velem alá akartak íratni egy jegyzőkönyvet, hogy a nálam talált só nagyobb részére nem volt passzusom. Húsz mázsát vettem Szigeten, itt van róla az írás, minden ember tudja, hogy két szekéren nem lehet többet szállítani — mégis így belémkutyázkodtak.

— Aztán adtak-e nyugtát arról, mennyi sót vettek el tőled?

— Dehogyan adtak, a protokollumba sem írták bele.

— Tiszta sor. — Károlyi nem szólt erről többet, csak gúnyos tekintetéből olvasta Esze Tamás a többi: Ellopták a császár tolvajai.

— Most még fiskális akció? Is indíthatnak ellenem és nem tehetek ellene semmit — mondja Tamás.

— Deákul volt a jegyzőkönyv? — kérdezte most Károlyi.

— Deákul.

— Oskolát jártál?

— Debrecenben.

Károlyi szaporán beszélni kezdett:

— Nem bír ezekkel az isten se. Minden a németé. A marhámat nem hajthatom fel Bécsbe vagy Nürnbergbe, mert a marhakereskedelem egy bécsi kereskedő-kompania kiváltsága. Itt kell nekik eladnom, annyiért, amennyiért veszik. A hadseregnek se szállíthatok, mert az is az ő kiváltságuk. — A jobbágyasszonyok otthon fonnak, szőnek. Gondoltam, kell a vászon, a posztó ennek a sok hadnak az országban. Összeültettem egy házba vagy harminc asszonyt, adtam nekik lent, kendert elegendőt,

hogy végszámba készítsék itt a szőtest, ne apró dírlb-darabokban mint otthon. Robotba ment javarésze a munkának, a többiért is alig adtam garast — Károlyi felnevetett — mégis drágábbra jött nekem mint amennyiért a bécsi manufaktúrák eladják az ő portékájukat. Hogyan nyúzzák ők a munkásaikat, fel nem foghatom. Aztán alig menekültem a pertől, merthogy a szövés-fonás is egy bécsi társaság kiváltsága. Hát nekünk már csak a kapát meg a kaszát hagyják: azt is csak azért, hogy nekik dolgozzunk. Mesterségen, kereskedésen mind ők híznak!

Tekintete most találkozott Esze Tamás figyelő szemével. Rákiáltott latinul:

— Cur stat ipse hic? Sedeat! (Miért áll itt? Üljön le!)

És merthogy Tamás nyomban elérte a deák szót és az asztal tulsó végén leereszkedett egy székre, Károlyi az asztalra könyökölt és szinte bizodalmasan folytatta:

— Veled az esett meg, ami velem is megeshet minden nap. De nálam nem húsz mázsa sóról van szó. Hanem az apám meg magam által szerzett minden jószágról. A hamis protokollum is megvan hozzá. Két tanácsos úr írásba tette, hogy én összeesküszöm a beregi latrok hadnagyával, a németől, urakat sarcoló Kis Alberttel. Én is keresem az igazságot Kassán, meg Pozsonyban, meg Bécsben. Teméntelen költséggel meg futkosással. Különben én is fiskális akciókat kapok a nyakamba.

Szeme dühvel volt tele. Felcacagott:

— Annyi igaz a dologból mindössze, hogy ezt a Kis Albertet, amikor passzus mellett kijött Erdélyből, harminc emberével szolgálatomban tartottam, a kóbor tatárok híre miatt. Utána meg ő vigyázott az erdőkben igen elszaporodó latrokra és igen dícséretesen megcsendesítette őket. Aztán elbúcsúztunk, semmi dolgunk többé egymással. Azóta hallok, maga is latornak ment a hegyekbe, ámbár jószágban kárt nem teszen.

Esze Tamásnak még az előbb hallottakon járt az esze. Mikor Károlyi Sándor elhallgatott, megkérdezte:

— De hát méltóságos úrnak nagy szava van az országban. A többi urak is tudják a német nemzetnek rajtunk való telhetetlen uralkodását. Miért nem tesznek ellene valamit öfelségénél?

A főispán kelletlenül válaszolt, mint aki együgyűnek tartja a kérdést és csak leereszkedésből, félvállról szól hozzá:

— Amióta Erdély odavan, a német a gallérunkba piszkít. Hallottad az eperjesi vérbíróság hírért! Meg a pozsonyi! Meg a bécsiújhelyi! Ki akar odakerülni? Már pedig könnyen odakerül a magyar, ha a törvényt, a jussát emlegeti. Erőt kellene mutatni — ha volna... Vagyis, hogy van, de hát bajos dolog...

Felállt, ezzel jelezte, hogy végzett. Esze Tamás is fölemelkedett.

— Ami a te dolgot illeti, írok ügyedben a Söhhivatalnak, a Kamarának. Én megteszem, utóvégre ugyanabban kereskedünk mind a ketten. Meglátjuk, mennyit ér a protekció.

— Köszönöm a kegyességet — felelte Tamás. — Az ember nem ellensége önmagának. Gondoltam, ezt még megpróbálom : Debrecenbe menet benézek méltóságodhoz.

— Jól tetted — mondta újra barátságosan Károlyi és kiismerhetetlen, ravasz szemével még csak nem is hunyorgatva, a kérelmező arcába nézett, úgy tette hozzá : — Az a Kis Albert is tarpa! Ugye? Földid. Hát ha véletlenül . . . véletlenül találkozna vele, üzenem neki, keressen fel, mert beszédem volna vele. Amint mondtam : a becsületed dolgában.

Tamás kilépett a kerengőre, mely a szatmári főispán házát az udvar felől körülvette. A szépen fehérre meszelt hosszú folyosó boltozatát zömök oszlopok tartották. Még szédült a feje, Károlyi bizodalmas beszédétől, amint lement a lépcsőn. Mi minden volt abban? Csak félig mondta ki az úr, amit gondolt. Rábízta, hogy kitalálja a többi. És ha kitalálja, vajjon mire jó ez neki? A végén meg Kis Albertre tért, a bujdosó szegénység hadnagyára. Ahhoz küldte. Talán bizony nem? Akár a tiszaujlaki vak koldus . . .

Még mindig a kezében szorongatta süvegét. Csak akkor vette észre, amikor lovára akart szállni és nem volt szabad a keze, amivel megfogja a nyeret. De a sok új gondolatot még a ló ügetése sem rázta ki a fejéből.

4

— Kötelet vegyenek, kötelet !

Hetykebajszú, karcsú fiatalember vonta magára Esze Tamás figyelmét, amint átlovagolt Nagykárolyban a piacon. Hangosan kínálta portékáját, egész csödület volt körülötte :

— Finom, puha ez a zsinór : a legkényesebb úr sem szólhat ellene, ha ezt tesszik a nyakára. És olyan erős, hogy nem szakad el, még ha kétmázsás bécsi disznót is kötnek rája !

A nép hahotázott, megértette a vándor árus beszédét. Még többen tolaodtak körébe.

— Pántlikát vegyenek, piros pántlikát. Aki ilyen pántlikát köt a süvege mellé, meglátszik, hogy szereti édes hazánk szabadságát. Ilyen pántlikát nem viselt soha akárki, csak Thököly király úr ónagsága kurucai. De azok is csak ünnepnapon, amikor németet ettek. Pántlikát vegyenek, piros pántlikát !

Többen vettek a piros pántlikából. Az árus most késeket szedett elő.

— Éles késeket vegyenek !

— Le lehet vele szúrni a legnagyobb bécsi disznót is ! — kiáltott közbe egy legény. És a kacagás magasra csapott. Most már valóságos gyűlés zajlott a piactér sarkában. Egy vállas parasztember előretolakodott a csoportban. Megállt a fiatal árus előtt és egy kaszapengét tartott elébe.

— Most vettem a csiszárnál. Van-e ilyen éles a késed?

A szőkebajszú megpengette a kasza élét.

— Nem, barátom — mondta — ez különb mint az én késem. Mert kétféleképpen is lehet használni. Kaszálásnál is — meg kiegyenesítve. Nem tudod, miért kell a kaszát kiegyenesíteni, kérdezd meg Kis Albert tyánkat a beregi hegyekben: az majd megtanít...

— Vivát! — éljenzett az előbbi legény. — Vivát Kis Albert!

— Jönnek a drabantok — szólt le lova hátáról Esze Tamás.

A sokadalom gyorsan elszéledt és az árus közömbös arccal lépegetett ébb, nyakában a tálcával, rajta kések. Tamás utána léptetett.

— Ki vagy, öcsém?

Az árus fölvetette rá nevetős kék szemét, féloldalt húzta bajuszkáját, mint felelt:

— Tokaji Ferenc volna a nevem.

— Nemigen sok ideje vagy te útonjáró kalmár, amondó vagyok.

— Van, akinek száz esztendeig sem sok idő a nyomorúság — van, de egy napig is sokallja.

— Igazságod van. Én sokallom. Légy a vendégem egy ital borra.

Lacikonyhás sátránál tette le Esze Tamás a feleségét meg a kislányát, amíg a főispánnál járt. Most visszatért ide és az asztal mellé hívta Tokaji Ferencet is.

— Képedről látom, hogy oskolát jártál.

— Azt. Göncön. A pataki oskolát — felelte Tokaji Ferenc. — Erthogy mióta Patakra bementek a jezsuiták, a főiskolának el kellett jödnia.

— De Göncöt elperelték a jezsuiták a földesúrtól. Már ott sem volt adhatása az atyafiaknak — mondta Esze. — Onnan is el kellett jödnök.

— Kassába — bólogatott Tokaji — de én oda már el nem mentem. Megelégttem a fuszulykás nyomorúságot. Talpasnak állottam.

— Kis Alberthez?

Tokaji ezt érzékenyen fogadta.

— Hadnagy voltam magam is. Amiképpen ő.

— De eligazíthatnál hozzá, ha akarnál?

— El én minden jó embert.

— És hamistól nem tartasz?

— Hadd menjen a hamis is. Akár regementestől. Kis Albert nem fél: s vár a zöld erdő...

Mire a placi sokadalom széledezett, Esze Tamás ismét felültette ára Anna asszonyt meg a kislányt és kantárszárát fogva, megindult brecen felé.

*

Tokaji Ferenc, batyuba kötve minden portékáját, sietős léptekkel adt a Tisza felé. Másnap este fáklýafénynél kelt át Becsénél a réven.

Az újlaki part néptelen volt. Szemlélődve haladt a csárda felé. Kedvetlenül csóválta fejét.

— Alighanem itt süthetem a makkot még néhány napig — gondolta magában. Összerezcent, amikor váratlanul egy hang szólította meg a csárda tornáca alatt.

— Ferke bácsi! Hova siet már?

— Itt vagytok? — kérdezte földेरülve. — Már azt hittem...

Mika felállt az árnyékból és előrelépett. A révnél lobogó fáklya megvilágította kis alakját.

— Majd kikap nagyapótól. Már harmadik napja várjuk.

— Hol a nagyapád?

Mika szaporán haladt a sötétben. Lábán ormóttan boeskor volt: valaki a révnél elhajította rongyos lábbelljét és az öreg Mikó az ócska nagyból klsebbet ügyeskedett kényeskedő unokájának. Ezt útközben magyarázta el Tokajinak.

— Merthogy mezítláb járni nem szeretek. Csak azt nem. A kövek bántják a lábamat — mondta fontoskodva.

Óriási csűrök álltak a közelben. Odagyűjtik a gabonát a császári katonaságnak. De már a tavalyit mind kihordták és a csűrök most üresen álltak. Az egyiket hátulról megásták a tolvajok, de nem törődött azzal senki. Mika találta meg a nyílást, amikor ideérkeztek: azóta tanyáztak a nagy, sötét csűrben.

Az öreg Mikó már aludt. Felhorkant, amikor hangokat hallott.

— Mi az? Mi az? — kérdezte és nehezen ébredezett. Mikor megismerte Tokaji Ferenc hangját, dörögött:

— Már azt hittem, hogy fennakadtál valami ágon. Hát hogyan, hogy ennyire elvesztél?

Felelet helyett Tokaji megkérdezte:

— Üzent Kis Albert bátyám?

— Hát. Bejártad a Hajduságot?

— Bejártam. Rühellik a császár népit nagyon. De vigyáznak a bőrükre. Polgárok lettek már azok is. Nem sokkal jobbak a kassaiaknál. De ha látják, hogy mind felkél a magyar — ők is felkelnek. Ha azonban gyenge a magyar és a császár ráuszítja a nemeseket, akkor — attól tartok — a hajduk is velük mennek. Merthogy vigyáznak magukra. Ezt megmondhatod Albertnek. Ezért nagy erőt kell mutatni.

— Nem a te gondod. Most ide figyelj. Halljad, mit kell csinálnod: Reggel szeded a lábad és mégy Patakra. Beszélsz a mieinkkel és megtudod, mikor, mit és hogyan lehetne. Érted?

— Értem. Hát Tokajjal mi legyen?

— Szülőltől helyedet jól ismered magad is. Egyébként onnan majd üzen Huszár Mihály lovaskapitány, amikor célszerű lesz. Most még halljad: megtudtam, hogy Rákóczi Ferenc ónagsága lejött Sárosból. Hetekig vagy talán hónapokig is vadászik Szerencs táján, balsai

erdeiben. Aztán maga is beszáll Patakba. Erről jó lenne többet is megtudnunk.

— Meglesz. Ha most visszamégy Alberthez, mondd meg neki, hogy Esze Tamás nevezetű földije fogja keresni. Károlyi Sándor úrtól is van valami ujsága.

— Ismerem már én is. Majd megüzenem Albertnek. Holnap jön egy embere. Mert én itt várlak, amíg vissza nem jöttél...

A csűr korhadó fájában halkan percegett a szű.

Tokaji Ferenc leheveredett egy nyaláb száraz csalamádéra, feje alá tette batyúját és hallgatott. Egyszerre csöndesen fölnevetett.

Mikó már félálomban volt. Fölneszelt:

— Mit nevetsz te?

— Hallgatom a szű percegését. Megeszi az a fába szorult kicsi féreg ezt a nagy hombárt. Akárcsak mi, erdön lappangó bujdosók, a császár birodalmát. Huj, de porciózzák, nyúzzák-vonják ezt a szegény népet! Hajtják robotra, fogatolásra, amikor se egy szál ruhája, se betevő falatja! Gyalázzák asszonyainkat, ütik testvéreinket és pöffeszkednek rajtunk tele hassal, cifra ruhában.

Milyen csöndes odakünn az éjtszaka. Mintha ez az egész elromlott Magyarország aludnék... csak a szű perceg a fában! A császárnak, az uraknak fájában.

— Nyughass már!

A kis Mika egy távoli szegletben fészkelődött. Egy kis kukoricadarát kapott délután egy asszonytól, a réven. Kendőbe kötötte, apránként majszolta. De tárhogyan is takarékoskodott vele, a dara elfogyott és Mika éhes volt. Minek szóljon, amikor senki sem segíthet rajta. Csak befelé, magában suttogetta: Éhes vagyok! Éhes vagyok! — És nagyrameresztett szemmel nézett a sötétbe. Aztán kenyérre gondolt: nagy karaj kenyérre, amit lassan, falatról falatra rágsál és sohasem fogy el...

Tokaji Ferenc csöndesen dúdolgatott:

A nagy sarcoltató adót meguntátok,
immár sós kenyeret ti enni nem tudtok.
Testeteken nincsen semmi ruházatok,
mostan, hiszeni, vagyon méltó panaszotok.
Mind egész országul nyomorultak vagytok,
németnek, papoknak mert jobbágyi vagytok...

Tokaji Ferenc nem követte a Tisza kanyargását. Vásárosnaménynél a jobbparttól átkelt a vizen. Egyenes vonalban Kisvárdának tartott, majd azon túl ismét találkozott a folyóval és visszatért a Tisza jobbpartjára. Itt volt Bodroghöz ingoványai közt, sás és nádrengetegében.

Ismerte már a járást, vezetőre sem szorult a lápon. Tudta, hol vannak kiemelkedő dombok, ahol a világ, a földesurak és a papok háta mögött szabad halászok élnek rideg életüket. Meghalt, evett náluk és elvitte közéjük Kis Albert hadnagy hírére. Készüljenek úgy, hogy lesz valami . . .

Aztán Ardóra ment, Szalontai György bíróhoz. Ardó nemrégén még végvár volt. Csak afféle palánk, földsáncsal körülvett község, de mégis végvár. A császár nemigen tudott katonát fizetni bele, a megye sem: hát a lakosai vigyáztak rá. Ezért nem szolgáltak a földesúrnak. Most azonban, hogy a törököt már tizenkét esztendeje leszorították a Dráva vidékére, Vég-Ardó palánkjára nem volt többé szükség. Az urasági tiszt megüzente a bírónak, hogy ezentúl a község adózni fog jobbágyok módjára. Vége a mentességnek.

Emberemlékezet óta nem fizetett Ardó. És most nádvágásból, halogásból, disznóból, tehénből, mézből, lúdból — mindenből adja le a javát az uraságnak. Miért? Mi dolga az úrnak az ő keserves munkájukkal?

De nem is a földesúr fogja szedni Ardón a járandóságokat, hanem a pataki jezsuiták. Ők kapták ajándékba Ardó adóját.

Tokaji Ferkének tehát nyomós megbeszélései voltak Szalontai Györggyel. Nála maradt éjtszakára, hogy másnap együtt menjenek a sárospataki hetipiacra.

Az utóbbi esztendőkből újra erős cölöphíd kötötte össze Kis- és Nagypatakat a Bodrogon. Hajnaltól kezdve hajtották át rajta a piacra szánt marhákat a parasztok, keservesen fizetve le a hídfőnél a hídvámozt. A nemesek csak intettek, hogy övék a marha s szabadon mehettek át a hídon minden jószágukkal.

Szalontai György kosárban halat vitt, Tokaji Ferenc a maga vásári portékájával ment. Lassan haladtak. Gondolkodva, hosszan nézték Kis-patak parti házait meg a vízmentű sűrű bokrokat.

— Aradással ne gondoljunk a következő hetekben — jegyezte meg az ardói bíró. — Sőt inkább még a meder közepe is száraz lehet. At lehet lábalni rajta.

— Még jobb — hagyta rá Ferke.

A hídon túl meredeken emelkedett a part. Kétfelől az úttól egymás mellé zsúfolva kis házak. Az ajtók előtt fazekasok ültek; lábukkal hajtották a korongot, ügyes kézzel csapták az agyagot a közepére és pillanatok alatt formálták ki a tányérokat, csuprokat. Emitt egy asszony pingálta a napon szárított edényre a színes virágokat, amott egy ház végében látszott, amint az égető kemencébe rakják a nyers agyagformákat. A falusi jövevények elbáméskodtak a tarkaságukkal kínálkozó, kirakott edényeken. Vásárolt is, akinek kellett: pénzért, tojásért, baromfiért.

Aztán a városkapu következett, a vizesárkon túl, a templom mellett: puskás német istrázsákkal.

— Mennyi a német idebenn?

— Majd megtudjuk a piacon.

A piac csak mise után kezdődhetett, hogy hívságos világi gondok el ne tereljék a parasztság figyelmét a túlvilági boldogságról. E boldogság reményében az urasági tiszteknek is majd készségesebben fizetik meg a piaci helypénzt.

A mise alatt Szalontai és Tokaji körüljárták a város falát. A belső várig mindent alaposan megnézték, de odáig már nem jutottak, mert egy alabárdos csunyan megszidta őket, amiért itt tekeregnek. Lándzsája nyelével verést ígérve terelte az ilyen-amolyan eretnekeket a templomba, hogy el ne kárhozzanak.

A jezsuita atya nagy hangon prédikált a templomban, szidva és kárhoztatva azokat az istentelen eretnekeket, akik — azt beszélik a nép közt — megint valami zenebonát akarnak támasztani. Már pedig minden felsőség, légyen az akár császár, akár a császár tisztje, akár a földesúr avagy kiváltképpen pap: isten rendelése. Aki tehát ezek ellen támad — isten ellen támad és az örök kárhozat tüzére jut. Minek is a zenebona hívságos világi javak miatt, amelyek elmulandók és földi sanyarúságokért, amelyeket bűneink miatt rótt ránk az örökkévaló Bölcsesség? A szenvedés érdemessé tesz az üdvösség jutalmára. Miképpen írva vagyon: Boldogok a szegények, mert övék a mennyeknek országa...

— Mit gondolsz, Gyuri bátya: üljünk le ide, az urak és jezsuiták markába, aztán várjuk alázatosságunkért az örök üdvösség jutalmát? — kérdezte Ferke.

A bíró csak köpött egyet.

A piacon aztán megtudták, amit tudni akartak. Szalontai Györgynek sok ismeretsége volt a városban. Azok is értettek kevés szóból, Györgynek is megtudták, hogy mindössze harminc német katona van a várban, két káplárral meg egy hadnaggyal.

Két újhelyi ember meg elbeszélte, hogy a július 1-i országos vásárra igen készülnek Újhelyen. Minthogy minden katonaságot a Délvidékre rendelték, táborba a török ellen, a tanács fél az erdőkben, nádasban lapangó szegénylegényektől.

— Pedig jó emberek azok — mondta György bíró.

— Jók, jók. A szegényt nem bántják. De a kalmárok félnek tőlük — mondta az egyik újhelyi. Tokaji Ferenc felhúzta szája szegletét, hogy bajuszának hegye szemét érte. Hamisan kacsintott.

— Én például nem félek tőlük.

— Egyszerűen a pataki hadnagy megígérte Újhelynek, hogy huszonnégy emberrel maga megy rendet tartani az országos sokadalomba.

— Nem irigylem tőlük az újhelyi vásárosokat — mondta Tokaji. De az újhelyi ember megnyugtatta:

— Okos ember tudja, hogyan kell kikerülni a németet. Csak a bolond megy az úton a kezük ügyébe.

Ebben megegyeztek.

— Okosabbak lettünk, mint tegnap — mondta az ardói bíró. És összevetett Ferkével. — Csak Kis Albert parancsa hiányzik...

Még elnéztek a belső várhoz: milyen az árok és a kapu a város felől. Az árok egyik oldalán a jezsuiták rendháza, a másik oldalon a belső vár fala. Nem magas fal, de van rajta néznivaló.

Amíg nézik, meglátja Szalontai Györgyöt a rendházból a jezsuita magiszter.

— Tyere csak fel, te píró, tyere fel! — kiabált.

De György nem ment fel, csak megállt az ablak alatt, úgy nézett fel hozzá.

— Mikor hozod pe a földesúri kilencedet? Hát a papi tisztedet? Hát a két sertést? Nem hosztál libát, se tojást! Hiába üzenek én neked, te köszifű eretnek?

És sorolta fel pergő nyelvvel, mi mindent kell még adniok az ardóinak a tisztelendő atyák zsebébe, asztalára.

— Nem fárok to ápp. Most már katonákkal metyek hosszátok! Szalontai levett süveggel mélyen meghajolt.

— Csak most az egyszer várjon tisztelendő uraságod. Még az egyszer adjon haladékot. Július 1-én itt leszünk. Biztosan itt leszünk. Akkor megfizetünk mindent. Én mondom: mindent!

Tokaji Ferke hátrább állt a beszélgetés alatt. A magiszter rá se nézett: látta, hogy nem veszi le süvegét előtte, tehát istentelen eretnek, akivel jobb, ha az ember a tekintetét sem piszkítja be.

Hacsak nem muszáj tőle tizedet meg kilencedet behajtani...

De mikor Szalontai elment és néhány lépésnyi távolságban Tokaji is elballagott előtte, a magiszter rápillantott és ismerősnek tűnt az arca. De honnan ismeri? Nem jutott eszébe. Egyszerre csak a fejére csapott:

— Jesszusmaria, szent Ignác!

Azzal usgyi, a kapuhoz! Utána! Nincs egy szolga ilyenkor kéznél! Négyzegletű fővegét fejére csapva, magasra rántva szoknyáját, maga szaladt ki az utcára. Mindenfelé kereste.

De Tokaji Ferke meg Szalontai bíró addigra már kimentek a közeli Víz-kapun.

All a hajdemák legény a Priszlop-hágó tetején. Derekán széles bőrv, benne két pisztoly és egy hosszú tör. Nyakábvetett zsinóron löporos aszaru. Mozdulatlan, mintha maga is azok közé a fenyőfák közé tartoz-

nék, melyek távol egymástól, magányosan állnak a Kárpátok gerincén.

Vállára omló haja magas süvegbe bujtatva. Csak süvegcsüvege feje mozdul olykor-olykor, amint elnéz erre vagy amarra.

Jobbra is, balra is fenyővel borított hegyvonulatok, közülök havas csúcsok emelkednek ki. Előtte meredek szakadékok, felettük függő sziklafalak. A sziklák közt egyes fenyőfák kapaszkodnak a falakba, néha a szélről oldalt döntve, valóságos áthidalják a szakadékokat.

A tetőkön hidegen, de verőfényrel süt a nap, a mélyebb részeket, a völgyeket köd takarja. Lent, a lába alatt gomolygó, fehér foltokban úsznak a felhők.

Két sziklafal közt jut fel az út a Prizlop-hágó tetejére, ahol kitérül a Galícia felé hajló, menedékes lejtő. Az ukrán hajdemák itt áll szemben a sziklaszorossal, magas kőszálon.

Most tisztán hallja lovak patkócsattogását, amint lassan kapaszkodnak felfelé. Több ló — de nem sok. Lehet azonban, hogy mögöttük még jönnek.

A hajdemák őr fütytyentett. Főlemelte nehéz kovás-puskáját. Egy perc múlva négy társa érkezett mögüle, az erdőből. Együtt várták az érkezőket.

— Szto! Kto ti?

Négyen voltak az érkező lovasok. Hosszúszőrű, apró lovakon ültek, melyek jól bírták a hegyi utakat.

— Állj! Ki vagy? — kérdezte a hajdemák. De már tudta, felelet nélkül is, hogy kik a jövevények.

Magyar szegénylegények.

— Mi baj, testvérek? — kiáltotta elébük. Gondolta, talán üldözik őket holmi urasági puskások vagy katonák. De a jövevények vezetője megnyugtatta:

— Semmi baj. Leszjko kapitányt keressük. Én Kis Albert vagyok.

A hajdemák ismerték már a nevét; süvegükhöz nyúltak, a magas süveghez. Ilyenfélét hordanak a magyar kurucok is. »Szabadlegénynek« nevezi magát az ukrán, »szegénylegénynek« a magyar. Az urak, a hatalmasok által elnyomott szegénység, bujdosók ezek is, azok is.

— Várjatok itt — mondta az örök vezetője.

Az egyik szabadlegény elfutott az erdőbe. A magyarok leszálltak a nyeregéből. Kulacsukból borral kínálták az ukránokat.

Kis Albert középtermetű, zömök ember. Fekete bajusza vékony, törökösen lefelé hajló. Csillogó, nagy fekete szeme állandóan nyugtalanul jár erre-arra. Amint levette kuruc süvegét, homlokán, sötét bőrén nagy vágás sebhelye látszik, mely jó darabon végighúzódik koponyáján is. Mert kurtára nyíratja haját, csak feje tetején hagy törökös csimbókot.

Egy óra múlva visszatért a hírnök. A magyarok indulhattak. Gyalogszerrel haladtak, kantáron vezetve lovaikat. A gerinc mentén léptettek, végtelen bozótok közt, egyenként, egymás után. Elöl a vezetőjük

mutatta, hogy az embermagasságú sűrűben merre tartsanak. Sziklák zárták el útjukat: ezeket meg kellett kerülni, óvatosan körüljárva keskeny peremüket. Aztán erdőbe értek. Itt már látszott a csapás, amerre állandóan járnak, de a fenyvek ágai alatt csak meghajolva lépkedhettek. Sötéten sűrűsödött feléjük az erdő — lefelé vezetett az út. Aztán megrítkultak előttük a fatörzsek. Tisztásra értek. Szürkült már az ég, esteledett.

A tisztás közepén tűz égett. Fölötte szolgafán két kondér függött, abban főzték a birkahúst. Hajdemákok ültek a tűz közelében, várakozva nézték, mikorra készül el a vacsora. Mások szerte hevertek a fűben ködmöneiken és aludtak.

A csoportból fölemelkedett egy ember és a magyarok elé ment. Szélesvállú, magas szőke óriás. Leszjkó kapitány. Két kézzel fogta meg Kis Albert jobbját, úgy szorongatta.

— Sok jót hallottam már rólad, magyar kapitány. Örülök, hogy megtisztelted tanyánkat. Miben lehetünk segítségedre?

— Nagy beszédem volna veled, Leszjkó — felelte Kis Albert.

— Kész az étel — jelentette a hajdemákok szakácsa.

A mezőn alvók feltápáskodtak. A kondérokat letették a földre. A hajdemákok sűrű csoportokban körülheverték. Besötétedett. Csak a tűz világította meg étkezésüket. Elővették késüket, kenyeret szelt ki-ki a maga cipójából, majd késheggyel halászták ki a kondérból a húsdarabokat. Aki megelégtelt a húseledelt, juhgomolyát falatozott és tömlőből itta hozzá a tejet.

— Vendégeink tiszteletére hozzátok elő a pálinkát — adta ki a parancsot Leszjkó. A pálinka nem volt mindennapos italuk.

Kis hordót hozott elő a szakács. Ebből mindnyájan szívtak egy keveset. Csak az egyik hajdemák volt mohó.

— Megárt, te Jankó! — szóltak rá többen is.

— Dehogy árt, dehogy árt! — hahotázott Jankó és újra inni akart. De félretolták a hordótól.

— Megismerkedsz a pzsemizli törvényszék kínzókamrájával! — intette Leszjkó. Aztán felszólította Albertet, adja elő jövedele célját.

Kis Albert beszélni kezdett. Elmondta, hogy az urak és a császár németjeinek kegyetlensége oly nagy, hogy a magyar szegénység már egy szálig kész, hogy fegyvert fogjon és felkeljen ellenük. De a máramaros, ungi, beregi ruszin jobbágyság olyan jámbor, mintha nem is vér folynék az ereiben. Alázatosan szolgál, azt is eltűrné, ha a hátán fát vágának.

— Akár a mi huculjaink — dörmögték a szabadlegények.

— Nincsen a mi ukránjainknak vezére, aki után elindulnának, akinek szavától felkelnének és bátorságot merítenének. De hát itt vagytok ti, a szomszédságban, vitéz hajdemákok. Vér vagytok az ő vérükből. Nagy a híretek a mieink között is. Ha ti jönnétek le Máramarosba és

Leszjkó kapitány hívná fegyverre a magyarországi ukránokat, annak lenne foganatja. Egyszerre kellene feltámadni ukránnak és magyarnak. A szlovákok közt már dolgoznak hírnökeink. Erdély felé, a románok közé is most indítunk embereket...

Ezen tanakodni kezdtek. Csillagos éjtszaka volt, újhoid Ideje. Bundákba burkolódzva ültek a hideg éjtszakában, a Kárpátok gerincének galleiai lejtőjén. Vastagon vette körül őket a sötétség.

De alább mintha derengett volna valami tűzfény. A fény erősödött. Éles fütty hasított az éjtszakába. Távolabbról is füttyök hangzottak.

A hajdemákok felugráltak és puskáikért nyúltak. Örök futottak az alattuk fekvő erdőkből.

— Jönnek az urasági huculok! Potockij gróf tiszttel vezetik őket. Nagy erővel jönnek. Fáklyáik köröskörül égnek!

Parancs sem kellett. Mindenki tudta a dolgát. Percek alatt minden élelmiszer, szerszám a málhás lovakon volt. Kiürítették a tisztást, visszahúzódtak az erdő felső részébe. Csak Jankóba nem tudtak életet verni, aki előbb annyi kedvet mutatott a pálinkaiváshoz. Titkon, tanácskozás közben mégis teleszívta magát. Ott hagyták: ez az erdő törvénye. Aki nem vigyáz az eszére, elveszti a fejét. Így tartották ezt a szabadlegények meg a szegénylegények egyaránt.

Leszjkó a tisztás szélén felállította legjobb lövészeit. A többi sietve húzódott fel a hegyhátra. Egyenként, sorban végig az erdőn, a sziklás bozót között, azon az úton, amerről Kis Albertékat vezették. Nem gyújtottak fáklyát. Tapogatódzva is eligazodtak a sötétben, egymás nyomában. Hosszan kígyózott a csapat a hegygerinc felé.

— Atjöttök hozzánk — mondta Kis Albert Leszjkónak.

Az elhagyott tisztás felől puskalövések hangzottak. A sziklák tízszeresen visszhangozták a dörrenéseket.

— Holnap-holnaputánra megtudjuk, merre vannak tarsaink, a többi csapat — felelte az ukrán kapitány. — Addig meghúzódnunk túl a határon. A sötétben nem kockáztatunk harcot, nem ismerjük az ellenség erejét.

— Akár mindjárt nálunk is maradhatnak.

— Nem lehet, feleségeink, testvéreink ennek a »piszoknépnek« a kezébe eshetnének. Megtudjuk, mely uradalmi tisztek vezették ellenünk a puskásokat. Azokkal végzünk. Uradalmakat felgyújtjuk. Elvesszük a többiek kedvét jó időre, hogy ráinktörjenek. Aztán újra beszélünk a magyarországi dolgokról.

— Minél előbb, mert az idő már megérett.

— Meglesz, testvér. Aztán ha megszorulnátok, ti húzódhattok meg minálunk.

Másnap, a Kárpátok déli lejtőjén, a magyar oldalon Kis Albert elbúcsúzott az ukránoktól.

— Biztosan számítunk rátok. Amikor emberemet küldöm, jöttök.
A két kapitány megcsókolta egymás arcát kétfelől. Megrázták egymás kezét.

— Magyar szegénység — ukrán szegénység: egyformán szegénység — mondta Kis Albert kísérőinek. — Egymást segítve, vívjuk ki szabadságunkat.

Elégedett volt: büszke útjára.

•

Közeledett az idő, amikor Kis Albert a síkra lép. Úgy gondolta, szükségtelen tovább a hegyek közt lappangania. Lement a beregmegyei Csonka községbe, feleségének atyafiságához. Felesége is ott lakott. Innen küldözte mindenfelé követelt a falvakba, a néphez.

Néhány nap mulva, egy éjtszaka zörgettek Albert fatáblás ablakán. Egy szál ingben lépett ki a házból. Gondolta, az öreg Mikó érkezett, akinek a kezében futott össze a legtöbb szál.

De az ajtóban négyen is ugrottak rá. Körülvéve a ház, megszállva a falu Kohári Judit asszony lovasaitól, Károlyi Sándor anyjának embereitől.

— Arulás!

A lovasok azonban senkit sem bántottak. A lefogott órálló szegénylegényeket is elengedték. Fussanak, amerre látnak. Nekik csak Kis Albert személye kellett. Másra nem volt parancsuk.

Kötözve vitték Nagykárolyba. A megyeház börtönébe.

Másnap éjtszaka érkezett oda. Levették kötelékét, csak a lábára raktak bilincsot, mely hosszú láncra a falhoz volt erősítve.

Kis Albert a dühtől, elkeseredéstől fáradtan vetette magát a szalmára és mélyen elaludt.

Nehezen ébredt, kábult volt, amikor felrázták. Már világos nappal fénylett be az ablakon. Károlyi Sándor állt a börtönben. Intett, hogy mindenki menjen ki és csukják be az ajtót. Mosolyogva nézte Albertet.

— Mindent tudok, — szólt hozzá és csóválta a fejét — nekem is vannak ám úton tekerő hírmondóim. Rebéllőt akarsz csinálni, te tökéletlen. De rosszul csinálod, mert ostoba paraszt vagy.

Szabadságot akarsz a szegénységnek? Igazságod van, mert az urak barommódra bánnak a föld népével. Még sincs igazságod, mert magad sem tudod, miféle szabadságot keresel a népnek. Látod, én jól bánok jobbágyaimmal: hagyom, hogy megtollasodjanak, kereskedjenek. Kényszerítem az ostobákat, hogy a szűken együttlaktó családok szét-

telepedjenek üres földjeimre, új községekbe. Én tudom, mi kell a népnek, nem te. Téged csak a vak indulat hajt. A németet akarod kiverni és közben az urak lábára hágsz. Csak azt éred el vele, hogy az urak megint összefognak a némettel. Ami a parasztnak is nehéz, de az uraknak is

POSSZ...

— Mit akar velem méltóságod?

— Elteszlek, Kis Albert. Elteszlek a hűsre, hogy el ne romolj az akasztófán időnek előtte — nevetett Károlyi.

— Börtönben tart?

— Talán nem sokáig. Csak ameddig el nem ül a rebelliós mozgás az országban. A láncot is levetetem rólad, Kis Albert: lásd, becsüllek. Ha kérni valaki, miért tartalak fogva — azt felelem: A király öfelsége kamarásai a becsületeembe tapostak, amikor azt hirdették, egyetértésben vagyok Kis Alberttel. Ihol kihoztam az erdőkből, börtönbe vettem: mind a világ láthatja, nem árulok együtt vele.

— De neked megmondom igazán: Meg ne bolondulj te, amíg én meg nem bolondulok és én nem mondom: no, most előre! Akkor szükségem lesz rád. Mert kár lenne, ha hiába pocsékolnád el a magad vérért és annyi jó fegyveres szegénylegény életét. No, meg a jószágaimra is vigyázok, mert ti aligha vigyáznátok a nemesi jószágokra.

Károlyi ismét nevetett. Úgy nézett Kis Albertre, hogy az maga sem értette: tréfa ez vagy valóság?...

Aztán kiment a börtönből.

7

Újhelyben országos vásárra gyűlt a nép. A piacon és végig a hosszú utcán. Egyre szaporodott az ember, egyre több tehén sorakozott egymás mellé, úgyhogy egymást csapkodták legyeket hajszólo farkukkal. Csak az volt a furcsa, hogy ez a sok nép a rengeteg felhajtott állattal a kertek közül szílvárgott elő; áthajtottak az újhelyi házak udvarán, kapuján, úgy jutottak az utcára. A Sátor-hegyeken jöttek nagy kerülővel. Lentről nézve, mint a hangyák nyüzsgöttek a hegyoldalon, a szőlőskertek között és rajokba oszolva áramlottak a város felé.

A hosszú utca két végén, a város bejáratainál ugyanis pataki német katonák álltak. Tízen-tízen a város alsó és felső végén, a piacon csak öten, a hadnagy vezetésével.

Miért vigyázott több katona a rendre a város szélén, mint ott, ahol tulajdonképpen a vásár volt? Tudta ezt a legtöbb ember, aki a vásárra igyekezett: azért került el messziről az utat. Láncban álltak az úton zsoldosok és a gyanútlan vásárra igyekvőt megvámolták. Ez volt a szokásuk. Csírkét, libát, tojást, birkát, akár borjat, csizmát, nadrágot vettek el — kitől amit lehetett.

Emitt jön egy szegény parasztember, nem hoz semmit a vásárra, csak egy nagy bot van a kezében. Talán marhát akar vásárolni, azt tereli majd haza a nagy bottal.

— Add ide a süvegédet! — röhögött egy zsoldos és lekapta fejéről a magas főveget.

A parasztember csak megesóválta a fejét, de nem szólt semmit. Ment tovább. Nem messzire. Ott mindjárt leveles szín alatt bort mértek. A parasztember a bormérésen túl leheveredett a földre, maga mellé tette botját és nézett vissza a zsoldosokra. Talán bizony vissza akarja venni a süvegét?

Negyedóra sem telt bele, már jött egy másik ember. Ennek is bot a kezében. A süvegét ugyancsak elvámolták a németek. Meglátta a leveles szín mögött fekvőt, nem szólt semmit, nem is köszönt. Csak leheveredett ő is a földre. Aztán nézett ő is a város vége felé...

A piacon állt a vásár. A csizmadiák kirakták portékájukat a gyékényre, rúdon függenek a szűcsnél a szűrők. A bognár fatörzsből kivájt teknőket, fakupákat, kulacsokat, meg fakanalakat kínált. Mellette fazekasok, virágosra festett mázas kancsókkal, tányérokkal. Távolabb az állatok szagával felt meg a levegő. Bégetés, bögés, lovak topogása; csikók nyerítenek hosszan, keservesen.

A sok süveges, kucsmás ember közt kalapok mozogtak: német hivatalnokok, német kereskedők. Háromszögletű vagy széleskarimájú, egyoldalt felhajtott kalapok.

A piaristák temploma előtt bekötött szemű öreg koldus kéregetett. Arca csupa égési seb.

— Szegény világtalan... könnyörüljenek isten nevében... — mondta éneklő hangon. Fejét magasra veti, mereven, vakosan. Nem messze előtte, túl a templom sarkán a kis Mika terített a földre gyékényt. Most bőujjú ing és rövid gyolcsnadrág is van rajta, széles vörös öv a derekán. Így hánnya a bukfencet a gyékényen. Aztán tótágast áll, hídát csinál. Vagy ballába hegyére áll, jobblábát mereven hátranyújtja s előre-hajolva, jobbkarját is előreveti: mintegy úszik a levegőben, amint gyorsan, egyre gyorsabban körbe pereg mint a facsiga.

A nézők nevetnek, tapsolnak. Mika ekkor felkap a gyékény széléről egy dobót, azzal jár körbe adományért. A dobra vetik az aprópénzt. Aztán folytatja a mutatványokat. Leül a gyékényre, csapkod a karjával, mint a tyúk a szárnyával és kotkodácsol. Magasra nyújtja a nyakát, nyújtózkodik, mereven lép egyet-kettőt és kukorékol, mint a kakas. A következő pillanatban négykézláb morog és ugat, hol hátrálva, hol dühösen előre-ugorva mint a nagyhangú, de gyáva kutya. Mikor aztán egyik kezével befogva orrát, a másikkal a kaeca állandóan mozgó hátulját utánozva, hápog — a körülálló gyerekek egymásra dőlnek, úgy visítanak és kacagnak.

— Micsoda nyomorúság — mondja egy német kalmár a társának, miközben Mika gyékénye közelében állnak. — Állaton kívül nincsen ezen a vásáron semmi érdemleges áru. Augsburgban talán ezer esztendővel ezelőtt is különb volt a piac. Mesterember alig. Az is milyen és mit hozott! Még a csizmadia is kevés és ezeknek holmiját is alig nézegeti egy-két nemes vagy városi lakos. Csak a bocskorkészítőnél van nagyobb kellete a hitvány gyékénypapucsnak, cserzetlen bőrbocskornak. Micsoda nyomorúság!

A másik kalmár a fejét csóválja.

— De hát akkor miért van itt ennyi ember? Minek jöttek? Ez a sok férfi...

A nyüzsgés tetőpontjára hágott. A vak koldus abbahagyta, hogy a jószívű adakozókat ezerszeres túlvilági visszafizetés ígéretével ösztökélje. Csak a fejét mozgatta.

Aztán egyszerre csak felugrott, letépte szeméről a kendőt, két ujját szájába dugva, élesen fütyöntett.

Mika ebben a pillanatban nyakába akasztotta a dobót, beleugrott vadonatúj bocskorába és a két dobverő pálcával peregve csapott a kifeszített bőrre.

— Tararara-ra-ra-ra...

Verte a riadót...

A város alsó végén, a leveles szín mögött már tizenkét nagybotos ember heverészett. Süvege egyiknek se volt. A dobpergésre csak annyit mondott az egyik :

— Csülökre, fiúk !

Azonnyomban felkapták a bunkósbót. A zsoldosok még mindig vámoztak. Egy kislány hangosan fölsírt : ünneplő kendőjét tépte le fejéről az egyik katona.

A zsoldos röhögött. Tarisznyájába dugta a kendőt és lábával odébb billentette a gyereket. Ez volt utolsó mozdulata.

Bunkósbót süvített és csattant a széleskarimájú kalapon.

Pillanat az egész. Mire a közelállók sikoltozva rebbentek szét, mind a tíz császári halva feküdt az úton. Már csak a fegyverüket kellett elszedni.

A piacon rövid dulakodás támadt. A császári hadnagy kilötte mindkét pisztolyát, vagy három puska is eldőrdült. Megriadt tehenek iramodtak a nép közé. A szűcsök szűrökkel teli állványát feldöntötték, a fazekas cserepeit összetaposták. Ordítozva menekültek a vásárolók, taszigálták egymást, tiporták a gyöngébbeket. A nők jajveszékelték. Eleinte senki sem tudta, mi történik. Aztán kiáltások hangzottak a kavarodásba :

— Űsd a tokost ! Űsd a tokost !

Ezt mindenki megértette. Űtések puffantak. Aki kalapot visel : német ; aki süveget — magyar.

A férfiak rögtön megálltak és megmarkolva botjukat, azt keresték, hol a legközelebbi német, akin végigvághatnak. A kavarodás közepéből, ahol sűrűn puffantak az ütések, ordítozva védekezett valaki :

— Én magyar vagyok ! Ne bántsatok !

— Hát akkor miért viselsz kalapot ? Úgy kell neki ! Űssétek a bestyét, eladta magát a császárnak !

— Jeszaszmarija ! Jeszaszmarija ! . . .

Lovasok nyargalásztak végig a kavarodáson. A piarista templom előtt sorakoztak. Pirostollas kurucok. Lóháton a vén Mikó előttük. És mennyi a talpas ! Puskával kezükben álltak századba a régi Thököly katonák.

Mika pedig még egyre verte a riadót.

8

A három pataki jezsuita az asztal köré állt, lehajtotta fejét, és géple-sen mormolt. Közben félighúnyt szemhéjuk alól az asztalra sandítottak és elégedetten állapították meg, hogy az első fogás tyúklevés.

Csak a rendház prédikátorának volt más a véleménye.

— Kakas van benne, kakaska — mondotta Kakas Márton atya. A felszolgáló szakács csodálkozott ezen a tudatlanságon.

— Nem kakas ez, hanem kappan. Ismerhetné a különbséget, fő-tisztelendő atya.

— Az a fő, hogy jó — vetett véget a vitának a magiszter, a rendház intézője. Nem szerette, ha evés közben bármivel is zavarják, hiszen ez a hívságos világi élet egyetlen öröme, amiért csak a legritkább esetben kerül pokolra az ember.

A házfőnök azonban a leves elfogyasztása után mégis másra terelte a szót.

— Levelet kaptunk páter Maure-tól, kedves testvérünkötől, ezred-káplán Vaudemont herceg seregében. Irja, hogy az ezred a mi vidékünk-ről összegyülekezett, elvonult és szerencsésen csatlakozott Savoyai Eugén herceg főseregéhez. A Duna mentén vonulnak dél felé. Hír szerint, óriási török sereg érkezett a Duna-Tisza közé. Döntő ütkö-zet készül. Majd ebéd után imádkozunk a kedves Maurus páter egész-ségéért.

— Mikor írta a levelet?

— Június huszadikán. Tíz nap alatt megérkezett a levél.

A magiszternek bús gondolata támadt, mely megrontotta étvágyát :

— Ó, ó, azok a gonosz eretnekek ! Sírba visznek. Ma van július elseje és az ardói bíró mára ígérte, hogy mindent megfizet. Már dél van és még mindig nem jött.

Behozták a kappanpecsenyét. A szuperior atyának kell először vennie a tálból, csak azután kerül sor a többiekre. És a szuperior nem nyúl a tálba, hanem utasításokat ad a prédikátor atyának.

— Vasárnap arról prédikálj, hogy a magyarok sohasem bírtak a törökkel, mert eretnekségre vetemedtek. Az igaz hit bajnoka, a császár ő szent felsége mentette meg őket a sárkány torkából. Méltó tehát, hogy mindenkor Bécsben lássák menedéküket. Adják meg a tizedet és vezekel-jenek kegyes alapítványokkal, hogy a kárhozat tüzére ne jussanak . . . Mert ezután mindnyájuknak vissza kell térniök az egyedül üdvözítő római . . .

A földszintről valami üvöltés hallatszott.

— Mi van odalent? Micsoda hang ez? — szakította meg az oktatást méltatlankodva a házfőnök. De a falépcsőn már rohanó lépések dobogtak. Egy borzas ember rohant a refektóriumba, mögötte sápadtan a kapus diák.

— Főtisztelendő szuperior atya . . . atya ! — zihálta a jövevény. Térdreesett és kezet csókolt a házfőnöknek. — Meneküljete ! Menekül-jete ! A sátán fiai, az eretnekek megütötték az újhelyi vásárt. Megölték mind a pataki katonákat. Estére itt lesznek és elevenen fálnak fel benne-tek ! . . .

Szinte tagolatlan hangon ordított, alig lehetett szavát érteni. És mire érthetővé vált, a meglepetés hihetatlenné tette. A házfőnök a helyzet magaslátára emelkedett.

— Gyere közelebb, Dudás György! Lehelj rám.

Megtörtént.

— Részeg vagy, disznó. A magiszter atya be fog záratni a pincébe, mert botrányt csináltál a rendházban.

A kappansült még mindig érintetlenül állt az asztalon. És úgy is maradt. Mert most már az utcáról is hallatszott kiáltozás. Két katona, cafatokra tépett ruhában, lilás színű, cipőnagyságúra dagadt fejfel, fegyver nélkül állt az utcán. Úgy mesélték, hogyan menekültek meg a sátorlajújhelyi támadásból.

— Meneküljünk! — rebegte elsápadva az egyik páter.

— Jaj, de hogyan meneküljek — sópánkodott a magiszter — hátha jön az ardó! bíró és nem leszek itt, amikor fizetni akar.

A prédikátor atya megnyugtatta:

— Afelől nyugodtan meneküljön atyaságod. A gonosz eretnek alighanem fustéllyal akar mindent megfizetni.

A magiszter a fejéhez kapott: most értette meg, tréfás ember lehet az ardói bíró, Szalontai György.

— Csakugyan! Vele járt multkor is az az istentelen lator, erdőkön kujtorgó Tokaji Ferenc is, aki tavaly világos nappal az országúton húzta le rólam a nadrágot. Azt mondta: nesze neked a pataki oskoláért! ... Kár, hogy csak későn ismertem rá!

A várból Badinyi György jött át, a hercegi birtokok intézője. Igen tekintélyes, okos embernek tartották.

— Hová menekülnének, uraim? — kérdezte. — A vidék minden útja tele van kuruccal. Biztosabb a pataki falak mögött. Arról tanakodjunk inkább, hogyan védjük meg a várost a parasztok ellen...

Hát tanakodtak. Hét zsoldoskatona maradt a városban. Fegyver akadt bőven. De a nép ellen kinek a kezébe merjenek fegyvert adni? Még a jezsuiták két szolgája is, akiket hamarjában Szalontai Györgyért küldtek, azt üzenté vissza egy gyerekkel, hogy őket ugyan ne várják, mert kuruccá lettek. Végre felfegyvereztek tízenkét uradalmi szolgát, hat nemesembert és a megbízható polgárokat. Öt pattantyús is volt a várban az ágyúknál. Negyven főre ment az egész had, beleértve a tisztelendő atyákat is.

Vacsorára ették csak meg az ebédet. Hideg és szívos volt addigra a kappan. Badinyi János jószágigazgató vette át a parancsnokságot. Lovon nyargalászott a városban. Öröket állított a falakra.

Megeredt az eső és egyéb sem hallatszott, csak ennek permetezése. Annyira besötétedett, hogy húsz lépésig sem lehetett látni. Aztán, késő éjtszaka, elállt az eső és a csönd még nagyobb lett.

— Talán nem is jönnek a lázadók — vigasztalódott a magiszter. — Biztosan megijedtek tőlünk.

Le is pihentek ágyukba. Már éppen a kellemes álom játszadozott szemükkel, amikor a kapus felrázta a jezsuita házfőnököt.

— Atyám. A falról azt üzenik, hogy a Bodrog túlsó partján valami elevenség van. Nem hallatszik semmi, de mintha nagy mozgás volna Kis-Patakon. Menjünk fel a vízbástyára, nézzük meg.

A házfőnök maga elé nyújtotta tenyerét:

— Nem ettem bolondgombát, édes fiam. Quod deus avertat! Ment-sen Isten! Még ide találnának lőni azok az istentelenek.

De az éjjeli nyugalomnak már vége volt. A tisztelendő urak kimentek strázsálni a házuk elé. Nyugtalanul topogtak ide-oda, és közben minduntalan belebotlottak a kardjukba. Ha valahol egy strázsa elkiáltotta magát, csak kapkodtak maguk elé és mormolták a latin szavakat.

Badinyi János érkezett elébük lován. Éjjél már jóval elmúlt.

— Per amorem dei — az Isten szerelméért, mi újság tekintetes uram? — rebegték a megrémült atyák.

— Alighanem itt vannak. Nem látunk semmit, egy szót sem szólnak, de a város körül minden bokor tele van ezekkel az ördögökkel.

Most a város alatt, a legelők felől puskalövés dörrent az éjszakába. Ez volt a jeladás, mert azon nyomban ordítással telt meg a levegő.

— Rajta, rajta!

A városi fegyveresek kidugták puskáikat a lőrésen és elpukkantották vaktában. A parasztsereg már a falak alatt nyüzsgött. Két helyen is összetoldozott létrákat támasztottak felfelé. Hosszú időközökben a városlőről háromszor is dörrent egy-egy ágyú. Az ostromlók szétriadtak, de hamarosan megint összeverődtek és újra felemelték az elejtett létrákat.

— A víz felől is jönnek! Átlábolnak a Bodrogon! — hangzott a vízbástya felől a vészkiáltás.

Badinyi lova megjelent a jezsuitáknál.

— Egy-kettő, uraim, a bástyára!

Három uradalmi tiszt jött ki szaladva a belső várból, ezek is a városlőrre igyekeztek. Magukkal ragadták a papokat. Nem voltak ezek se elevenek, se holtak, amikor feltaszigálták őket a falépcsőn és a bástya belső oldalán húzódó járaton találták magukat.

Az uradalmi tisztek szolgái puskákat cipeltek. Mindegyiknek kettőt. Amíg egyből lőnek, a másikat tölthessék. A nagy igyekezetben a papoknak is puskát nyomtak a kezébe.

— Álljon ki-ki egy lőrészhez és aztán csak közibe!

Tisztán hallatszott Szalontai György bíró öblös hangja:

— Rajta, ti szegények! Csak mindig utánam!

A tisztelendő atyák nagyot sóhajtottak és elrántották a ravaszt. Szikrázott a kovakő. Aztán: bum!

— Jaj! — mondotta a superior.

— Meghaltam — állapította meg a prédikátor.

A magiszter nem szólt semmit, csak hol a vállát tapogatta, ahol meglökte a fegyver, hol meg valahova hátrafelé nyulált. Talán csak azért, mert a földre csücsült.

Aztán mind a hárman összekulesolták a kezüket és mormoltak.

— Mit csinálnak, atyaságtok? — kérdezte az egyik tiszt.

— Eretnekek voltak, meg kell menteni lelkeiket. Imádkozunk a szegény megboldogultak lelki üdvösségéért, akiket lelőttünk.

— Lelőtték ám a Göncöl-szekerét! Menjenek az útból!

A láрма éppen alattuk hangzik. Létra csapódik a bástya tetejének és máris Szalontai György hangja harsog előttük. Polgárok, többen, szaladnak erre a helyre. Az egyik gazdatiszt oldalról Szalontaira puskáz oly közlőrl, hogy a lövés szele leüti a lábáról. Lebukott a falról. De észbe se kaptak még a városbeliek, már odalent megint talpon volt és úgy rikoltott rájuk:

— Nyúlnak néztél, hogy söréttel lősz rám, te tökéletlen? Vastag az én irhám, az én bundámat nem fogja a söréted!

A tiszt nyaklevest kent le szolgájának, aki a puskát töltötte. Az nyomban el is szaladt onnan. Szalontai pedig már újra biztatta embereit és mászott fel a létrán...

Most hátulról hangzott a veszedelem. Ordítózás, futkosás az utcákban. A páterek ész nélkül inaltak vissza házukhoz. Menekülő fegyveresekkel találkozunk: elhagyták a bástyákat.

— Mi történt?

— A városbelieknek konspirációjuk volt ama latrokkal. Megnyitották előttük a kaput. A hátunk mögött.

A láрма elborítja az egész várost. Bizonyos, hogy a Vízikapu is már nyitva van, mert arról is tömegek özönlének az utcákba. A sötétség oszlik, mert több helyen már tűz támadt.

Felkapják szoknyájukat a jezsuiták, s úgy szaladnak házuk felé. Kardjukat persze már előbb elhajították, ne akadjon a lábuk közé, azzal még járni sem lehet, nemhogy futni!

— Ne a házba, ne a házba! — zihál a prédikátor-ata. — Ott megölnök...

— Otthagyjuk minden pénzünket? — jajgat a superior.

— Attól ne tartson atyaságod. Én már minden drágaságot elástam a pincében — mondja szinte sírva a magiszter.

Mindhárman megálltak és a házfőnök jutalmul gyorsan megáldotta a magisztert.

Ott van előttük a belső vár, a Rákóczi-kastély. De annak éppen akkor zárták be kapuját és húzták fel a hídját.

Híába kiáltoztak, könyörögtek a páterek, senki sem hallgatott rájuk ebben a zavart rémületben.

— Hát most mit csináljunk?

— Elevenen fálnak fel bennünket!

— Bújjunk el!

— De hova?

Nem volt mit tenni, lementek a belső vár árkába. Vagyis inkább

lecsúsztak, ülve. Mindjárt a rendház mellett húzódott a belső vár sáncárka. Víz ugyan nem volt benne, ki tudja, mióta: felverte tehát a gaz, tehenek szoktak itt békésen legelészni és a bujócskázó városi gyerekek sem igen ügyeltek a tisztaságra. Ebbe csúsztak bele a páterek.

Marokszám tépték a füvet, lefeküdtek oda, ahova éppen lehetett és a füvet a hátukra szórták. El is tűntek hamarosan a fűcsomók alatt. Ott reszkettek, hallva, hogy a rendházat ugyancsak tűvé teszik értük.

— Hol vannak az ebada papjai? — hangzott előbb a házból. Aztán mindenfelől a ház környékén. Három ember dobogva rohant le a gödörbe. Ott káromkodtak és ténferegtek ide-oda a sötétben. A magiszter megdermedve látta, hogy közelednek. Az egyik karddal csapkod a fűre. Éppen az ő lábánál. A másik megszúrkal minden gyanús fűcsomót. Már amennyire a sötétben láthatta, mi feketébb a feketénél. Jaj, mindjárt keresztülszúrják!

A csapkodó kard elől maga alá kapta a lábát.

— Itt vannak az ebadták! — hangzott a dladalkiáltás. Nagy hahota közepette talprarángatták.

De már akkor a tűzfény az árok mélyét is megvilágította. A magiszter elhülve látta, hogy maga Szalontai György áll vele szemben. Az ardói bíró tenyere összecsapott. Vidáman kiáltotta:

— No, magiszter uram, itt vagyunk, hogy megflizessünk mindent. Ahogyan megígértem!

Miközben a jezsuitákat fegyveresen kísérték a rendházba, fogságba — látták, hogy a kurucok már a belső vár kapuját másszák meg. Egy-két lövés még pattant, de nyilvánvalóan nincs több ellenállás. A várba húzódott védők bujnak, menekülnek. Valahol a bástyafalak belsejében, emeletmélységben húzódó kazamatafolyosók nyirkos boltozata alól hangzik csak fel bizonytalan zúgás. Amint fáklyákkal futkosnak az uradalmi tisztek után, a fordulónál pisztolyeső villan hátrafelé — aztán a rémület és az indulat hangos riadása közepette csattan a bunkó.

*

Tévedett Károlyi Sándor, amikor azt gondolta, hogy Kis Albert lefogásával elejét veszi a zendülésnek. Nem Kis Albert indította el azt, hanem a nyomorúság. És a nép haragját, ha egy ideig el is lehet nyomni, elaltatni soha.

9

— Mondd meg az igazat!

— Nincsen nekem semmi mondanivalóm — vont a vállát Kis Albert.

Boltozatos pincehelyiségben állott, hátrakötött kézzel. Kronsfield szatmári generális elvette őt Károlyi Sándortól, most ennek a rabja volt.

— Ha nem beszélsz magadtól, jön a tortúra.

A szegénylegény nem felelt. Csak nem fog magára vallani! Ha beismeri, miben töri a fejét hónapok óta, nem is várhat olyan könnyű halált, hogy felakasztják. Legalább is karóba húzzák vagy elevenen négyre vágják. Ennél jobb és bizonyosabb a hallgatás.

A generális előrehajolt székén. Háromszögletű kalapja alól előremlott vállig hullámozó parókája. Száraz madárcéból csörként hajló vörös orrán tágultak az amúgy is nagy lika csok. Intett fejével.

Hátulról megragadták Albertet és lenyomták egy székbe. Két lábán összekattant a vaspánt, mely a szék lábához szorította. Combján is vaspántot hajtottak át és lelakatolták a székhez. A nehéz székről így nem lehet felugrani.

Először csak gyermekjáték az egész. Vékony zsinórt erősítenek hátul összekötött csuklójára, abba beleakasztanak egy fadarabot és forgatni kezdik. A zsinór mind szűkebbre szorul, belevág a húsbá. Egyre jobban vág... egyre kábítóbb, hiszen elszorítja a vérkeringést.

— Mondd meg az igazat!

Kis Albert állta. Nem ájult el, de nem is szólt.

— Csigázni!

A vaspántokat kikapcsolták. Hátul a csuklójára vastag kötelet kötöttek. A mennyezetre erősített csiga nyikorogni kezdett. A hátrakötött kéz a magasba húzódik. Az ülő ember előbb felemelkedik, de aztán karja kifordul a vállpercenél, kattant és a magasba rántott alak már csak lába ujjain áll.

— Mondd meg az igazat! Ne keménykedj! Kiszedjük belőled. Mit tudsz Károlyi Sándor gróf úrról. Mi dolgod véle?

A sötét reménytelenségbe világosság derült. Hát erről van szó? Nem órála? Károlyiról? De hogyha mindjárt szól, még többet kívánnak tőle, nem hiszik és tovább tortúrázzák.

Csak nem szólt. A csiga nyikorgott, leengedték. Egy vödör vizet öntöttek a fejére, mert úgy látszott, elalélt.

— Megismételni!

— Mit akarnak tőlem az urak? — kérdezte most már. Mintha nem értené a dolgot. Pedig értette már nagyon jól.

— Mi dolgod Károlyi Sándor úrral? Mondd meg az igazat!

— Nem szólhatok róla semmit, mert ő az én uram.

— Leengedni! — parancsolta a generális. — Ne félj semmit. Befogadlak jobbágyomul diószegi jószágomra, ha megmondod az igazat. Fogsz beszélni?

— Hát ha muszáj...

— Muszáj hát... No, lazítsátok meg a kötelékét. Ül le. Adjatok neki egy korty bort!

Kije neki Károlyi Sándor? Senkije. Úr, mint a többi. Miért kímélné a maga kárára!

— Mit mondjak Károlyi úrról? — kérdezte ravaszul.

— Egyetértésben volt veled?

— Hogyne lett volna. Amikor Erdélyből kijöttem harminc hajdúval, Károlyi úr a szolgálatába fogadott, hogy védjem a kőbor tatárok ellen. Azután nemes Szatmár vármegyével fogadtatott meg a hegybeli latrok ellen...

— Nem arról van szó. A z ó t a mi volt köztetek? Amióta a hegyekben jársz.

— Azóta... azóta...

— Mit akart veled Károlyi úr? Mi dolga egy ilyen erdőkön lappangó, császár urunk ő szent felsége ellen fenekedő latorral, mint te vagy?

— Ő tudta. Ő az úr... Biztosan megvolt az akaratja velem. Ha egyszer ő kezdene valamit...

— Aha, aha! Tovább mondd!

Nem mondhatta tovább. Egy tiszt lépett be és levelet adott át a tábornoknak. Kronsfeld kibontotta a levelet. Keze remegni kezdett. A jelenlevő tisztekhez fordult és németül közölte velük:

— Értesítést kaptam, hogy újra kiltört a kuruc felkelés. Sátoralja-újhelyt a vásár alkalmával foglalta el az összegyűlt sokaság... Sárospatakba éjtszakai ostrommal hatoltak be. Ugyancsak Tokajba is. Közben Huszár Mihály, a tokaji lovasok kapitánya megnyitotta a kaput, Tokaji Ferenc vezetésével a kurucok hajókon átkeltek a Tiszán és elfoglalták a várost. Az őrséget levágták... A tokajhegyvidéki kapások, mint afféle zendülésre mindenkor kapós gyűlevész, elhagyja a szőlőket és nagy számban áll be kurucnak... Uraim! Azonnal lezárni a kapukat. Az őrség fegyverbe!

Kis Albert értette a német szót. A hír hallatára megszédült. Hej, mi lesz ezzel a fejetlen sokasággal! Bolondjába kezdtek a dologba, hiszen rajta kívül senki el nem igazodott a szövevényes tervekben! Jaj, te szegény magyar nemzet!

Abban a pillanatban azonban azt is megértette, mit jelent a maga számára, hogy Károlyi Sándor lefogatta őt a múlt héten. Ezek meg Károlyit gyanúsítják.

— Na, mondd el gyorsan, mit tudsz még! — szólt rá a generális, miután a tisztek elsiettek. Már csak úgy álltában beszélt.

És Kis Albert nem kímélte Károlyi Sándort, aki elvesztette őt a néptől, amikor legnagyobb szükség volna rá. Úgy tett, mintha mitsem értett volna az újságból.

— Károlyi Sándor úr azt akarta, hogy szolgáljam őt legényeimmel, ha valamit kezdene. De én nem akartam Károlyi urat szolgálni őfelsége ellen. Ennyi az egész. Csak eldobna megint, ha már nem kellek neki. Mint már kétszer. Ezért fogatott le.

Hiszen a németek el akarták hinni, hogy Károlyi párttűz: hát elhitték. A generális ugyan tudta, hogy egy ember vallomása, egy szegény-

legényé ilyen nagy úr ellen, nem döntő bizonyíték. De ez is már valami . . . Felküldi a jegyzőkönyvet Bécsbe. Ott majd kifundálják a többit. Sok klesi sokra megy.

Elégedetten megveregette Kis Albert vállát.

— Jól van. Elengedlek. Csak addig tartlak fogva, amíg bejön az intézőm Diószegről. Az majd megcsinálja veled a szegődést: jobbágyom leszel Diószegen. Majd amikor kell, még beszélsz . . . az nagyon jó lesz neked.

Azt hitte, hogy túljárt Kis Albert eszén és mindenre kész esz-közt nyert benne. A szegénylegény azonban tudta, amit tudott . . .

*

A balsai erdők felett eloszlott a hajnali pirosság. Ragyogón tört át a nyári napfény a zöld lombokon. A fák alatt, a köves pázsiton még nem száradtak fel a harmatcseppek, csillogva függtek a fűszálakon.

A vastag csiga kibuggyant házából, elnyújtózott és mászni kezdett. Fényes nyál jelezte nyomát, amerre elhaladt. Előtte meredt egy magas ökörfarkkóró, telve virágokkal. Erre felmászott. Tetejére érve, kidugta szarvacskáit, forgatta szemét és csodálkozott, milyen nagy változás történt itt tegnap óta. Itt valami óriási újság van, amit még sohasem látott!

Az erdei tisztáson sátor állt. Tágas, bíborszínű. Távolabb a tisztás szélén néhány kisebb sátor, de ezek csak szürkék. A bíborsátor előtt asztalka. Mellette fiatalember ült. Zöld brokátruha volt rajta, feszes nadrágja kurta sárga csizmában, kabátja nyakán csipkegallérka. A fiatalember barna haja vállára omlik. Valóságos haja ez, nem szorul parókára. Apró bajusza felfelé kunyorodik szépen ívelt szája felett.

Egy inas reggelit tálat elébe, melyet a tisztás szélén, nyílt tűzön készítenek a szakácsok.

Ifjú Rákóczi Ferenc ez, Felső-Magyarország legnagyobb birtokosa. Nagyapja, dédapja, szépapja Erdély uralkodó fejedelmei voltak; még apja, I. Ferenc is fejedelem volt gyermekkorában néhány zavaros hétig, míg a török ki nem űzte Erdélyből. Országgal felérő uradalmak, több tucatnyi vár tulajdonosa. Ifjú Ferenc édesanyja, Zrínyi Ilona özvegyeségre jutva, Thököly Imre felesége lett. Ez a felvidéki nagybirtokos a bujdosó kurucok élére állva, elfoglalta egész Felső-Magyarországot: török és német ott egyaránt elismerte önálló uralkodónak. Néhány esztendő múlva azonban a császár visszafoglalta Felső-Magyarországot és hosszú ostrom után Thököly királyságának utolsó várát: Munkácsot. Ferenc akkor még gyermek volt. Öröklött váraiban, Munkácson, Patakon és a többi harmincban azóta német őrség tanyázik. A legutóbbi időkhöz őfelette is a császár gyámkodott, vagyis a miniszterek rendelkeztek birtokaival, őt magát is külföldön tartották, nevelték. Csak nemrégén térhetett haza, Magyarországra — mikor nagykorú lett és megnősült.

— Milyen jó, hogy végre a magam gazdája vagyok — mosolygott a fiatalember és szétnézett a reggeli napsütésben. Pillanatra elkomorodott. Eszébe jutott, hogy csak itt, az erdőben a maga gazdája. Amikor vadászik. Mihelyt bármelyik palotájába hazamegy, császári tisztek figyelik minden lépését : mit csinál, kivel beszél, mit beszél. Ha a magyar urakkal barátkozik : összeesküvő — ha a néppel : lázadást készít. Csak alkalomra lesnek Bécsben, hogy »levágják arany gombjait« és tengernyi vagyonát szétosszák a császár udvari emberei és hadiszállítól között.

A bfborsátor függőnyeit felvonták. Az ágyból fejkötős fiatalasszony szólt ki, nyalogva :

— Nem jól érzem magamat, Franci. Nem megyek veled.

A felesége. Egy német tucathercegség uralkodójának lánya. Egyszeri látásra házassították vele össze. Honnan tudta volna a tapasztalatlan fiatalember, hogy a házassághoz nem elég a rang és a karesú, magas termet ?

— Csak pihenj, kedves. Nem megyek messzire. Egy kis gyalogvadászatra. Délre visszatérek.

Felállt. Magas, egyenes termete szinte elérte a sátor peremét. Egy vadász átnyújtotta karabélyát. Vállára akasztotta. A másik vadász oldalvást állt, egyik kezében kürt, a másikban markolta a kopók pórázát. Volt ott mindenféle kutya : karesú, vékony lábú agár, lógófülű, barnaorrú vizsla, hosszútűstű, kurtalábú taeskö, bozontos juhász kutya. Egyik szebb, mint a másik. De abban most mind megegyeztek, hogy versenyt ugattak : egyik vastag brummogón, a másik magas hangon csaholva. És mind tépte a pórázt, türelmetlenül kaparta a földet, indulni akartak.

A herceg éppen nyújtotta a kezét, hogy átvegye kedvenc agarának pórázát, amikor a tisztás szélén, a bokrok közül két parasztember lépett ki.

Az udvartartás közepette megjelenő két rongyos, borzas ember meglepő jelenség volt. De a két paraszt most nem törődött ezzel. Egyenest a herceg elé szaladtak. Futtukban levették süvegüket és a közelében térdreestek.

— Nagyságos uram, nagyságos uram ! Hallgass meg ! — ziháltak. Aztán egymás szavába vágva beszéltek el, mi történt tegnap Újhelyben és hogyan foglalták el a kurucok az éjtszaka Patakot és Tokajt. — Tokaji Ferenc kapitány lovasokat küldött ki érted, nagyúr. Kövér Ferenc is jön Patak felől. Nagy tisztességgel akarnak bevinni Patak várába, hogy vedd át a kurucok vezérségét, akik felesküdték Thököly úr önnagysága nevére !

Az udvarmester odasietett és taszigálni kezdte a hírmondókat.

— Részegek vagytok ! Majd megtanítalak !

— Sok a bor, jó a bor a tokaji pincékben, de részegek nem vagyunk — szabadkoztak a hírhozók. — Majd mindjárt meglátod, nagyuram, a kurucokat . . .

— Majd meglátjuk, mennyi botot érdemeltek a szemtelen fecsegésért!

A szerencsétlenek jutalmat vártak a hírmondásért. Gondolták, a nagyságos úr örül, hogy a kurucok vezérül választják, amikép örültek Tokaji Ferke meg Szalontai Gyuri bácsi, amikor kapitánnyá tették őket. A goromba fogadtatásra elállt a szavuk.

A vadászok szétszaladtak. Ki egy dombra, ki meg fára mászott.

— Tokaj felől nagy füst száll az égre — kiáltotta valaki egy fa tetejéről.

Amongan hahózás hallatszik. A szemlére portyázó vadászok három támolygó alakkal tértek vissza. Császári zsoldosok. Fegyvertelenül, kormosan, rongyosan.

— Meneküljön, fenség, nyakunkon a kuruc!

Az udvarmester elengedte a hírmondó jobbágyokat. Jutalmul a hírért csak rúgott beléjük egyet.

— Hol vannak a szekerekhez a lovak?

— Tokaj felé legelnek. Egy órányira...

A hercegnő komornája felsikoltott. Majd pillanat múlva újra. Megriasztott mindenkit. Nagy futkosás, kapkodás támadt.

— Bontsák le a sátrakat! Mindent bemálházni! A szekerekre!

— De ha a lovak...?

— Valaki nyargaljon a málháslovakért.

A vadászparipák itt vannak. A hercegnő már nem gyengélkedik. Felöltöztették vadászruhájába. Gyorsan a nyeregbe kapaszkodott.

Az udvari vadászok lóháton csoportosultak. Egy csoport az uraság előtt, másik mögöttük helyezkedett el. Aztán trappolva mind be az erdőbe. A faágak arcukba csapnak. Le kell hajolni a nyeregben.

Az erdei ösvény felfelé, majd meredek parton lefelé haladt. Ott az út, Kassa felé! A következő faluban a zsidó kocsmáros azt mondta, hogy arra már minden falu kuruc... At a falun keresztülfolyó patak túlsó partján, ismét fel a hegyre: Szendrő felé.

Csak annyit pihentek, amennyi a lovaknak elengedhetetlenül szükséges volt. Éjtszaka egy erdőn haladtak át. A sötétben nem látták egymást, amint egyesével lovagoltak. Csak füttyentéssel jelezgették, hogy nem szakadtak el egymástól. Végre Szendrőhöz értek.

A kapu éjtszakára zárva volt. Egy parasztházban kellett háltniok, mert Guadagni tábornok nem engedte be őket a várba: félnék volt és gyanakvó. Végre másnap délből Selmecen ebédelhettek.

Erős város. De alig ült asztalhoz a herceg, ágyúlövés rezgette meg az ablakot. Mi ez? Újabb ágyúlövés.

Az első lövés ellenséges veszedelemre riaszt. A második azt jelenti, hogy az ellenség közeleg. A harmadikat már nem várták be. Akkor már látzanék is az ellenség. A polgárok zajongva, fűtyülve vették körül a házat, mert nagyúr volt benne. Nem akartak vele közösséget, ha jön a kuruc.

Tovább! Bécs felé! Az ifjú Rákóczi most lett nagykorú, csak imént szabadult a császár és Kollonics miniszter gyámsága alól. Nem akar gyanúba keveredni. Nyugtot akar. Boldogságot keres. Mi köze a szedett-vedett jobbágyokhoz!...

Azok a szedett-vedett jobbágyok pedig hült helyét találták a balsai erdőben. Sátrait, poggyászát gondosan szekereire máházták és hogy egy szög se vesszék el belőle, nagy őrizettel kísérték be Patakra.

10

Savoyai Eugén, a fiatal császári tábornagy, az új török hadjárat fővezére értesítést kapott a bécsi haditanácstól: a Magyarországon állomásozó ezredek elvonulása után a háterszágban népfölkelés támadt. Rendszertelen mozgalom, nincs egységes vezetése, jobbára fegyvertelen szedett-vedett nép. Mindazonáltal is veszélyessé válhatik, ha kellő időben el nem nyomják. Küldjön vissza tehát megfelelő haderőt Felső-Magyarországra.

Savoyai Eugén parancsot adott, hogy a vidékkel ismerős két ezred hagyja el a fősereget és sietve vonuljon a fölkelők ellen.

Vaudemont herceg gyalogezrede és Deák Pál magyar lovasezrede kapta a feladatot.

A gyalogezred felszedelőzködött, poggyászát szekerekre rakta, az altisztek elrendezték a menetoszlopokat. A dobok dübörögtek. Lassú, ütemes léptekkel haladt zászlóalj zászlóalj után, a háromszögletűkalapos fejek fölött hosszú szuronyos puskák hullámoztak. Előttük a szálláscsinálók nyargalnak, hogy éjtszakáról éjtszakára biztosítsák az ezred kvártélyát.

S ez nehéz dolog. Már egyszer végigjárták ezt az utat. Ismerik Magyarországot. Amit száznegyven év alatt fel nem élt itt a török, feldőlt az utolsó tíz esztendő háborújában a császári sereg. Parlag földiken embermagasságú fű, amelyet most csak azért nem kell a sereg előtt vágatni, mert hiszen csak az imént tapostak benne utat s a régi nyomon visszamehetnek. Fát alig látni. Eldugult források nyomán mérőföldre nyúló ingoványok, milliónyi szúnyoggal, köddel borítva a vidéket. Emberek lakta helyet jó, ha naponta találnak.

A zsoldosok dühösek: a törökre szerződtek, zsákmány reményében. Nem is a pár fillér zsoldért harcolnak, kockáztatva halált vagy életre szóló csonka-bénaságot koldusbottal. A zsákmány vonja Európa nyomorultjait, hogy a császár kabátjában szerencsét próbáljanak. És most a föld népe ellen viszik őket.

Esténként a szabad ég alatt táboroznak. Falunak nevezik az ilyen helyeket. Valójában néhány sárkunyhó meg földalatti verem, amely fölé nádtetőt húztak. Ezek körül többnyire sikerül még néhány szarvas-

marhát felhajtani, elvenni a lakosoktól. A falu emelkedettebb, száraz helyen fekszik, kútja is van: azért itt táboroznak éjszakára.

Reggelre az altisztek ismét ügyel-bajjal felállítják a menetoszlopokat. Dübörögnek a dobok.

Nap múlik nap után, hét múlik hét után: az ezred északra vonul...

Ezalatt Újhelyből, Tokajból és Patakról szerteáramlottak a kurucok és sorra eskették fel a falvakat Thököly Imre hűségére. Thököly azonban már régen messze volt. Törökországban élt, őrizte a török meg a betegség. Neve már csak emlék volt: a németet verő, apró, szabad Magyarországot teremtő kurucság emléke. A fölesketés aprólékos munkája vajmi lassan vitte előre a fölkelés ügyét. Nem volt vezér, aki egy csapással lábraállítsa az Alföldet, az óvatos hajdukat, aki sikeres rohammal megmozdítsa a kárpátaljai ukránokat, meg a felvidéki szlovákokat.

A vén Mikó elhagyta lovasaival Sátoraljaújhelyt és a szabad mezőváros helyett a biztonságosabb Patak falai közt szállt meg. Vele volt a kislány, Mika is.

Míg a felnőttek végeláthatatlan tanakodásokba merültek vagy ellovagoltak a falvak fölesketésére, Mika egyedül maradt Patakon. Szabadon járkált ki-be a jezsuita kolostorba. A házfőnök szobájában lakott most Szalontai György, a parasztkok várkapitánya, feleségével és három gyermekével. Mika is náluk aludt, ott kapott ételt. A jezsuitákat az első napok elmúltával nem őrizte többé senki. Ők is ott voltak a házbán, éppen csakhogy összébb kellett húzódnok.

Nagyapja többnyire távol járt, portyázott a vidéken. Mika a pataki gyerekekkel játszott. Miután fáramászásban, ugrásban egy fiú sem tudta felülmúlni, vitathatatlan tekintélyt szerzett. De legnagyobb sikere mégis dobjának volt. A dobnak, mely megadta a jelt az újhelyi felkelésre.

Ha dobszóval végiment az utcán, egész gyereksereg sorakozott nyomban mögéje és katonásdit játszottak. Ahogyan közeiedett a német és a hírek növelték az izgalmat a nép között, a gyerekek játéka egyre komolyabb lett. Botokkal, baltákkal felfegyverkeztek és őrséget állítottak a bástyákra. Szabályosan felváltották az őrségeket, persze dobszóval. A szülők nem tudták otthon tartani őket, a zavaros viszonyok közt nem is igen értek rá, hogy törődjenek kószálásaikkal.

Szalontai Györgynek is feltűnt egy napon a gyerekek felvonulása. Nézte, amint kiállítják őrségeket a bástyára.

— Gyertek csak ide — szolt rájuk. — Ha katonáskodni akartok, adok én nektek munkát, csak győzzétek.

— Adjál, Gyuri bácsi, adjál munkát! Mi is katonák vagyunk — zsvajogták körül a gyerekek a parasztkapitányt.

— Majd meglátjuk — felelte György és elindult a belső vár felé.

A gyerekek közt felbomlott a rend. Előtte, mögötte szaladtak, ugrándozva követték. Vajjon milyen feladatot bír rájuk?

A belső várban a Vörös-toronyba mentek. Szalontai nem állt meg a földszinten. Ment felfelé emeletről emeletre. Hatalmas, boltozatos lovagterembe értek.

A gyerekek megilletődve álltak meg. Mukkanni sem mertek. Két ember kuporgott feldöntött hordó mellett. A hordó körül szétömlő sok-sok ólomgolyó hevert. Puskába való. A két ember tanácstalanul bárált köztük.

— No, megy-e a munka? — kérdezte tőlük Szalontai.

— Hát... nemigen...

— Menjetek haza!

A két ember felvette tarisznáját. Szalontai megvárta, amíg eltűntek a lépcsőn. Aztán megkérdezte a gyerekeket:

— Ki tud közületek tizenötig számolni?

Néma csend volt a válasz.

Szalontai György falusi bíró volt; adószedésben meg kellett tanulnia a számolást, nemcsak tizenötig. Magához intette Mikát.

— Tartsd fel a kezedet! Hány ujj van rajta?

Kiszámolta a gyerekek előtt: — Egy, kettő, három, négy, öt.

— Ezt én is tudom — jegyezte meg Mika.

— Annál jobb. — Szalontai leguggolt a padlóra. Összesöpörte azt a néhány golyókupacot, amit az iménti emberek raktak. Aztán letette tenyerét a padlóra, bal keze ujjait szétterpesztve. Jobbjába golyókat markolt.

— Így ni! Most minden ujjam hegyéhez teszek egy golyót. Ez öt golyó egy sorban. Aláteszek még kétszer ötöt — ez tizenöt.

— Ertem — hagyta rá Mika.

A többiek hallgattak.

— Megtanítod rá a többieket is. Kupacokba rakjátok a golyókat, minden kupacban tizenöt legyen. Holnap feljönnek ide a puskás vitézek és mindegyik kap a tarisznájába egy ilyen golyókupacot.

A gyerekek vidáman vetették magukat az új játékra.

— Meglátom, hogyan végzitek a dolgotokat. Haszontalan munkáért kiszórlak a várból. Soha többé nem örködhetek a bástyán!

Nevetve távozott. Mika nem győzte sorra tanítani a butus gyerekeket, hogyan számolják ki a tizenötöt: háromszor öt golyót. De mikor megértették, még lélekzeni sem mertek. Úgy dolgoztak, hogy beleizzadtak. A hordó két óra alatt kiürült és a hatalmas terem fél padlója tele volt golyókupacokkal. Mikor készen voltak, egy Marci nevű szeplős fiú boldogan felordított:

— Huh!

A terem kopár falai tízszeresen verték vissza a kiáltást. Ez volt ám az öröm. Összevissza kiáltoztak:

— Huh! Huh!

Csakhamar órálló vitézek rohantak fel a toronyba.

— Mi van itt, hé? Micsoda lárma ez?

Egy másik hozzátette :

— A konyhán egy vénasszony hányja magára a keresztet és esküd-
zik, hogy világos nappal elszabadultak a toronyban az összes kísértetek !
Kifelé terelték a gyerekeket.

— Gyerünk most már innen szaporán !

Az udvarban nem törődtek többé velük. A Vörös-torony mellett
húzódott a palota Lorántffy-szárnya. Nyitva az ajtaja. Ide lopakodtak be,
nézelődtek. Lépcső vezetett a pincébe.

Ezen lementek. Nem is pince volt ez, hanem bástyafolyosó: kaza-
mata. A lőréseken derűsen áramlott be a világosság . . . A lépcső azonban
fordult és tovább kanyargott le a mélybe. Ismét tágas kazamatába értek.
Itt azonban már a föld alatt voltak, sötétben. A lépcsőtől távolabb a hatal-
mas boltozat félelmesen tűnt el a homályban.

Marcinak jó gondolata támadt.

— Szerezzünk holnapra mécesest és nézzük meg.

Ajánlata mindenkinek tetszett.

Másnap kétszerannyi gyerek tért ide vissza. Nemcsak Marcel, de Mika
is hozott mécesest. Marcel acéllal szikrát esiholt a kovából. Ambár ez csak
a harmadik ütésre sikerült, mert kétszer a kova helyett körmére vágott.
— A sötétben nem láttam jól — mentegetődzött, amikor felszisszenését
a gyerekek viharos kacagása kísérte. A szikra belekapott a taplóba :
azzal meggyújtották a két mécesest.

A lépcső mellett a falon kis mélyedés látszott.

— Ide teszem a mécesesemet — mondta Mika — hadd lássuk, hova
kell visszajönnünk.

Megindultak Marcel mécesese után. Hideg, nedves levegő vette körül
a gyerekeket. Egyre távolodtak a hátrahagyott méceses fényétől. Majd
forduló következett.

— Egyszer fordultunk — kiáltotta Mika.

A kisebbek nem mertek továbbmenni. Visszafordultak.

— Várjatok meg a lépcsőnél ! — parancsolta Mika. — Ha kiáltunk,
feleljete !

A kis csapat folytatta útját. A kazamatából néhány alacsony boltozat nyílt, rácesal elzárva. Az egyikben csontok fehérlettek. Egy emberi koponya vicsorított feléjük.

Futásnak eredtek.

— Még egyszer fordultunk, de másfele! — kiáltott Mika és a gyerekek ismételték a kiáltást.

Azután kétfelé ágazott a folyosó. Az egyik elágazás keskeny volt és a vége felől halvány világosság derengett. Odamentek.

Alacsony, kicsi vasajtó zárta be a folyosót, annak résein szüremlett világosság. Három csikorgó reteszt kellett elhúzniok, miközben rozsdapor hullott a lábukra, míg az ajtó kinyílt. A Bodrog felett voltak, sűrűn összenőtt bokrok között.

Leültek és tanakodtak.

— Ezt nem szabad senkinek sem elmondanunk — jelentette ki Mika.

Marci helyeselte.

— Esküdjetek meg mindnyájan, nem mondjátok meg senkinek, hogy itt ajtó van.

— Mire esküdjünk?

— Esküdjetek meg saját fejetekre.

— De hogyan?

— Várjatok! Majd én gondolkodom — mondta Mika. Majd rövid elmélkedés után így szólt: — Mindenki tegye a jobbkezét a fejére és mondja utánam...

Karban ismételték a rettenetes esküt:

— Essék le a fejem és vigyen pokolba az ördög, ha elárulom ezt a titkos ajtót. Úgy legyen!

Bereteszték maguk mögött az ajtót, majd ordítva rohantak vissza, amerről jöttek. Mire meglátták a visszahagyott mécesest, a hátramaradt gyerekekből már egy sem volt ott. Rémulten kuporogtak az udvarra nyíló felső ajtónál. Társaik ordításától riadtak meg és szaladtak fel a gyávák...

Szalontal György meg volt elégedve a golyók elosztásával. Kapitányi minőségében ünnepélyesen megengedte nekik, hogy bármikor őrseget játsszanak a bástyákon. Így bizony még éjtszaka is akadtak elszánt gyerekek, akik tartották az »őrseget«.

És ez az őrség nem is volt rossz. Történt, hogy még különbnak bizonyult a felnőttek őrségénél. Egy éjtszaka ugyanis a felnőttek mind a tűz körül ültek a legelők felé néző bástya szélvédte sarkában és beszélgettek. Csak Mika állt fenn a bástyán és meresztette szemét a sötétbe. És ekkor gyanus dolgot látott.

— Itt vannak e! A legelőn, a marháknál! — kiáltotta.

A tűz körül ülők felugráltak és szaladtak a bástyára. Fekkostak ide-oda.

— Kik vannak ott? Mit akarnak?

A Deák-huszárok voltak. Gyorsabban jártak a német gyalogoknál. Mika már szaladt is le a falról, a klastromba, Szalontai szobájába.

— Itt a német! Itt vannak a császár huszárai! De nem tudjuk, mit akarnak. A legelőn...

— Mit akarnak? — ordította Szalontai és káromkodott cifrán. Felugrott, fogta kardját, pisztolyait és szaladt ki a házból.

— Lóra! Lóra!

Mire azonban egy csapat lovast felültetett és kivágtatott velük a kapun, már csak porfelleg jelezte az éjtszakában, hogy merre vágtattak el a császári huszárok. Elhajtották az uradalmi gulyát mind. És ott voltak közte a parasztok tehenei is. Hol is tarthatták volna, amikor otthonról eljöttek vitéznek? Meg amit a nemesektől prédáltak. — Csak a huszárok utóvédjével akaszkodhatott össze Szalontai. Esett egy pár emberhalál, de hiába. A marhák oda voltak. Ezzel Pataknak is vége, mert eleség nélkül tartani nem lehet, még most sem, nemhogy ostromon.

•

Márpedig ostrom veszedelme közelgett.

A császári csapatok közeledésekor a kuruc kapitányok is összegyűjtötték népüket. A vén kuruc Mikó hadnagy is ott volt a maga százával.

Huszár Mihály lovas portyái pillantották meg először az ellenséget, Bölcsnél, a harangodi pusztán. Találkoztak a mozgósított megyei nemesség egy csapatával. A felült nemesek a kurucok első riadására rémülten fordították meg a zablát és nyakra-főre elvágtattak. A kuruc előrs utánuk.

És egy dombtetőről, egy szép nyárfasor között megállva, akkor vették észre, hogy itt a labanc. Vaudemont herceg óvatosan haladt az ellenséges területen, biztosította magát a kurucok meglepetése ellen. Csillogó fegyverekkel, négyszögekbe formálva közeledett a fehérkabátos gyalogság, kétfelől pedig a nemesi vármegyék lovasai haladtak csapatonként.

A kuruc portyák nyargaltak vissza a táborba.

Elsőnek Huszár Mihály lovasai ültek a nyeregben. Kapitányukkal együtt a minap még a császárt szolgálták Tokajban, mégis ők engedték be a várba éjtszaka a kurucokat. Fegyelmezett, gyakorlott katonák voltak. Most tehát kinyargaltak az ellenség elé és hadirendbe álltak vele szemben az úton, hogy feltartsák.

Aztán Tokaji Ferenc állította fel talpasait és lovasait. Futva, kiáltozva indultak. A gyalogság rendje szét is zilálódott, de mikor a Huszár-féle lovasok baloldalára értek, megint rendbe szedelőzködtek. A talpasoktól balra ismét lovasok álltak a szárnyon: a balszárnnyat Tokaji Ferenc vezette.

Bakos Pál talpasai villogó kaszáikkal Huszáréktól jobbra helyezkedtek el, a jobbszárnnyon pedig az öreg Kövér Ferenc lovasai. Többen voltak

mint a császáriak, a labancok. De míg amazok mind tanult katonák és mind jó puskákkal felfegyverezve, a kurucoknál csak kevésnek volt puskája, pisztolya. A talpasoknak csak az első sora volt puskás, az is többségében rossz parasztpuskákkal, amelyeket cigánykovácsok kalapáltak össze, a maguk esze szerint.

Huszár Mihály lovashadának egyik csapatát a vén Mikó vezette. Unokája is követte a sereget egy vezetéklövön. Nem akart elszakadni nagyapjától ebben a veszedelmes időben, hiába dörmögött az öreg: Nem gyerekjáték ez, eredj haza, hallod-e! — Erre Mika csak azt kérdezte: hova menjen »haza«? És hát éppen most ne viseljen gondot öreg nagyapjára?

Igy hát ő is ott volt a Böles mellett kibontakozó csatában. A nyárfasorral rakott dombvonulatra érve, Mikó csapata is leereszkedett a harcvonalba, a kislány alatt lévő vezetéklövet magukkal vitték. De hát ez most úgy sem kellett Mikának. A ló hátáról nem láthatott volna elég messzire.

Felmászott egy nyárfára. A vastag fatörzsön nem könnyű a kúszás, de hát azért volt ő Evet, hogy ügyes legyen mint egy mókus. A legalsó ágon helyezkedett el. Kezével a szemét árnyékolva, nézte a csata kibontakozó képét.

A közeledő német, a maga tanult módján fejlődött harcvonalba. Az élen haladó zászlóalj megállt az úton, majd négy századra bomlott, melyek jobbra-balra helyezkedtek el, négyszögben, dobszóval menetelve. A hátrábblévő zászlóaljak közül egy jobbra, egy balra haladt át a mezőkön, még a facsoportok közt is megtartva rendjét, azután állt fel századonként.

Vágtatva hozták a zászlóaljak közt lévő hézagokba az ágyúkat. Kettőt-kettőt mindenhová. A göröngyös talajon a nehéz ágyúkkal nyolc tötött szájú, felvetett fejű, lobogó sörényű ló robogott. Előttük egy-egy szakasz lovas, ugyancsak vágtatva. Az ágyúk csövétől kétfelől sáncosaraktak állítottak fel. Csillogó zásók nyomán röpültek a göröngyök, ahogyan földdel töltötték meg a vesszőből font kosarakat.

— Vegyétek fel bátran a német lövését! — kiáltotta Tokaji Ferke. — Aztán utánam!

A kuruc hadirend megindult, ez kezdte a támadást. A német ágyúk felvillantak; dördülés, füst ülte meg a cserjét. De nem tettek kárt senkiben. Riadalmat sem keltettek. A kuruc csatakiáltás rendítette meg a levegőt.

— Rajta! Rajta!

Most a hatalmas, nehéz német dobok döndültek meg és a gyalogság oszlopai szembeindultak a kurucokkal. Aztán elhallgatott a dob, a német megállt. Az első sor földbeszúrta villavégű állványát, ráhelyezte puskáját és várta a kurucot közele. De a kuruc talpas is megállt, mert a nemes vármegyék lovasai tulnyargaltak a német gyalogságon a kurucra. A lovast

pedig a gyalognak állva kell bevárni, sűrű sorban — ha odafordulna. De Tokaji Ferke lovasai már a nemesek elé nyargaltak. Mindkét részről pisztolyok, karabélyok durrantak. Lefordult néhány ember a lováról. És Tokaji huszárai már kergetik is karddal a nemeseket. No, ezek megfutamították a német jobbszárnyat.

A másik oldalon azonban baj volt. Kövér Ferenc lovasai nem állták ki a támadást: hátráltak. A lovas nemesek Bakos Pál gyalogoszlopára törtek. Ekkor újra dübörögni kezdtek a német dobok. Az ellenség közeledett. Ötven lépésnyire megállt, kilőtte puskáit. Aztán a dobok rohamot vertek.

A kuruc jobbszárny talpasai bevárták a német gyalogságot. Kilőtték puskáikat közlrol, el is hullott számos német, még egy kapitány is. Aztán a kaszák szemberohantak a szuronyos puskákkal. Dicséretes viadalt kezdtek. De a gyalogosok és a lovasok együttes támadása megszorította jobbszárnyukat.

Huszár Mihály lovasai ekkor hirtelen megfordultak és megfutottak. Nem gyávaságból tették. Csak nem akarták, hogy az ellenség bekerítse őket. A huszárt abban az időben portyázásra nevelték, nem arra, hogy rendes csatában állja meg a helyét. Ha az ellenség csak kicsit is szorította, ellramlott, hogy aztán alkalmasabb helyen újra lecsapjon és váratlanul semmisítse meg a németet. Jó ez a szabad mezőn száguldozásnál, de nagy baj harci rendben. Nem szokták meg, hogy más csapatokkal működjenek együtt, most a kuruc hadnak fővezére sem volt, aki a csatában parancsoljon az összes kapitánynak, csapatnak.

Tokaji Ferke felágaskodott a nyeregben és látta, hogy a másik szárnyon baj van. Látták ezt huszárai is: szokásuk szerint, ezek is visszafordultak. Követték Huszár Mihályékat, Kövér Ferencéket. De Tokaji Ferencet nem ragadta el a megszokott haremód: ésszel élt. Látta, ha a lovasság ellramlik, farkaskaszára marad a talpasság.

— Megálljatok! — kiáltotta. Nyargalt emberei után és hívta őket nagy hangon. — Sorakozz! Hozzám, hozzám!

Azok nem hallgattak rá a zűrzavarban. Ott találta magát egyedül a téren, ahol az imént még lovas rendek állottak. De nem követte a futókat. Tudta, hogy azok távolabb összegyülekeznek, aztán újra elindulnak ellenséget keresni — de a csatán az már nem segít.

Leszállt lováról és beállt a gyalogosok első sorába. Akkor már a puszkának nem sok szava volt. Közel volt a két sereg, kézitusára került a sor. A szuronyos puska és a lándzsa pedig nem jobb fegyver a kaszánál, ha a kasza is jó kézben van.

— Rajta! Rajta! — kiáltotta Ferke. Kardjával félreverte a szembejövő káplár lándzsáját — mert a rendes seregbeli altiszteknek még lándzsájuk volt, nem puszkájuk. Előreszökellt és szétütött a császáriak között.

Amazoknak sora a támadáskor megbomlott az egyenes, hecszú kaszák között. Dulakodás támadt. Ekkor már a parasztok sem ügyeltek

a rendre. A hátrább állók nem bírtak tüzükkal: előretolakodtak és bunkójukkal ütötték le a szorongatott németet.

Negyedóráig tartott a verekedés. Akkor megint másképpen kezdett peregni a német dob és a katonák nagyfrissen hátraszaladtak. Már aki nem maradt a páston.

Megint rendbeállt a Vaudemont-ezred, puskát töltött és dobszóval előrejött. Eldurrant három sortűz... A paraszthad kevés volt a lovas-ság nélkül, nem mozdulhatott helyéből, nem nyomulhatott a császáriak után. Itt kellett tehetetlenül bevárniok, hogy mit kezdenek amazok. A sortűz után kétfelől vértess lovasság rohogott elő és ők törtek a kuruc sorokra.

Megint elvagdalkoztak jó ideig, leszúrt lovak, leütött vértések hevertek a megzilált, megfogyott kurucok előtt. De amint a német trombitaszóra megfordult és elnyargalt, a kurucnak lélekzetnyi ideje sem maradt, máris újra a gyalogság rohanta meg.

Két óráig tartott ilyenformán a viadal. Végül is a császáriak kimozdították állóhelyükből a magyarokat és megtolták hátrafelé.

Tokaji Ferenc combját ekkor fúrta keresztül egy szurony.

— Ne hagyjatok itt, testvérek! — kiáltotta. De akkorra már nem volt mellette kuruc, aki segítségére siethetett volna. Elesett. Kúsza igyekezett a hátráló magyarok felé. Felugrott és sántítva, támoltyogva akarta utólnérni embereit. Lábából ömlött a vér.

Ekkor egy német leütötte. Elkábult, de nem vesztette el teljesen eszméletét. Kódösen látta, amint egy tiszt rámutatott:

— Ez főember a rebelliseknél. Kötözzétek meg!

— Öljetek meg! Öljetek meg! — kiáltotta Ferke. Borzalommal villant eszébe, milyen kínok közt ölik meg a parasztfelkelőket. Talán nem is kiáltott, talán csak gondolta, hogy kiált, mert kábulatában nem jött ki hang a torkán.

Sebesült lábába éles kín hasított, amint kegyetlenül megkötözték. Ez mentette meg az elvérzéstől. Aztán két katona felkapta, hátravitte és ledobta, mint egy zsákot...

Ezalatt a hátráló magyarok szétverték a mögöttük álló németet. Általános volt a zavar. A kurucok szétfuthattak és menekült, ki merre látott, merre tudott.

Egy menekülő lovas, paripája farát verve, kaptatott a dombra. Arra, ahol Mika nyárfája állt. A kislány csak most kapott észbe, hogy itt már csakugyan vége mindennek. Előrehajolt az ágon és kendőjét lobogtatta a menekülő felé.

— Erre gyere, erre!

A kuruc észrevette a fán Mikát, megismerte. A dombtetőre érve, arra fordult. A lány meg sem várta, hogy a ló megállapodjék a fa alatt: lelogaskodott az ágról félkarral, majd lehuppant a ló hátára. Kezével a lovas vállát ragadta meg. Szegény ló térde megrogyott a váratlan rázkó-

dástól. De meglepetésre nem sok ideje maradt: a kuruc ismét az állat farára csapott, úgy hogy szegény pára esze nélkül vágatott tovább.

Aki nem tudott elfutni a csatatérről vagy ügyesen elbújni, az lefeküdt a földre, holtnak tette magát. Sokan várták, be így az estét, akkor aztán elkúszhattak az ellenség közeléből és elmenekültek.

Igy végződött Harangodnál a böcsi parasztesata. Másnap a császári vezér összehordatta a halottakat és intőjelül nagy halomba rakatta testüket: háromszáznolcvanöt magyar tetem maradt ott, zsákmányul az égi madaraknak. De ez nem ijesztette meg a maradék szolganépet, hanem bosszúállásra intette őket.

Csata után Vaudemont herceg Pataknak fordult. De előbb be akarta várni hátrábhagyott poggyászát. Seregének a nélkül még esése sem volt. Még az éjtszaka lovasokat küldött a szekereiért. Ekkor tűnt ki, merre futottak a kurucok. Egyenesen a német háta mögé. A német lovasok közül csak négyen tértek vissza reggel. Ezek is összevagdalva.

Az éjtszaka a kurucok a német sereg mögött elragadták az egész poggyászt. Kísérőit levágták. Csak néhány feldölt, üres szekér maradt az egész felszerelésből.

Míg a kurucság a harangodi pusztán így vitézkedett, Deák Pál labanc lovasai a pataki marhákat a Tiszához hajtották. A folyón tatár módra átúsztattak és megrohanták a védtelen hegyaljai községeket. Tarczalon a lakosok féltett holmijukkal a templomba menekültek. A legkeresztényibb császár zsoldosai azonban ott sem kímélték őket. Benyomultak a templomba, feltörték, kiürítették a ládákat, még a nőkről, gyerekekről is letépték a ruhát, sokon inget sem hagytak. A férfiakat pedig ott vágták, ahol érték. Aztán gyujtogatva távoztak Mád felé.

Tokaj kurucai Harangodnál voltak, őrség kevés maradt a várban. Ezek megértették, hogy nem tarthatják magukat a császáriakkal szemben. Mikor tehát a labancok megjelentek a vár alatt, elkezdtek rájuk lövöldözni az összes ágyúból. Dörögtek az ágyúk, lőttek a várbeliek, amennyire lőhettek. A labancok megállapodtak, aggódtak: mi lesz itt. Ez alatt a tokajlak tutajokra, hajókra szálltak és bántatlanul leúsztak a Tiszán Rakamazig. A védtelen lakosság azonban ott maradt és a labancok itt is kaszabolták a férfiakat, kirabolták a házakat, a ruhát is lerántották az asszonyokról, aztán felgyujtották a helységet. Bármennyi bort ittak a pincéből a kurucok, bőven maradt ott a labancoknak is. Részségükben aztán nem ismertek törvényt és emberséget. Így prédálták a magyart a török helyett.

✦ Egész szekértábor követte most már őket a rablott holmival. De hírért vették ennek a Harangodnál meghátrált kuruc kapitányok. Kövér Ferenc és Huszár Mihály vezetésével elindultak, hogy elvegyék a csá-

száriaktól a zsákmányt és visszaadják a kifosztott népnek. Patakról is csatlakoztak hozzájuk a lovasok.

A labanc lovasok egy zászlóalj Vaudemont-féle gyaloggal egyesültek, amikor megtámadták őket a kurucok. A német gyalogok megint felsorakoztak, döngették a dobokat, állásba vágattak az ágyúkkal. A lovasok csatároztak a szárnyakon. De látták a kurucok, hogy gyöngébbek, hát mihelyt az ellenség felkészült az ütközetre — otthagyták faképnél. Elvágattak, eltűntek, mintha felszívódtak volna a fortyanó nyári hévségben kiszikkadt, barna földek között.

Reggelre kiderült, hogy a kurucok a szepesti Kamara egész sószállítmányát felverték és elvitték az éjtszaka. Steif urat és Schulz urat, a tiszaujlaki gyűlölt sőtiszteket pedig felakasztották egy mező közepén álló árva fának ágaira. A fába vésvé a jel, hogy itt kurucok jártak.

— Gyáva népség — dühöngött Vaudemont herceg — így nem lehet hadakozni. Nem tartanak tiszteletben semmi hadászati szabályt!

A kurucok száguldozásai úgy megzavarták, hogy mikor Patak alá érkezett, hogy megostromolja, éjtszaka rossz álma volt: azt álmodta, reggelre Patak eltűnt a helyéről és a mögötte álló dombokon áll a város.

De nem, Patak a helyén maradt, megfogyatkozott védőivel. Eleség nélkül. A németek ütegállásokat ástak körülötte, felállították az ágyúkat. A gyalogság szorgalmasan ásta a futóárkokat, hogy szabályosan közelítsék meg a bástyákat. ... megkezdték a város lövését...

*

Mikor néhány hét múlva ifjú Rákóczi Ferenc visszatért Bécsből Patakra, évekre való tapasztalattal és gonddal öregedett. A császári miniszterek tudták, hogy Magyarországon felkelés készül: parancsot adtak ki, mihelyt a Rákóczi birtokokon zendülés támad, tartóztassák le őt. Ha akkor oly lóhalálában nem menekül Bécsbe, most már börtönben ülne. Látta: ha cselekszik, ha nem — a bécsi kormány elhatározta veszét... Patakon hiába kereste poggyászát, melyet a kurucok a balsai erdőből várába szállították: a német elprédálta azt is, amikor elfoglalta Patakot... Mert Szalontai György — mi egyebet tehetett! — szabad elvonulás ígérete mellett feladta a várat. Vaudemont herceg azonban nem tartotta meg ígéretét, melyet mint katona tett — parasztoknak. Visszartartotta mindazokat, akik tisztséget viseltek...

Mikor Rákóczi Ferenc felment a palotába, levetette úti köpönyegét és kitekintett az ablakon — visszahőkölt. A sáncárkon túl, a dombon, kivágott szemekkel, kifehérlő koponyacsontokkal hét akasztott függött a fákon. Tíz hosszú karón is halottak ültek, görcsös mozdulattal, ahogyan utolsó kínjukban megdermedtek. Ezek közt volt Szalontai György kapitány is, az ardói bíró. A jezsuita superior kísérté őket utolsó útjukra, hogy bántódásuk ne essék — a másvilágon.

Az Akasztó-domb körül feketén rajzottak a károgó varjak.

Esze Tamást a hegyaljai fölkelés híre Debrecenben érte. A Hajduságot nyomban őrvonallal zárták el, hogy elrekessek a zendülő vidéktől. Majd a szatmári generális meghagyta, hogy a hajduvárosok üljenek lóra és induljanak a kurucok ellen.

A nagy nyári hőségben éjtszaka indultak a hajduk. Elöl vitték a zászlót. Egy debreceni civis azt mondta, hogy valami fényességet lát a zászlórúd tetején, az aranygomb körül. Többen tódították, hogy ott csakugyan valami fényesség látszik. Megálltak. De azon bizony nem volt semmi fény. Tovább mentek. A civis megint megszólalt, hogy de bizony fényesség van a gomb körül. Mások rámondták, hogy csakugyan fénylik az éjtszakában. Ez bajt jelent: nem mennek a kurucok ellen... Visszaforodtak hát és haza oszlottak.

Ezzel az őrvonal is szétbomlott. Tamás elbúcsúzott családjától. Csontos, nagy lován vágott neki a Hortobágy síkságának. Itt akarta elérni a Tiszát, erre nem vonultak császári seregek. A fölkelőkhöz igyekezett.

Baj nélkül érte el Rakamazt. Ott tudta meg a veszedelmet. Rakamaz tele volt hegyaljai menekültekkel. Ruhátlanul, éhen heverték a palánkok mellett, ha csak valaki meg nem könyörült rajtuk egy falat étellel.

Vasárnap volt. A nép a templom előtt csoportosult. Beszélték a mindenfelől érkező gyászos híreket.

A templom kapuja előtt vak koldus ült, bekötött szemmel. Arcán égési sebek. Gyerek gubbasztott mellette, vézna, kicsi: nem lehetett látni, fiú-e vagy lány. Végtelen nótát kántáltak, siralmasan. Sokan hallgatták, törölgették könnyeiket és alamizsnát dobtak a koldusoknak..

A koldusének újdonság volt: a hegyaljai veszedelemről szólt:

Jaj, végső romlásra jutott Magyarország,
kiben épség nincsen, hanem csak pusztaság!
Jajgatás, óhajtás, szörnyű nagy vérontás,
általmene rajtunk keserves kárvallás.

4

Sírván a Tokajban, jajgatnak Patakban,
sok jajszó hallatik minden utcáiban.
Sok vér kiesordula Rákóczi házában,
sok szem befogaték Tokaj városában.

Kiált Patak vára, jajgat Tokaj vára,
kinek most hallatik rettenetes kára.
Sok szép lakosinak erős jajgatásuk,
ártatlan csöcösszópók keserves sírásuk.

Ki siratja urát, ki jajgatja fiát,
szíve szerint szánja keserves magzatját.
kedves lakóhelyünk szörnyű pusztaságát,
Tokaj városának utolsó romlását.

Sok asszonyi állat gyermekét fölvette,
magát és magzatját a Tiszába ölte.
Csöcösszopó gyermekek lettek hal ebéde,
kiket megemésztett Tiszának mélysége.

Jusson eszetekbe vérünk klontása,
apró gyermekinknek nagy mártíromsága.
Gyászbba öltözzenek már szomszéd városok,
tanuljanak rólunk ártatlan magzatok!...

Esze Tamás a kapuoszlopnak támaszkodott, a vak háta mögött.
Amikor az abbahagyta az éneklést, halkán odaszólt neki:

— Mi már találkoztunk egyszer. Te vagy a vén Mikó.

A vak hátrakarta fejét és Esze Tamás, amint álltában fentről
nézte a kapuban ülőt, most látta, hogy a kendő alatt ép a szeme. De
már szólt is a koldus halkán:

— Te vagy Esze Tamás. Keresed-e még a nép igazságát?

— Keresem.

— Beszédem van veled. Várj meg az alvéken, a Betekints-csárdában.

*

— Hahó! Hó!

Messze hangzott a kiáltás és a hegyfalak egymásnak vetették a visszhangot:

— Hó-hó!

Az Ung felső völgye keskeny és kanyargós. Az utasok egy mérföldön belül kétszer is átkeltek a vizen egyik partról a másikra, ahol a szűk ösvény a sziklafalak aljában vezetett.

A víz rohant és zuhogással töltötte meg a völgyet. Ezüstszínnű pisztrángok cikáztak benne, partja mellett lassúmozgású. aranyoshátú lazacok forgolódtak. A meredek hegyoldalakon fenyvesek sötétlettek és a tiszta víz a fák képét tükrözte.

Az utasok hárman voltak. Mika ment elől, el-elbámészkodva a vizen, mögötte nagyapja bökdöste botjával a köveket. Végül Esze Tamás vezette kantáron csontos paripáját.

A kiáltásra sehonnan sem jött felelet.

— Nem vigyáz idelent senki! — dörmögte az öreg. Majd két nagy köszál között felkapaszkodott az ösvényről a hegyoldalba. Tamás lova megcsúszó lábakkal, le-lerogyva is alig tudta követni. De száz lépéssel

feljebb, a fenyőfák közt ismét kényelmesebb lett a járás. Csak az évről évre egymásra rétegződő fenyőtűk tették csúszóssá a talajt.

— Hahó-hó!

Nincs válasz. De ha bármi messze meghallják a hegyben, tudhatják, hogy nem alattomos szándékkal közeledik valaki.

A hegygerinc meredeken szakadt le a túloldalon, csak keskeny nyereg visz át a következő hegyhátra. Kopaszon és nagy kapaszkodóval. Túlfeől egyetlen ember megakadályozhatja itt száznak az átkelését. És ahol a nyereg végződik, kis erdő fedi el a kilátást. Majd a fákkal takart kőszál megkerülése után egyszerre csak előtárul egy kopár, fehér sziklacsúcs.

Alig sejthető itt a köveken kitaposott ösvény, mely kanyarogva vezet a magasba.

— Hahó-hó!

A vén Mikó megállt, ilhegett. Pihenő közben a hangjának útját figyelte. Lent a szakadéokban szólt elhalón: hó-hó!

De most fent a csúcs felől is felhangzott: Hahó-hó!... Ez már nem visszhang. Ez felelet.

Szaporábban haladtak fölfelé. Fügőleges sziklafal alá értek. Ennek három oldalát kellett megkerülni, amíg a negyediken fölvergődhettek a sziklapárkányra.

Két rongyos ember fogadta őket. Fejükön magas kuruc-süveg. Azott, foszlott a melléje tűzött piros toll is.

— Hej, Mikó apó, hát te még élsz? — kiáltották örvendezve. — Azt hittük, ott maradtál Böcsnél.

— Ott is maradtam. Nincs olyan jó lábam, hogy elszaladjak. Meglapultam estig a holtak közt. Aztán elmásztam onnét. Mint egynémelyen mások is...

Kiáltozva veregették az öreg vállát.

— Mi jót hoztál?

— Új társat: Esze Tamást, Tarpáról.

— Akkor Kis Albert földije vagy — mondta az egyik rongyos és kezét nyújtott Tamásnak. Kövér Ferenc volt ez, őszbajszú, régi kuruc. A másik Huszár Mihály, a tokaji lovasok egykori kapitánya.

Mika körülnézett. Ő még sosem járt erre. A sziklapárkány mögött emelkedett a hegy csúcsa, fenyvessel borítva. Arra alighanem medvék és zergék is tanyáznak. Alkonyodott. Az erdőn át, valami távolabbi legelőről egy csapat kecske szökdelt át a párkányra. És besétáltak otthonukba.

Ez az otthon a párkányról nyíló barlangnyílás volt. Fatörzseket róttak össze, azzal, mint valami házfallal rekesztették el a nyílást, úgyhogy csak ajtónyi rést hagytak rajta. Bent az ajtó mögött néhány meztelán ember éppen tüzet rakott. Az éjszakában nem kell a tűzlénynak messzire látszanla...

A hegycsúcson, a sziklapárkányon hideg volt. Mika behúzódott a barlangba. A kecskék valahol hátul mocorogtak. A barlangból nyilván messzenyúló folyosó vezet a hegy alá.

— Gyere vízért! — szólott egy asszony Mikára és egy korsót nyomott a kezébe.

A barlang fölött, a fák közé mentek. Majd hátrább lefelé. Egy pere mulva két magas fát láttak kinyúlni a sűrű fölé. Ott volt a forrás. Kód takart el mindent, amikor visszaindultak. De az asszony már a ködben is eligazodott.

Mikor visszaértek a barlangba, Mika látta, egész tábor van benne. Nemcsak férfiak, asszonyok, de gyerekek is, Meztlábas szegények. Mind a német és az urak elől menekültek. Volt, aki már esztendeje bujdosik az adóbehajtás elől: nincs mit fizetnie, a falatot, az utolsót is kivennék szájából és nyomorékra vernék mégis. Egy részük azonban csak most, a fölkelés bukása után vált hontalanná. A bujdosók mégsem búsulnak. Egyenes fejjel járnak, keményen beszélnek.

Az asszonyok a gyerekekkel nyugovóra tértek. A bejáratnál, a tűz körül csak a férfiak maradtak. Mika a nagyapja háta mögé húzódott, onnan hallgatta beszélgetésüket. A harcról, a bukásról tanakodtak.

— A hajdemákok miért nem jöttek Galíciából?

— Mert nem üzenetek értük!

— Hogyne üzentünk volna. Kövér bátyánk küldött hozzájuk embert.

— Én nem. Tokaji Ferke dolga volt.

— Küldött is — bizonykodott Mikó —, de az nem jött vissza soha. Nem tudjuk, mi lett vele.

— Talán Tokaji Ferke megmondhatná...

— Ha nem sínylődnék a bécsi börtönben... ahonnan nincsen szabadulás.

— Látjátok, fej nélkül cselekedtetek.

— De ha nincs fej...

Esze Tamás vette át a szót.

— Gyöngék vagyunk mi ahhoz, emberek, hogy egyszerre verjük meg minden ellenségünket. A németet is, meg az urakat is. Ti kíváltképpen az urakat abajgattátok. Az uraknak itt sok a fegyverese, meg a nekik szolgáló, gyáva népséggel is sokat bírnak. Hát még ha a német is segíti őket. Merthogy ellenünk az urak egy húron pendülnek a némettel. Ha német nem volna, végeznénk az urakkal...

— Azért vártuk meg, amíg a német seregek a török ellen vonulnak — szólott Huszár Mihály.

— Mi haszna? Visszajött belőle annyi, amennyi nekünk túlon túl elegendő volt. És a császár azóta megint erősebb lett. Savoyai Eugén herceg Zentánál rettenetesen megverte a törököt. Hadai azóta már Szerbiában járnak... Benne vagyunk immár a német torkában egészen.

Ezen elgondolkodtak. Hallgattak. Esze Tamás tovább fűzte elmélkedését:

— Arra kell várni, amíg a császárt úgy megszorítják valahol, hogy nem marad ereje szegény nyomorult magyar nép ellen. Akkor kell lecsapnunk... Addig készülni kell. Készülni és a népet készíteni.

— Készíti azt a nyomorúság!

— Mennél nagyobb a nyomorúsága, annál később legyen levetni a nyomorúságot!

Bólogattak.

— Úgy. Úgy...

12

Ungvártól északra az erdőket egy-egy durranás verte fel. Vadászok.

Esze Tamás tíz lovassal húzódott lefelé az Ung völgyén. Mikát is magukkal vitték. Hol egyiknek nyergében ült, hol a másik lovon, a lovas háta mögött.

— Nem való ez az élet ilyen okos kislánynak — mondta Esze a barlangban — elviszlek Debrecenbe a feleségemhez. Ott várod ki a szebb időket. És tanulsz... Úgyis arra felé van munkám.

A puskaszóra a tizenegy kuruc meghúzódott a fák alatt.

— Rajtuk üssünk? — suttogta egy fiatal.

Tamás intett.

— Ez Bercsényi Miklós birtoka. Itt nagyurak vadásznak. Sok kísérettel. A multkor úgyis bolondjában felkavartátok Ungot. Mi haszna volt? Gyűjtsük erőnket, ne aprózzuk, ne tékozzunk.

Aludtak egyet az őszi avaron. Csak egy strázsa vigyázott. Mikor felébredtek, a vadászok lármája távolabb húzódott, alig hallatszott.

— Meg kellene nézni, szabad-e az út — jegyezte meg Esze Tamás. Mika nyomban ugrott:

— Majd én megnézem. Engem nem bántanak.

Sietve haladt az erdőben. Hatalmas köris és gyertyánfák közt egy-egy nyír fehérlett. Vadászoknak semmi nyoma. Már a hajtók lármája sem hallatszott. Kedves kis forrás csörgedezett a moha között. Mika lehajolt és ivott.

Eközben beszédet hallott. Fölegyenesedett. Két férfi beszélgetett nem messze. Csak a bokrokon kellett áthatolnia.

— Ez így nem maradhat — mondta egy mély, dörmögő hang. — Odavész minden szabadságunk. Nagyságodnak még jó. Olyan temérőlen birtokból akármennyit sarcolt idálg a német, maradt még elég a hercegi tartásra. De mit szólunk mi, kisebb birtokosok! Parasztjainktól mindent elvesznek, első az adó, aztán következik csak a földesúri szolgáltatás. Nekünk maholnap semmi sem marad.

Halkan zengő hang felelt:

— Nem gondolkodtam ezekről. Eddig nem. Valóban. A pénz — jószágigazgatóm dolga. De látom már, »cseh nadrágot« akarnak húzni ránk. Megszüntetik a magyar alkotmányt, a magyar birtokosok helyére bécsi urakat ültetnek. Akár Csehországban.

— Tenni kell ez ellen, nagyságos uram.

A másik sóhajtott.

— Ha tesztek valamit, ha nem: engem elveszejtenek. Elszánták már Bécsben, hogy végeznek a Rákóczi-házzal.

A dörmögő hang suttogóra fogta:

— Nem vagyunk egyedül. Számos úri renden levő barátom gondolkodik így. Csak vezérünk nincsen. Nagyságod nagy neve, nagy vagyona sokat nyomna a latban... És külföldi fejedelmekkel is összeköttetése van, régtől fogva, családja révén... Kivált a francia király segítsége kellene.

— A császár és a francia király alighanem rövidesen háborúznak. A spanyol trón örökösödése miatt. A francia király, Lajos, Európa leg-hatalmasabb fejedelme...

A bokor megzörrent. Mika elengedett egy ágat, az ág visszacsapódott. A beszélgetők elhallgattak.

— Hé, ki van itt? — kérdezte a dörmögő.

Mika gyorsan határozott. Ha menekül, talán utána is lönek. Kilépett a bokorból. Két fényesruhájú urat látott egy fehér égerfa tövében. Egyedül voltak. Mint később megtudta, Bercsényi Miklós gróf volt az egyik, az ungi főispán, a másik Rákóczi Ferenc herceg, a szomszédos Sáros-megye főispánja. Puskáik a fának támasztva.

— Hozz egy ital vizet! — szólt Mikára Bercsényi és nyakából leakasztotta kulacsát.

Mika átvette és visszaszaladt a forráshoz. Szempillantás alatt hozta a vizet.

Bercsényi megkínálta vele Rákóczit, aztán maga is ivott.

— Honnan hoztad ezt a vizet? — kérdezte. — Igen jó.

— Innen — mutatta Mika elfogódva.

— Hajtó vagy? — kérdezte Bercsényi — Eredj a dolgozdra!

Pénzt vetett neki. Mika röptében kapta el a garast és egyszeriben elmúlt elfogódottsága. Örült, hogy ilyen hamar szabadult. Cigánykereket vetett és el akart szaladni. De az urak lábánál ülő hatalmas vadászkutya dühös ugatásba tört ki és nekirontott. Más nem vitte volna el szárazon. Mika azonban értett a kutyák nyelvén. Villámgyorsan négykézlábra ereszkedett és olyan siralmasan felvonított, mint egy kutyakölyök, amelyknek a farkára léptek.

A lógófülű, nagy barna eb visszahökölt. Az urak nevettek. Mika ekkor kinyújtotta kezét, megsímogatta a kutya fejét. Aztán a nyakörvénel fogva magához húzta, megölelte és veregette a hátát. A kutya megilletődve hagyta.

— Ki fia vagy? — kérdezte Bercsényi. Nagyon tetszett neki, hogy ez a gyerek így tud bánni a kutyával.

— Szüleim meghaltak — felelte Mika és térden állva, még mindig fogta a kutyát. — Csak nagyapóval vagyok.

— Hova való vagy? — Bercsényi váltig gondolta, hogy a gyerek hajtó és saját jobbágysai közé tartozik.

Mika óvatosan válaszolt:

— Odafel... a hegyekbe.

Rákóczi mosolyogva közbeszólt:

— Add nekem, gróf, ezt a fiút.

Bercsényi pillanatig gondolkozott: az ember nem könnyen ajándékoz el egy jobbágyot, amikor olyan kevés az ember. De Mika egész bizodalmasan azt mondta:

— Nem vagyok fiú... én lány vagyok.

Ezen aztán ismét nevettek. Most már Bercsényi készségesebb volt.

— Nagyságos Rákóczi úr ömértóságának adlak.

— Jelentkezzél az udvarmesteremnél, hogy Bercsényi úrtól vagy. Osszon be inasnak... azaz, hogy a feleségem mellé — mondta Rákóczi és nevetve tette hozzá. — Nem bírom elhinni, hogy lány. Ilyen cigánykereket hányt! És ez a kutya...

Mika visszafutott az erdőbe. Esze Tamáshoz. Kacagva újságolta:

— Tamás bácsi! Bercsényi úr azt hitte, hogy fiú vagyok. Hogy a szolgálja vagyok és Rákóczinak ajándékozott. Mérgesek lesznek majd, ha sehol sem találják.

Aztán elmondta, mit hallott a bokorból.

Esze Tamás elgondolkodott: Ennek fele sem bolondság. Ennek a kislánynak több esze van, mint három embernek. Ha a bujdosóknak bizalmas emberük lehetne a herceg belsejében... Elővette Mikát:

— Talán nincsen kedved Rákócziékhoz menni? Nem kellene többé erdőn, hegyen kóborolnod. Szép ruhát kapnál. Csizmát...

— Csizmát? — Mika szeméből kibuggyant a könny. A csizma eddig elérhetetlen álom volt kis életében. Mindig csak mezítláb taposta a kavicsot. Vagy gyékénybooskorban, mely olyan hamar elvászott. De csak ránta a fejét:

— Nem akarok én semmit. Nagyapóval akarok maradni.

— Hiszen most velem indultál Debrecenbe.

— Tamás bácsiékkal is maradok. De nem megyek idegenekhez. ~~Az urak mind rosszak.~~

Esze sokáig magyarázott neki. Nagyapját meg a többi bujdosót fogja szolgálni a Rákóczi udvarban is. Majd mindig járnak hozzá üzenettel. Ez sem lesz rosszabb munka, mint bukfencezni a vásárban. De még sokkal fontosabb is... Hiszen Patakon is megmutatta már, hogy helyén van az esze és nyitva van a szeme. És Rákóczi Ferencnek jó híre van. Szelíd úr. És nagytudású.

~~— Azért ő is csak ár — hüppögött a kislány. — Félek tőle.~~

— Nagypád örülni fog. Nagy megnyugvás lesz szegény öreg bujdosónak, hogy unokája jó helyre került — biztatta Tamás. — És ha rosszul bánnak veled, mihozzánk mindig visszatérhetsz. A mi kislányunk vagy.

Mika a nyakába borult. Tamásnak is könnyes volt a szeme. A maga kislányára gondolt, amikor ezt a szegény árvát útnak bocsátotta.

13

Mikor a tizenegy kuruc kiért a hegyek közül, csak éjtszaka folytatták útjukat. Eljutottak a Tiszáig. Szép holdvilágnál átúsztattak rajta. Dehogy keresték a révet. Nem akartak találkozni senkivel.

Kis Albertet kutatták. Mióta elvitték a felesége mellől, még a vén Mikónak sem volt híre felőle. Csak annyi bizonyos, hogy Károlyi Sándor keze volt a dologban.

— Ha kell, megássuk a megyeház börtönét . . . vagy Károlyi palotáját — mondogatták.

— De még világos nappal is megrohanjuk. Tizenegyen vagyunk, válogatott legények !

— Csak ott legyen — csitította őket Esze. — Előbb tudakozódnunk kell. Ésszel kezdjük.

Tyukodra mentek, Nagykároly közelébe. Ott élt Tyukodi pajtás. Az igazi nevét nem tudta senki, csak az öreg Mikó. Az mondta meg Esze Tamásnak. Ott volt lovával az újhelyi vásár megrohanásánál. Otthon földhözragadt nyolcadtelkes, hat gyerek apja. Pedig még fiatal ember. Agyafurton intézi dologát : a Károlyi-léle tisztek nem tudták, hogy kurucodott. Gyanúsak az úttal, de hát Károlyi úrnak van titkos dolga némely gyanús emberrel : gyanúra nem bántják a tisztek a Károlyi-jobbágyot.

Tyukodi pajtás Esze Tamás lovasaiból elhelyezett a határban nyolcat. Hideg őszön üresek a kukoricásokban, szőlőkben a csőszkunyhók, ezek a vert agyagból készült, szellős hajlékok, ahová csak négykézláb mászhat be az ember. Ezekben tűntek el az ungi kurucok.

Esze Tamás meg harmadmagával Debrecenbe ment. Nemesak a családjához. Tudakozódni. De nem is kellett sokáig tapogatódznia. Szűcs Marci, a tőzsér, egykori iskolatársa, akinél családja lakott, mindent tudott :

— Kis Albertet ugyan ne keressed. Elhagyta már az a kurucságot. Békés ember lett, talán még új tűzhelyet is alapít deresedő fejjel — nevelt Szűcs Marci.

— Hogyan? Károlyihoz szegődött?

— Ha még Károlyihoz ! De Kronsfeldhez, a szatmári generálshoz ; Díószegen zsellér.

Tamás egy napot sem időzött Debrecenben. Szegény kurucokra gondolt, akik Tyukod határában fagyoskodnak a csőszkunyhókban. Végére akart járni a dolognak. Ment Diószegre.

A kocsmáros tudott Kis Albertről. Az utóbbi időben gyakran búsult nála. Mert igen bús . . . A generális gulyáit őrzi a határban. Három gulyás van vele, fegyverrel. Neki nincs fegyvere. Amazok nemcsak a marhát őrzik, hanem Kis Albertet is. Rabélet ez, nem bízik benne a generális. Hogy is bízhatna?

Esze Tamás harmadmagával volt. Fokos a nyergükön, két-két pisztoly subájuk ujjába rejtve. Ha kérdik, kik volnának : három embernek egy csomóban már nem kell rejtőznie, mint tizenegynek.

Igy nyargaltak alkonyatkor a diószegi határba. Meg is találták a gulyát, hevert a gémeskút körül, éjtszakára. Már messziről ugatták a kutyák a jövevényeket. Három lovasember közeledése fontos dolog : a pásztorok lóra ültek, úgy mentek elébük. Hárman. Egyik sem Kis Albert.

Esze Tamás nem ismerte Albertet, de egyik legénye igen. Az látta meg és mutatott rá, amint a kúttól közeledett.

— Jó estét, Albert bácsi ! Mit csinálsz itt?

— Láthatod — felelte Kis Albert közömbös hangon. Ámbár rögtön sejtette, hogy ez a látogatás valamit jelent. Mióta elfogták, minden kapcsolata megszakadt a kurucokkal. Messze vannak Diószegtől a hegyek.

— Vízet húzok a vályúba.

— Csak így gyalogszerrel?

— Csak.

A három pásztor Eszéék elébe állt, megszakította a beszélgetést.

— Kicsodák kegyelmetek és mit akarnak?

— Marhakupecsek volnánk Beregszászról — felelte egyikük.

— Albert bácsi régi ismerősöm — tódította a másik.

A pásztorok nem tudták mire vélni a dolgot. Alighanem ezek az emberek jó szándékkal vannak.

— Szálljatok le, aztán mi is leszállunk — ajánlotta a számadó.

Jól van. Leszálltak mind a hatan egyszerre a lóról. Az egyik kuruc szóval tartotta a pásztorokat és hajlandóságot mutatott, hogy náluk éjtszakáznak. A számadó gondolta, ezek a kupecsek titokban valami vásárt akarnak kötni vele. Utóvégre ha egy-két jószág «elhull» a gulyából, elszámolnak a bőrével. Az ügyes pásztor tud szerezni egy-két marhabőrt. Az uraságnak nem kell mindent az orrára kötni. Neki van elege, cselédjének semmije. És az uraság jöttment német generális, aki magyar földet kapott a császártól.

Ezalatt az ismerős legény beszélgetett Kis Alberttel. Két hete van itten, azóta engedték ki a szatmári fogságból. Nem ismeri még a környéket. Vigyáznak is rá. Azt sem tudja, hová menjen : Szatmárban az hírlik, hogy a kuruc felkelőket egy szállig levágták. Búsul is értük eleget.

— Megnyomtak, hát visszahúzódtunk megint a hegybe. De élünk. Albert bácsinak azonban az a híre, hogy hátat fordított a kurucoknak.

Mit mondott erre Kis Albert, azt leírni nem lehet. De mondott valamit nyomatékosan a császárról és minden pereputtyáról, aki csak szaladgál Magyarországon.

Esze Tamás ott állt a közelében, hallgatta a szót. Egyszerre meglátott egy tehenet. Szakasztott az ő Riskája Tarpáról. Akit a német elhajtott. Amint jobban odanézett, hát a Riska mellett fekszik két másik tehén. Az egyik kajlaszarvú, a másiknak csillagos a homloka. Összeszoktak Tarpán, együttmaradtak Diószegeen is. Ez nem káprázat: ezek az ő tehenei!

Megkérdezte a számadót:

— Ugy-e tarpai ez a három tehén?

— Alighanem. Mi dolgod vele?

A számadó gyanút fogott. Ezek alighanem mégis rosszban járnak! Rászólt Tamásra: — Jobb lesz, ha tágultok!

De a kuruc már füttyentett embereinek.

— Lóra, flúk! Elmegyünk.

Akkor már pisztoly is volt a kezében. A két szegénylegény résen volt. Csak jelt vártak. Vissza a lóhoz és nyeregbe!

— Albert bácsi, ülj fel!

A pásztorok visszahőköltek. Három pisztoly szegeződött rájuk. Az ő puskájuk a szárnyéknál, felporozatlanul. Kis Albert nem mondatta magának kétszer. Felpattant a generális pásztorainak legjobb lovára.

— De a teheneimet nem hagyjuk a németnél — kiáltotta Esze Tamás.

Ostorával talpraállította állatait és elindította.

A pásztorok csak néztek utánuk sopánkodva. Két lóval mit tehetnek négy ellen? És mire a puskájukat felporozzák: azoknak kezében a pisztoly.

Megeredt az eső, elmosta nyomaikat.

— Debrecenbe hajtom a marhát, feleségemhez. Szűcs Marci komám úgyis furcsálkodik már egy kicsit, sokallja a vendégséget — mondta Tamás. — Ti meg eredjtek a társakhoz. Tyukodi pajtásnál hagyjatok üzenetet, merre keressetek.

Csak ekkor szorított kezét Kis Alberttel. Futásban.

— Nem felejttem el, Esze pajtásom, hogy megszabadítottál — kiáltotta utána Albert. Aztán megkérdezte a vele lovagló szegénylegényeket: — Ki ez az Esze Tamás?

— Nagyeszű ember — felelte az egyik. — Nemrég jött hozzánk.

A másik hozzátette:

— De már ő a kapitányunk.

Kis Albert megütődve bámult az estébe, az esőbe, amerre Esze Tamás eltűnt a jószággal.

Kronsfeld generális Károlyi Sándortól a szepesi Kamarálg küldözte dühös leveleit, hogy fogják meg az ő marháinak elhajtóit. A leveleket mindenütt iktatták és eltették a d a k t a : szegénylegénytől nem lehet marhát visszavenni — erős vár a zöld erdő.

Mika nagyrameresztette barna szemét, amikor a málháskocsi végigdöcögött vele a sárospataki utcák macskaköveln. Sehol a nyüzsgő nép, a láрма, a tüzfény, ami emlékezetében élt, ha Patakra gondolt. Elmúlt a nép zendülésével együtt. Most csöndesek, kihaltak az utcák. Bizonyára kihaltabbak, mint tavaly ilyenkor, a fölkelés előtt, hiszen azóta sok ember elpusztult és sokan elbújnak a házakba, amikor az utcán kürtök szólnak és jelzik, hogy a földesúr vonul be a városba. Pedig a földesúr Rákóczi Ferenc.

A csúcsíves ablakú templom mellett gyerekek játszottak. Mika megismerte őket: az ő pajtásai, akik az ő dobolására vonultak végig a bástyákon. Most fél, hogy ráismernek: nagyon szégyelné itt, a herceg málhaskocsiján. De senki sem törődött vele. A meghajló hátak kiegyenesedtek, de még mindenki a menet elejét nézte, a délceg herceget, amint lóháton haladt a vár felé, tarkaruhás udvari vadászai előtt.

A felvonóhíd dobogott. A német őrkatona tisztelgett puskájával, de már lábához tette a fegyverét, mire Mika kocsija begördült a kapu alatt — sőt vigyorogva kiáltozott is valamit, ami bizonyára szemtelenség volt, csak Mika meg a kocsisok nem értették.

Mika állt a belső vár udvarán, elveszve, magában, senki sem törődött vele. Nézte a magas Vörös-tornyot, tetején négy kis torony — aztán a szép oszlopos tornácot és lépcsőfeljáratot a Bodrogra néző oldalon, meg a vaskos palotát, amelyet Lorántffy-szárnynak neveznek, Zsuzsánna fejedelemnőről, I. Rákóczi György feleségéről. Ő építtette: Ferenc herceg dédanyja.

Az eső megint szemerkélt, szürke, szomorú volt az égbolt. Mika könnyezett, olyan egyedül volt itt, olyan elhagyatott. Végre jött egy abroncs-szoknyás frajczimmer és rárvallt, hogy menjen vele. Vastagfalú, alacsony boltozatú szobába értek, ahol nyílt tűzhelyen főztek, bizonyára a cselédség számára, kormosak voltak a falak.

A frajczimmer itt beszélt valamit egy nagyobbbrangú asszonysággal, aki mérgesen kiabált, de Mika nem tudta, mit beszélnek, mert német volt mind a kettő. Az udvarmesternő alighanem rendelkezett fölöle — mert az volt az asszonyság —, mire a frajczimmer, vagyis szobalány megragadta Mika kezét, vitte magával, hogy ne bámészkodjék.

A szobalányok hálószobája lehetett a következő helyiség. Itt kancsó vizet rakott Mika elé és meg kellett mosdania. A fejének saját kezével állt neki és ugyancsak megtépte, elbálta a haját. Eközben bejött még egy leány és most ezzel kiabáltak egymásra. Az vállát vonogatta. Kiment, visszajött, ruhadarabokat dobott a padlóra.

Aztán ketten nekiálltak, hogy felöltöztessék Mikát. Ezen úgy elszórakoztak, hogy már nem is veszekedtek, hanem nevettek és barátságosan forgatták, lökdösték a kislányt.

— Kuka vagy te, hogy nem szólsz — kiáltott rá végre a másik frajczimmer és csak most tűnt ki, hogy tud magyarul is, mert késmárki leány.

De Mika dacosan hallgatott, Nem is tudta, hogy mit mondjon. Úgy öltöztették, mint egy babát. Fejkötőt tettek a fejére, inget adtak rá, bokáig érő csipkés nadrágot, aztán szoknyákat. De mind hosszú volt, a lányka majd elveszett bennök, pedig csak sarkig kellett érniök. Ekkor varróeszközöket hoztak és felvarrták a szoknyákat. Csipkés vállat is kapott, ezt meg derékban kellett szűkíteni.

Többen jöttek a szobába, csiviteltek. Forgatták Mikát. Az udvarmesternő is bejött, nevetett, hogy milyen esetlen ez az új cseléd, mintha

fából volna. A késmárki lány meg is mondta magyarul Mikának az udvarmesternő véleményét. Mika megsértődött.

— Be-e!

Rábégetett. Aztán kiiramodott a szobából. De elkapták az ajtóban és kis hija, hogy pofonnal nem kezdték a nevelését. De az asszonyság nem is volt olyan mérges természetű, amilyennek látszott. Tükröt hozatott, hadd lássa meg magát benne ez a vadember.

Mika kisasszonyformát látott a tükörben — és ez ő volt. Vörös cipő, hímzett kötény, virágos szoknya, csipkészellű bársony váll alól kihulló ingujjak... Csodálatos volt. Csak a fejkötőt furcsállotta, amely eltakarta egész fejét. De hát az ő kurta hajával egyebet nem tehettek, csak eltakarták.

Aztán egész menetben vitték a hercegnőhöz bemutatni. Lépcsőn fel; az ablakok a Bodrogra néznek, a lépcsőházban kandallót fűtött egy ember: a kályha bent volt a szobában. A kacarászó lányok elmaradtak. Az udvarmesternő elmagyarázta, hogyan kell térdet hajtani. Nagyon csodálkozott, hogy ez a kis majom nincsen fából, sőt egyetlen próbára utána csinálta.

Beléptek egy szobába. Mika először a hármias ablakra nézett, azon túl a folyóra, a túlparti fűzfákra. Csak aztán vette észre a hercegnőt. Magastámlájú karosszékben ült, mélyen kivágott ruhában, hajában szalagokkal.

Az udvarmesternő bókolt és bemutatta az új lányt. A hercegnő mögött, a szék támlájára könyökölve Rákóczi Ferenc állt. Mosolyogva magyarázott valamit feleségének. Aztán Mikához szólt:

— Meg tudnád mutatni, mit csináltál az erdőben?

— Itt nincs elég hely — felelte készségesen Mika. De már látta, ha cigánykereket nem is vethet a szobában, kézállást csinálhat.

És megcsinálta. Zsupsz, a hosszú szoknya a fejére hullt és eltakarta, csipkés nadrágba bujtatott lába majdnem a mennyezetről csüngő gyeptyatartóig ért. A herceg kacagott, a hercegnő és az udvarmesternő sikoltott.

Ez volt Mika bemutatkozása. Sokáig nem bíztak rá semmit. Segített a konyhán, tett-vett az alsó soron. Megszerette mindenki, mert kedves volt és jó. Csak éppen nem tudták mire használni az udvari szolgálatban. Nyitva volt a szeme: mindent látott és megtanult. A füle is nyitva volt: hamarosan ráragadt a német szó, ami a hercegnő frajeimмерjel közt járt.

Fürgeségéért a szakácsnő, aki magyar volt, azt mondta neki egyszer:

— Olyan vagy te, mint egy kis evet.

Ettől fogva rajtaragadt ez a név. Hovatovább mindenki csak így szólította:

Evet.

*

Két esztendő telt el azóta.

Bercsényi Miklós a vendég Patakon. Csak néhány szolgálával jött. Az udvari tisztek meg a káplán aznap egyedül vacsoráztak.

— Bercsényi úr estére a hercegnő vendége, hárman lesznek asztalnál — közölte az udvarmesternő a szobalányokkal. Az esti vendég-látás tehát az ő gondja. — A Rózsa-szobában terítsenek!

Rózsa-szobának nevezik a kastélynak azt a szobáját, mely a Bodrogra néző szárny balsarkán van. Hajdan ott köralakú torony volt: ebbe építették a szobát. Más szobával nincs összekötve. Egy kis lépcsőházon keresztül lehet csak oda bejutni.

Rákóczi Ferenc a Lorántffy-szárnyban lakik, a felesége a Bodrogra néző Perényi-szárnyban. Este a herceg átkísérte a vendéget felesége lakosztályára.

A konyhában nagy volt a sürgés-forgás. Fáklyák égtek a sarkokban, hogy ott is világosság legyen, ahová a tűzhely lángja nem világít. A nyílt tűzön malacot sütöttek, a kemencében sütemények, a bográcsokban főtt a lé, a tészta, a húsok.

— Evet! — hangzott egyszerre a szakácsnő hangja.

Evet előkerült a háttérből, ahol javában vágta a levestésztát. Az ajtóban az udvarmesternő állt. Nagyon ünnepélyes volt. Magyarul beszélt.

— Mikaele — mondta —, szedd össze az eszed. Te fogsz felszolgálni uraságnak. Tyere, öltösz át.

Az asszonyosság zavarban volt. Nem értette, miért van a hercegnek ilyen furesza kívánsága. Nagy gonddal, csinosan öltöztette fel Mikát és közben oktatta:

— Menj szépen, lépj piciket, ne uty, mint ety dragonyos, ahogy te szoktál.

Evet felvette az első tálat. Áthaladt a kis lépcsőházban, ahol csak egy fáklya égett, felment néhány lépcsőfokon, kinyitotta a vastag falba mélyedő ajtót és belépett a Rózsa-szobába. Már a lépcsőházban is feltűnt neki, hogy sehol egy inas, sehol őrség. A szobában sincsen senki, csak az asztalnál Rákóczi, Bercsényi és még egy úr. Később megtudta, hogy Szilrny Istvánnak hívják.

— Nem ismer senkit — hallotta a háta mögött Rákóczi hangját, amikor kiment. A következő tál után a herceg rászólt, hogy többet egyelőre ne hozzon és ne járkaljon ki-be. — Allj ki a lépcsőházba és ha valaki érkezik, bocsásd be.

A kis csigalépcső levezetett egy ajtóhoz, mely a Bodrog felé néző bástyára nyílt. Evet már tudta, hogy a bástyán arra nincs kapu, csak egy keskeny vasajtó. A herceg nyilván titkos látogatót vár s azt bizonyára apródja, Berzeviczy bocsájtja be a titkos ajtón.

Egy idő múlva lent csakugyan nyílt az ajtó. Két nemes jött fel a lépcsőn. Evet némán intett nekik, hogy menjenek tovább. Vay László

és Vay Adám voltak. Később megint érkezett valaki. Szluha Ferenc. Nevüket Evet persze csak évek múlva tudta meg.

Miután sokáig nem jött senki, nem is jöttek már aznap többen, Mika a kulcslyukhoz osont és hallgatózott. Hiszen azért küldte őt ide Esze Tamás, hogy nyitva legyen a szeme és a füle: ha valamit hall országos dolgokról, tudassa a bujdosókkal.

Bent javában folyt a vita. Levelet szövegeztek: a francia királytól segítséget kértek a császár ellen, aki elnyomja Magyarországot.

— Londonban a hatalmak megegyeztek a spanyol trón betöltéséről és a spanyol tartományok felosztásáról. A bécsi császárt nyilatkozásra szólították fel. A császár nem fog nyilatkozni, nem fog beleegyezni. Ez háború — magyarázta Bercsényi.

Rákóczi tovább fejtegette:

— Ha a francia király öfelsége pénzt és tanult tiszteket küld, sereget toborzunk és háborút indítunk Magyarország régi szabadságáért. A császár hátában, míg Franciaországgal hadakozik. De pénz nélkül sem mire sem megyünk, mert nincs fegyverünk, nem tudunk zsoldot fizetni. Pénzünk kevés, csak eleséget és legfeljebb ruhát tudunk adni katonáinknak...

— De hogyan juttatjuk el a levelet XIV. Lajoshoz és hogyan kapjuk meg a választ?

— Van itt egy belga kapitány a bádeni gyalogezredben, mely váramat is őrzi. Ez hazalátogat szülőföldjére. Kerülővel útközben elviszi levelünket is...

— És ha elárul?...

Csend támadt.

Egy hang törte meg:

— Miért nevezik ezt a szobát Rózsa-szobának?

— Mert a keresztboltozat találkozásánál kőből faragott rózsa látható a mennyezeten. Itt a r ó z s a a l a t t tanácskozott atyám, Ferenc nagyapámmal, Zrínyi Péterrel és sógorával Frangepánnal meg Nádasdyval...

Elakadt.

— Rossz előjel — dörmögte egy hang. Bercsényi felcsattant:

— Ne hímezzünk-hámozzunk. Előre!

Bent megszólalt az asztali csengő. Evet belépett.

— Folytatjuk a vacsorát — parancsolta Rákóczi.

Időnként, majdnem havonként égettarcú koldus jelent meg Patakon vagy Munkácson, Sárosban vagy Zborón — ahol a Rákóczi-udvar éppen időzött. Vak öregember. Botjával ütögetve az utat, vezető nélkül, biztosan

lépegetett. Leült a várkapu közelében, szájához emelte a tárogatót és vidáman elfújta a Nyúl-énekét. Mindig ezzel kezdte. El is énekelte. Aztán ismét tárogatón valami szomorú nótát fújt és azt dalolta el.

Jajos esetünket el ne hallgassátok,
ékes szavú Múzsák sorsunkat szánjátok,
leírjátok, mert ti jól tudjátok,
romlásunkat zokogva mondjátok!
Sűrű setétes füst egünket befogta,
halálos félelem szívünket szorítja,
szomorítja, lelkünk háborítja,
Tisza s Hernád közli bizonyítja.
Nyughatatlan elmék úgy felgerjedének,
galambok a Sással küszködni merének,
nem félének, hogy Sas körmeinek
prédájává s foglyává lennének...

Aki eddig nem tudta, miről szól az ének, immár bizonyos lehetett benne. Csoportosulás támadt az öreg énekes körül. Hallgatták, vele dudolták. Egy-egy asszony hangosan feljajdult és sírva tántorgott hátra a sorból. A hegyaljai fölkelésről szólt az ének, amelyben annyi-annyi embernek veszték szerettel. **G a l a m b**: az ártatlan magyar szegénység. **S a s**: a császár címermadara. A mesebeli vérszopó szörnyek, a **H á r p i á k** is beillenek e képes beszédbe:

Ártásunkra küldje fene Hárpiákat,
kik a Hegyek-alatt minden városokat
és falukat, házakat, barmokat,
prédálnának drága jószágokat.

A hegyek bujdosói üzennek az énekkel:

Barlangokba bújtunk, de ottan is féltünk,
ha valami zördült, mindjárt megrettentünk,
elepedtünk és erőtlenedtünk,
házunk felé menni nem is mertünk.

Idézte a harangodi csata hőseit, Bölesnél halomba rakott tetemelket:

Utcánkon hallaték panasz és siralom,
szomorúságra hív ama bölesi halom.
Ó, fájdalom! Mint egy megtölt gyalom!
Már valaha lesz-e nyugodalom!

Ha Evet meghallotta a Nyúl énekét, félretett mindent és szaladt ki a kapuba. Mindig akadt a konyhán dolgozó jobbágyasszony, aki aznap meghívta magához Evetet. Ilyenkor ő egy csuporban ételt kötött kendőjébe, úgy ment vendégségbe. Patakon, Sároson, Munkácsen, Zborón —

mindenütt volt konyhás jobbágyasszony, akinél már várta este a vén Mikó az unokáját.

— Nem nősz, te lány semmit. Kicsi maradsz és sovány azon a hercegi konyhán — csóválta fejét az öreg... Aztán elbeszélgettek egész éjtszaka.

*

Megint ősz van. Ködbe borultak a hegyormok. A barlang nedves; éjjel-nappal pislákol benne a tűz, mégis hideg. A kecskék nyugtalanul topognak, egymást taszigálják hátul a sötétben, rágják a kevés szénát, amit eléjük vetnek.

Kis Albert hasmánt hever a szűrén, két öklére támasztja fejét, úgy bámul a tűzbe.

— Fújál valami szépet! — mondja az egyik bujdosó legénynek.

Az előveszi a tárogatót, forgatja, gondolkodik. Aztán szájához emeli, két arca megdagad. És a töröksípből hosszan, reszketve szomorún tör ki a hang.

Kis fölemeli az ujját.

— Hadd el! Kiáltottak.

Mind fülelnek. És letről, a ködből csakugyan hangzott az elnyújtott kiáltás:

— Hahó-hó!

Kisiettek a barlang nyílása elé, a sziklaparkányra, úgy kiáltottak vissza:

— Hahó! Erre, csak erre!

Lassú az út fölfelé, a meredek hegyoldalban kanyarogva. Ködben! Amikor szakadékok felett kell áthaladni. Félórába telik, amíg a hang közvetlen közelben hangzik fel:

— Hahó!

— Hahó, erre!

Esze Tamás érkezett Mikóval.

A barlang mélye megelevenedett. A sötétben heverők, alvók felneszeltek a kényszerű téltlenségből. A tűz körül körülvették Eszét. Mit hoz?

És Esze Tamás elbeszélte, mit látott:

— Végigjártam a Tiszamentét. Minden csak rosszabbodott. A császári adószedők még a kivetett adónál is többet szednek be, hogy a maguk zsebe is töltözzék. Pedig a teher amúgy is elviselhetetlen. A falvakban egyre kevesebb a nép, az erdőkben egyre több a bujdosó. És a bujdosók rontják a visszamaradottak dolgát, mert az ő adójukat is emezeken hajtják be. Halálra botozzák az embereket az adóért. Rútul bánnak az asszonyokkal is, meg nem védhetik őket a férfiak.

— Jobbak voltak az Allák, mint a Werdák — morogta egy öreg. Arra célzott, hogy a török Allah-t kiáltott, a német katona meg mindenkire rákiált: Wer da? (Ki van itt?)

— És a sérelmekre nincsen orvosság. Ha panasz megy Bécsbe, a kivizsgálás időtlen ideig tart és semmi haszna. Egyetlen német szava többet ér, mint akárhány magyar esküje. A vége csak az, hogy fizetni kell a költségeket és a panaszért még bírságot is vetnek ki. Ha görbén nézel a németre, ha csak egy zokszót ejtesz ellene: halállal büntetnek.

A bujdosók elkeseredetten zúgtak. Indulatos kiáltások hangzottak közbe:

— Mikor megyünk már?

— Rá a népnőzőkra! Az ellenségre!

— Elfogy a nemzet! Jaj, szegény magyarság!

Tamás fölemelte a kezét.

— Mikó bátyánk is hírt hozott.

Elcsöndesültek. Mikó most elbeszélte, mit hallott Evettől, hogy az urak is készülnek valamire. De azt még annyi ember előtt sem mondta meg, hol és mikor történt az urak tanakodása és hogy kik vettek benne részt.

— Francia pénzt akarnak a gazdag urak, hogy sereget fogadjanak! — kiáltott fel Kis Albert és gúnyosan nevetett. — Hiszen mi, szegények a magunk költségén hadakozunk a némettel, évek óta!

— Csak egy szó kell, csak a támogatás lenne biztos: mennénk valamennyien. Fölkelné az egész nép — szólt egy öreg kuruc.

Mikó szomorúan bólogatott:

— Pontosan kitudakoltam a dolgot. De rólunk: a népről az urak közt szó sem esett.

— Hát küldjünk hozzájuk követséget. Mondjuk meg, hogy mi készen állunk. Am mondják meg ők, mikor van itt az ideje...

— Az urak után szaladnál? — mordult Albert a közbeszólóra. — Nem kisebb ellenségeink ők, mint a német.

— Hát te mit mondasz, Tamás? — fordult az öreg kuruc Eszéhez.

Esze Tamás egy faággal piszkálta a tüzet. Merőn nézett maga elé. Hallgatott. Mikor aztán a türelmetlen várakozók már mozgolódni kezdtek, végre megszólalt:

— Olvastam egyszer egy történetet a szegény emberről és az ördögről. Felkapta az ördög a szegény embert és vitte a pokolba. Meglátta ezt egy másik ember és rákiáltott a szegényre: — No, te szerencsétlen, veled ugyan megesett. Rosszabb már nem is eshetett volna! ... Mire felelte a szegény az ördög nyakából: — De bizony rosszabbul is járhattam volna. Ha az ördög ülne az én nyakamba és úgy kényszerítene, hogy a pokolba menjek.

Ezen nevettek.

— Mire mondd a példabeszédet?

— A német a nagyobbik rossz, — magyarázta Tamás — mert ő rajtunk lovagolva terel a pokolba. Odavész egészen szegény Magyarország. Rossz ez nekünk, rossz ez az uraknak is, mert Magyarország

mindnyájunk édes anyja. Először hazánk szabadításán fáradozzunk. Végezzünk a nagyobb rosszal: az idegen ellenséggel, aki elnyom és kiszípoloz mindnyájunkat. Az urakkal aztán majd csak számolunk. Ha szabad lesz ez a szegény kis Magyarország.

— Ügy, ügy — helyeselték. Nem egy öreg magyar törölte meg szemét a beszéd hallatára. — Ügy, ügy. Hát csak fogjunk össze az urakkal.

— Az ördöggel? — pattant fel Kis Albert. — Csak ördög az, akár visz, akár nyargal rajtunk.

Nagy pártja támadt Albertnek. Olyan láрма támadt, majdnem egymásnak mentek. Esze Tamás felállt, úgy teremtetts csöndet.

— Ésszel él az ember — fejtegette a dolgot. — Nem mondom én, hogy nyakra-főre, bolondjában szaladjunk az urakhoz: No, itt vagyunk, alázatos szolgálatotokra. Verjük ki a németet mi vérünkkel, verejtékünkkel. Aztán szívjátok ti, ami vérünk, verejtékünk maradt.

Mindenki felugrott. Úgy összetömörültek Tamás körül, hogy mocanni sem lehetett. Érezték, hogy most mondja ki a döntő szót — amit mindnyájan tőle várnak. A bujdosók esztől.

— Az urak jobban ismerik a világ folyását, mint mi. Messzebbre látnak. Külországi szövetséget is találhatnak a császár ellen. Talán a franciát, mint Thököly Imre találta a törököt. Tegyék meg ők, amit tehetnek. De a nép nélkül nem boldogulnak, annyi szent. Várjuk meg amíg ők fordulnak hozzánk, amíg ők szorulnak a mi segítségünkre.

— Ügy van, ügy van!

— Akkor aztán megmondjuk nekik: Édes hazánk szabadságáért vívni készen állunk. De a szabadságból adjatok részt a szegénységnek is. Olyan szabadságot adjatok a fegyverét felkötő szegénynek, amilyent Boeskey István adott a hajduknak...

— Vivát! — kiáltották kitörő örömmel. — Vivát Esze Tamás!

Mikor a láрма lecsillapodott, Esze Tamás visszaült a tűzhöz és azt mondta a körüle levőknek:

— Készülnünk kell, komák, készülnünk. De a hadi mesterséghez is érteni kell ám. Tapasztaltuk ezt elégszer. Én hát nem ülök itt mint medve a barlangjában. Tanulni megyek. Bagossi Pál ezredes gyalogregimentje a tiszamenti falvakban telel: Odamegyek én is, beállok a császár talpasának. Katona leszek. Kitanulom az ellenségnél a mesterséget. Meg aztán a császár kabátjában nem kell bujdosnom: még módom is lesz, hogy szabadon járhassam a tiszamenti falvak szegénységét és készíthessem őket is...

Másnap dél felé tisztult a köd. Hárman-négyen szedték a tarisznyát, hogy Esze Tamással menjenek a Bagossi ezredbe. Aztán sűrű pelyhekben hullani kezdett a hó. A visszamaradók kis ideig utánuk néztek, amint lebotozkáltak a meredeken és eltűntek a hóhullásban, amely hamarosan nyomukat is betakarta.

Evet tizennégy esztendő. Most már fontos hivatala van a Rákóczi-várban. A hercegeknek kisbabája született. Evet a dajka mellé került. A csecsemő apró volt, vörös, folyton bömbölt, mert fájt a hasa. Evet pelenkázta és mosta is utána a sok pelenkát.

— Minálunk nem ismerik a pelenkát, a kis házakban — elmélkedett a kislány. — Pedig jó ez. De hát nem jut még ingre sem a szegénységnek, nemhogy pelenkára az apróságoknak.

— Ennek jut, mégsem fog megmaradni — dohogta a dajka. Rossz véleménye volt a kisfiúról, mert nem szeretett szopni. A dajkának pedig egyéb dolga sem volt, csakhogy szoptassa. — Nem életrevaló ez!

Mégis megmaradt. A telet a sárosi várban töltötték. Négyzetalakú, magas nagy szobák nyíltak sorra. Az utolsó volt a hercegnő hálósobája. Abból egy alacsony benyíló, vastagfalú, apróablakú: ebben tanyázott Evet a dajkával és a csecsemővel.

Rákóczi Ferenc egész télen távol volt. Sorra látogatta úri barátait. Evet tudta, miért. Tanácskoznak. Várják a francia király válaszát. Mert a spanyol király éppen meghalt, gyereke nincs — és most a francia király az unokáját, a bécsi császár meg a fiát akarja a spanyol trónra ültetni. Bizonyos, hogy ebből háború lesz.

Hideg téli nap volt, amikor az egyik konyhára rendelt jobbágy-asszony ismét üzenetet sugott Mikának:

— Estére gyere le hozzám. Vár valaki.

— Nagypó?

— Nem. De az küldte.

Evetnek elszorult a szíve: Csak nem érte baj nagypót? Alig várta az estét, azt sem tudta napközben, mit csinál.

Már elkészítette estére a szilkét, amiben vacsorát visz a vendéglátó jobbágykunyhóba, amikor veszedelembe jutott kirándulása. Nagy garraal lépett a konyhába az udvarmesternő:

— Hol a fejed, te lány! Hallom, egész nap mindent kiejtettél a kezedből.

— Eltört egy kancsót — árulkodott a szakácsnő.

— Hátrakötöm a sarkadat! — kiáltozott az udvarmesternő, aki aznap alighanem ballábbal kelt fel. Mika után kapott, hogy megbubozza. De Mika kisiklott előle. Az udvarmesternő méltóságán csorba esett volna, ha üldözi. Csak rákiáltott:

— Estére minden pelenkát kimossál! Hallod!

— Estére? Mindet? — hüledezett a kislány. Szeme tele lett könnyel.

— Mindet!

A sárkány bevágta maga mögött az ajtót. Mika majd lerogyott faldalmában. Mosott már annyit, hogy másnapra elegendő legyen. De ha

mind kimossa, öreg este lesz és addigra bezárják a kaput: nem juthat ki a várból.

Szipogva vetette le kimenő ruháját, készítette a teknőt a mosáshoz. Mire a tűzhelyen megmelegedett a víz, az ő terve is készen volt. Borzalmas terv, de mégis ki fog jutni a várból!

Egyedül maradt a konyha melletti mosóházban. Nekigyürkőzött, csak úgy repült keze alatt a munka. Jaj, bárcsak idejében készen lehetne és ne kerülne sor arra a tervre! De bárhogyan is igyekezett, halotta, amint a kapu döndült. Csikorgott a felvonóhíd lánc. Elnyújtott hangon kiáltottak a katonák, akik átvették az éjjeli őrseget. Mika két nehéz könnyecseppet hullatott a mosóteknőbe. Nem felejtette el ezt a megaláztatást soha életében.

Aztán kötélre teregette a sok libegő pelenkát. Visszaöltözködött kimenőruhájába. Lassan, félve. Bárcsak történnék valami! Valami csoda, hogy kimehetne a kapun. Nagy vendég érkeznek: kinyitják a kaput és az általános sürgés-forgás közt a kis Mika észrevétlenül kioson. Igen ám — ötlött eszébe — de ha ki is jut a külső várba, onnan hogyan kerülne kijebb? Újabb csoda kellene, hogy az a kapu is megnyíljon a templom mellett...

Nincs más hátra, csak a terv. Sőhajtvá matatott a kamrában. Tudta, hol vannak a mécsesek. Fogott kettőt, tűzszerszámot is vett a konyháról.

Az udvarra érve, vastag hóhullás akadályozta a járásban. Fejére borította felső szoknyáját, átsietett az udvaron, a Lorántffy-szárny ajtajához. A pincelejáratot csak retesz zárta el. Elmés mesterség: kívülről oggyaránt tolnak, nem kell félnie, hogy bezárják a kazamatákba. Mert oda igyekezett, a bástyapincékbe, ahol a helybeli gyerekekkel járt Szalontai György bácsi parasztkapitánysága idején.

A hideg udvarhoz képest a pincék most védettek, szinte barátságosak voltak. Csak felülről lefelé menet, a második folyosó volt nyirkos, akár annakidején.

Égő mécsesét elhelyezte a lejárattal melletti kis mélyedésben. Aztán meggyújtotta a másodikat és futva indult meg a folyosón. Egyszer fordult, elhaladt a hajdani börtönök rácsai előtt. Elfördította fejét, de gondolatban még így is látta a rács mögött heverő csontokat és a kifehérlő emberi koponya fogsorainak vigyorgását.

Aztán az elágazás következett. A keskeny, emelkedő boltozat. Végén az ajtó. Mika letette a földre mécsesét. Azt képzelte, hogy az egész vár hallja a rozsdás retesz nyikorgását...

A nyílást félig elfedte a hó, melyet a Bodrog felől a falhoz sodort a szél. Combig süppedve mászott át a hótörleten. De azután is majdnem térdig gázolt a hóban, míg elért a külső vár bástyája alá. Itt már taposott ősvényen futott tovább, hideg szélről verve, vizesen.

A kutyák sem ugattak már, amikor bekopogott a jobbágyház ablakán. Aludt mindenki.

— Ki az? Ki van odakinn?

— Én vagyok. Mika.

— Ilyen későn. Azt hittük, már nem jössz. Hogy kerültél ide?

A hűlő kemence mellé kuporodott, hogy átmelegedjék. A gazdaszszony rőzsét és fát tett a hamvadó parázsra és fellobbantotta.

Akkorra már előkerült az, akit nagyapó küldött a kislányhoz. Mikó télen nem jöhetett unokájához. Megérezte, hogy elmúlt fölötte az idő és nem mozdult ki egykönnyen hófúvás, fagy idején a hegyekből. Helyette egy gyalogoskatona látogatta meg Mikát. Széleskarimájú kalapja egyfelől felhajtva, hosszú, fehér a kabátja. Karddal és pálcával jár, merthogy káplár.

— Tamás bácsi! — kiáltott fel Evet, amikor meglátta. De Esze Tamás pillantását látva, gyorsan a szája elé kapta kezét. Meglepetésében majdnem elárulta.

Az írni-olvasni tudó emberből hamarosan káplár lett a császárs magyar zsoldosezredében.

— Mindenféle küldenek a falvakba, eleséget, abrakot szedni — mosolygott Tamás bácsi. — Úgy beszélhetek a néppel, ahogyan akarok, végig a Tisza mentén.

Evet elmondta, mit tapasztalt Rákóczi Ferenc udvarában. Mit hallani a nagyvilágból. Valami készül: ott is — itt is.

Esze Tamás elgondolta: Az urak még mindig csak egymás közt traktálnak, a szegénységgel nem állnak szóba. Fejedelmekkel való alku-dozásoktól várják a haza sorsának jobbrafordulását. Am lássák.

A Bagossi-ezredbell káplár megcsóválta a fejét, de nem szólt semmit... Mika pedig indult vissza a hóban, az éjtszakában. A jobbágy-asszony váltig tartóztatta: menjenek be reggel együtt a várba. Igen ám, de ha megkérdik Mikát, hogyan került ki, hol volt az éjtszaka és miért?! Inkább megtette újra a kísérteties utat. A bujdosókért. A szabadságért.

*

Eljött a tavasz és a kislány még mindig megvolt. Sőt már gyarapodott is. A hercegnő únta, hogy a magyar anyák módjára folyton abajgassák őt azzal az óbégató csecsemővel. Elhatározta, hogy dajkaságba adja. Egy hercegnő nem él pelenkák szomszédságában! Majd ha már kitisztogatták és nevelő kezére lehet adni, akkor hazahozza.

Evet nagyon csodálkozott ezen a nagyúri szokáson. A dajka azonban hallotta egy udvarbeli öregasszonytól, hogy Ferenc herceget az édesanyja, Zrínyi Ilona maga szoptatta és nem is hagyta abba, amíg jókorára nőtt a gyermek... Haragudott is érte Thököly uram váltig: az anyja csecseről vitte táborba a kis Ferkót a mostohaapja, Bécs alá... De hát ez a német asszony azt gondolja, hogy a züllött francia udvar szokásait kell utánoznia: az a mód.

A hegyi patakok zuhogtak, a folyók messze kiöntöttek medrükből és akadályozták az utazást. Mégis húsvétra haza várták Rákóczit.

Meg is jött. Frissen, jókedvűen. Megnézte a gyereket; Evetnek is megcsípte az arcát.

— A befogott lovak úsztak . . . a hintó kerekkel alig érték a medret, úgy keltünk át a megáradt folyón — mondta lelkesen feleségének. Örült a veszedelemnek.

Milyen szép volt: magas alakja az utóbbi években megvillasodott, barna bajsza is megnőtt és úgy ki van pödörve, hogy minden huszár büszke lenne rá.

Nagy vacsora volt aznap este. A láрма, tányéresörgés behallatszott a kis szobába, ahol Evet ringatta a böcsőt. Az ajtó nyitva a hálószoba felé, csak függöny volt az ajtó elébe húzva.

Egyszerre csak jött Rákóczi Ferenc az ebédlőből. Egyedül. Kezében levél. A hálószobában levő asztalkán a gyertyához emelte a levelet, megnézte, hogy hibátlan-e a pecsétje. Aztán feltörte.

Evet látta a böcső mellől, hogy elsápadt. A levelet az asztalkán hagyta és néhány lépést tett, mintha el akarna szaladni. Aztán visszatért az asztalhoz, megállt és gondolkodott. A levelet a gyertya lángnyelvecskéjéhez emelte és elégette.

Csend volt a szobában, a vastag szőnyegen, a nehéz függönyök mögött, a brokátakaróval borított asztalka és az ágy körül.

Aztán Rákóczi a fiókos szekrényhez ment. Sorra kihúzta a fiókokat.

— Nincs pénz itthon, nincs pénz — mormolta. A zsebébe nyúlt, kivette pénzeszacskóját. Belemarkolt, megnézte, mi van a tenyerén.

— Ez semmi . . .

Egyideig még állt, töprengett. Aztán végigsimította homlokát. Fölgyenesedett és nyugodt léptekkel kiment a szobából.

Vacsora után a hercegnő bejött és lefeküdt. Az urak még kártyáztak.

— Két német kapitány érkezett a Salm-ezredből, Eperjesről — mondta a hercegnő. — Az uram azokkal kártyázik.

Éjfélt már elmúlt. Evet a böcső mellett bóbiskolt, mert csak az imént nyugtatta meg a síró kicsit, — ekkor jött be Ferenc herceg, hogy aludni menjen.

De nem feküdt le, hanem járt fel-alá a szobában.

— Miért vagy nyugtalan? — kérdezte a felesége. — Mi van veled? Ferenc az ágyhoz lépett.

— Van pénzed itthon?

— Nincs. Minek? Vesztettél?

A herceg nem felelt. A befüggönyözött ablak felé nézett, mintha el szeretne repülni. Evet tudta, hogy nem kártyaveszteségről van szó. Hogy a levélben rossz hírt kapott — alighanem menekülnie kellene . . .

Talán az a belga kapitány elárulta Bécsnek, hogy levelez a francia királlyal?...

— Majd holnap — mormolta Ferenc. — Várunk reggelig. Mindenestre alszunk rá egyet.

A fülke ajtajához lépett és rácsukta Evetékre az ajtót.

Evet most már igazán elaludt. De nem sokáig alhatott. Különös zajra riadt. Tisztán hallotta, hogy a herceg kedvenc vizslája, mely három szobával odébb hever a küszöbön, dühösen ugat.

Mi lelte ezt az ebet éjszakának idején?

Nyilván a hálószobában is felébredtek. A hercegnő szólította:

— Mikaéla! Mi van odakint? Nézd meg!

Ő már ugrott is, kinyitotta az ajtót. De riadtan állt meg. A hálószoba ajtaja felől lábak dobogása hallatszott. Sok ember jön! Pillanatig mintha tanakodtak volna az ajtóban, aztán egy kéz megragadta a kilincset és nagyot rántott rajta. Bizonyára azt gondolta, hogy az ajtó zárva van. De nem volt zárva.

A rándítástól az ajtó kinyílt. Karos gyertyatartóval kezükben két Salm-féle dragonyoskapitány nyomakodott be rajta. Jobbkezüikkel hónuk alá szorított karabélyt markoltak.

Az egyik megállt az ágy mellett, a másik szinte szaladva, megkerülte az ágyat és a másik oldalán helyezkedett el.

Magasra emelték a gyertyatartókat, a szoba világos volt.

— Fenség — kiáltotta egyszerre a két tiszt. Izgatottak voltak, rekedt a hangjuk. Aztán csak az egyik folytatta: — A császár nevében: fogoly.

A hercegnő felsikoltott és ki akart ugrani az ágyból. Rákóczy megfogta a kezét, hogy megnyugtassa. Nyugodt hangon így szólt:

— Mint birodalmi herceg, rangomnál fogva tiltakozom a törvénytelen eljárás ellen. Az erőszaknak azonban engedek.

De arca sápadt volt.

Felesége zokogott és sikoltozott. Az ajtót kivont karddal egész szakasz katona őrizte. Inasok, szobalányok futottak elő, álmosan, rémülten, jajveszékelve. De a katonák csak a herceg inasát engedték be, hogy felöltöztesse.

— Vele megyek, vele megyek! — kiáltotta a hercegnő. És Evet csodálkozott, hogy ebben az elkényeztetett asszonyban is van érzés.

A kislány a segítségére sietett, a spanyolfal mögé vezette, hogy felöltözzék.

Egy hintón utaztak. Reggel vonultak be Eperjesre. A dragonyosok lovainak patkója csattogott az utcán. Az emberek megálltak, bámultak, az ablakok megnyíltak. Evet a kocsis mellett ült. Rému lt arcokat látott. Asszonyok csapták össze kezüket, amikor látták, kit hoznak fogva. Férfiak levették kalapjukat, de mintha nem is a herceget köszöntnék, hanem a vérpadra menőnek adnák meg az utolsó tiszteletet. Egy prédikátor közvetlen a kocsi mellett azt mondta egy polgárnak:

— Karaffa véres napjai térnek vissza!

Evet hátranézett a kocsiba. Rákóczi sápadtan ült, de mereven, közömbös arccal.

Másnap egy parasztember lopakodott Evethez, a fogadó udvarába, ahol a herceget őrizték. Szlovák ember volt.

— Ismered a vén Mikót? — kérdezte tőle csöndben és félrevonta.

— Nagypám — felelte Evet.

— Jól van. Téged kereslek. Mondd meg az uradnak, hogy mi, az 5 jobbágyai hét faluból már készen állunk. Fegyverünk van, merthogy mi a Rákóczi-háznak hadi szolgálatára vagyunk kötelezve. Ő már tudja, kik vagyunk. Mondd meg az úrnak, legyen nyugodt. Amikor Kassa felé viszik, kiszabadítjuk. Üzenjen általad, hogy s mint legyen.

Evet szökdécselve szaladt fel a lépcsőn. Szabad bejárása volt a fogolyhoz mint cselédnek. Az ajtó előtt két katona állt puskával. Bent a szobában másik kettő. Ugyancsak vigyáztak rá. De a kislány mégis bemehetett hozzá és asztala fölé hajolva elmondhatta, mit hallott.

Rákóczi szeme felvillant.

— Mondd meg nekik... testőrhuszárait és vadászait Szerecs felé indítottam, mert ott akartam vadászni. Azonnal hívják vissza őket... nagyon jól van... Lovázmesterem majd vezeti a rajtaütést. Sikerülni fog...

Aztán elkomorodott.

— De ha kiszabadítottak, hová menjek?

Evet még sohasem beszélt Rákóczival. Egy-két kérdésére válaszolt csak eddig, ha a kisgyerek iránt érdeklődött. De most egészen bizodalmas volt. Felragyogva felelte:

— Én tudom, hová... A hegyekbe!

Rákóczi elkedvetlenedve fordította el fejét. Szinte sajnálkozás volt abban a pillantásában, amit oldalról vetett Mikára. Mintha mondaná: Miért is beszélek egy ilyen ostoba parasztyerekkel?

— Egy Rákóczi nem lesz bujdosó... Másképpen is elintézem dolgomat. Mondd meg nekik, hogy nincs rájuk szükségem, ne csináljanak semmit...

Azt gondolta, hogy más egy Rákóczi és más a nép útja. Még nem tudta, hogy a két út találkozhatik.

A hercegnő aznap postakocsin Bécsbe indult, hogy a császárnál könyöröggön férjéért. Evetet visszaküldte a kisfiú mellé.

A hercegnő Bécsben tartózkodik, előszobáz a minisztereknél, külföldi követek közbenjárását kéri és ajándékokat osztogat az udvari embereknek. Mintha lehetne annyi ajándékot adni, amennyit a Rákóczi-

birtokok érnek, melyek az udvari urak zsákmányai lesznek, ha meghozták Rákóczi Ferenc felett az ítéletet. Az ítéletet pedig már eleve meghozták. Csak meg kell fogalmazni, és ehhez néhány császári hivatalnok »rendkívüli bírósággá« alakult. Mindez Bécsben folyik, csöndben, titokban. A fogoly a bécsújhelyi várban. A kisdéd dajkaságban valami Schillingné nevezetű bécsi asszonyságnál. Így telt el egy negyedév.

A Rákóczi-várak csöndesek. A nemesi szolgák, kisasszonyok hazamentek. A jobbágyi szolgák javarészt is elküldték falujukba. A huszárokat, vadászokat lefegyverezték a császári katonák.

Evetke Patakon lakott. Ismét nem volt dolga. Csak amit talált magának. Az öreg szolgálóktól varrni, hímezni tanult. Az udvari káplánt is megkörnyékezte :

— Tanítson meg olvasni, tisztelendő atya.

A tisztelendő atyának egyéb dolga sem volt most, mint hogy asztali áldást mondjon. Dehát nem fog ezzel fáradni, amikor csak cselédek ülnek az asztalnál! Száját akár a pók is beszöhetne volna, ha nem használná evésre és ásitásra. Jelentéseket sem kell küldöznie a püspöknek, hogy Rákóczi Ferenc mit csinál, mivel érintkezik. (A püspök aztán továbbjeleníti Bécsbe.) Megütődve bámult a káplán Evetre:

— Minek az neked, te lány! Asszonyi állatnak nem való a tudomány. Parasztnak éppenséggel nem. Együgyűnek kell lenned, hogy üdvözülj. Boldogok a lelki szegények, mert övük a mennyeknek országa.

Evet összeszedte az esztét :

— Belső cseléd vagyok. A hercegnő multkor levelet kapott és azt mondta nekem, hogy olvassam fel. Én nem tudtam elolvasni. És akkor mondta nekem a hercegnő, hogy buta csirke vagyok, tanuljak meg olvasni, ha jól akarok nála.

Füllentés volt az egész. De használt. A hercegnő állítólagos kívánsága többet nyomott a latban a tisztelendő atyánál, mint az összes parasztok együgyűségéből eredő mennyel üdvössége. Nagykeservesen hozzálátott, hogy megtanítsa olvasni Evetet.

Tizenötödik évében volt a kislány és esze több a soknál. Két hónap múlva már nemcsak olvasott, hanem írt is. Magyarul. Akkor azzal állt elő, hogy neki németül is kell olvasnia, a hercegnő miatt. Beszélni már tudott. Ez nehezebben ment. Ki tudja, talán még latinul is megtaníttatta volna magát a káplánnal, ha bizonyos események közbe nem jönnek.

Bécsből a hercegnő azt a parancsot küldte, hogy neveljenek két lovat. De szépek legyenek!

Beállítottak hát a várbeli istállóba két lovat, mindennap kétszer is kefélték a szőrüket, hogy csak úgy ragyogott, és a legjobb abrakot rakták eléjük, hogy gömbölyűre hízzanak.

Evet szerette a két szép lovat. Csemegét vitt nekik a konyháról,

simogatta sima szőrüket. Amikor pedig kint, a Bodrog partján letelestek, gyakran felpattant a hátukra, csak úgy nyereg nélkül és lovagolgtatott rajtuk. Jó, hogy az udvarmesternő nem látta — nem is láthatta, mert Bécsben volt — nagyon felháborodott volna ezen a leányhoz illetlen parasztságon.

A lovakat Bécsbe kellett vinni. Biztosan ajándéku szánták valami nagyúrnak. A hercegnőnek is számtalan kívánsága volt: egész ponyvás szekérnyi ruhaneműt és más efféle kellett utána vinni. Meg egy szobalányt is felrendelt magához.

— Asszonyi dib-dábságok! — morgott az öreg várnagy. — Ki megy fel mindezekkel Bécsországba?

Lovászra egyedül mégsem bízhatta. A szobalány sírt, mint a záporosó: két vármegyén túl még gazdáival sem utazott.

Evet vállalta, hogy felkíséri a lányt is, a kocsit is Bécsbe. No meg a két szép lovat. Hiszen németül is tud. Kocsis, lovász, szobalány mellett ő volt a legfiatalabb: mégis ő lett az útra a gazdájuk.

Fel is értek baj nélkül. Micsoda nagy város! De először nyomorúságos külvároson visz át az út. És az első, amivel a városkapu előtt találkoztak, két akasztófa volt. Két ember függött rajta. Mit vétettek a szerencsétlenek? Evt megkérdezte a strázsát. És megtudta: Ezek szövőmunkások. Abbahagyták a munkát és társaikat is felbíztatták, hogy ne dolgozzanak addig a gazdáiknak, míg magasabb bért nem kapnak, mert a mostaniból éhenvész a családjuk. Ezért mint a császár és a közrend elleni lázadókat felkötötték őket. A többi munkásnak pedig a régi bérért kell tovább dolgoznia a gyárosok üzemében.

A belvárosban csupa magas ház. És a város közepén akkora templom, amilyent Evt még elképzelni sem tudott. Hegyes tornya szinte az égbe fúr. Ezt a tornyot már félnapi járóföldről látták, amikor Bécshez közeledtek.

A hercegnő bérelt palotában lakott. Amikor Evt átadta neki a Patakról hozott »asszonyi dib-dábságokat«, Rákócziné sopánkodott:

— Mennyi gondom, mennyi vesződésem, szegény férjem pedig börtönben van.

A kislány kotnyelesen megjegyezte:

— Miért nem szövik meg? Én bizony megszöknék.

— Nem lehet. Őrzik. Be van zárva az ajtó, és rács van az ablakán.

— Amelyik rácson kifer az ember feje, kifer az egész teste is. Nekem kifer.

Rákócziné csak bámult rá. Aztán szó nélkül intett fejével a folyosóra nyíló rácsos ablak felé.

Evt nem kérte magát. Felugrott az ablakpárkányra és dugta fejét a rács közé. De nem fért közéje.

A hercegnő nem szólt. Szöszmötölt ruhál közt. Már nem is nézett Evtre. Az sem szólt semmit. Csak gondolta magában: A rác-

ból egy vaspálcát ki kellene törni... Mégis lett folytatása a sikerületlen próbának.

A császári udvarban a legnagyobb titokban készítették Rákóczi Ferenc perét. Magyar törvények szerint csak a magyar országgyűlés bíraskodhatott felette. Német törvény szerint, mint birodalmi herceg felett, a német birodalmi gyűlés. De itt nem törvényről volt szó, hanem arról, hogy megvan végre az ürügy, amiért fejét vehetik és eloszthatják a németek közt a birtokait. Bizonyos volt, hogy a kiküldött császári hivatalnokokból álló úgynévezett rendkívüli bíróság halálra ítéli, akár harminc esztendővel előbb nagyapját, Zrínyi Pétert. Borús előjel volt, hogy őt is ugyanabban a bécsújhelyi börtönszobában őrizték, mint a nagyapját.

Mika Bécsbe érkezése utáni napon megjelent a palotában Berzeviczy, a herceg apródja. Ő volt Rákóczival a bécsújhelyi börtönben, meg egy inas. Ilyen nagyúr a börtönben is tarthatott személyzetet a szolgálatára. Berzeviczy bizonyára üzenetet hozott a fogolytól. Tanakodott a hercegnővel, híreket hozott, tudakozódott is hírek után.

Aztán Evetet kerítették elő az alsó sorról. A hercegnőhöz hívták. Gyorsan, ahogyan volt. A szobában Rákóczinén kívül csak Berzeviczy volt. Jóképű, kissé hetyke ifjú. Ismerte Mikát, bár azelőtt még sohasem beszélt vele. Most úgy szólította meg, mintha tegnap váltak volna el. Magyarul beszélt:

— Nagyon jó, hogy te jöttél. Öltözz fel úgy, ahogyan utaztál, ülj a szekérre, a két lovat kösd a szekér után. Csak a kocsis megy veled. Azt mondod, apád a császár testőrségéhez tartozik, egyik lovat neki, a másikat eladásra hoztad. Bécsújhelyre mégy át és megszállsz a városkapu közelében özvegy Schubenhindenné asszonyság házában. A lovakat bekötöd az istállóba. A szekér az istálló előtt legyen, rajta ládában a nyergek, a lószerszám. A kocsis el ne mozduljon az istállóból.

— Értem.

— Azt mondod: Bécsbe mégy, az apádhoz, de Újhelyen szállsz meg, mert ott olcsóbb... Ha elvégezted, kocsit fogadsz és visszajössz.

— Értem. Mehetek?

— Szaladj!

Késő este tért vissza Bécsbe. A fuvaros kocsijáról a Szent István székesegyháznál szállt le, gyalog ment a palotába: nem kell mindenkinek látnia, honnan jön és hová megy.

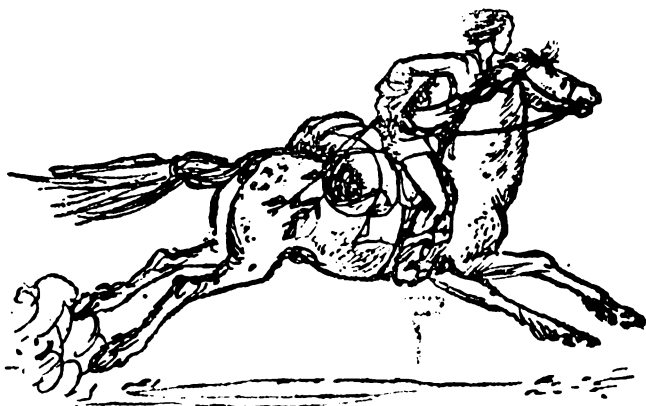
A kapus azzal fogadta, menjen azonnal a hercegnőhöz.

Rákócziné és az udvarmesternő volt a szobában. Szemmelláthatóan mindketten zavarban voltak. Az asszonyság megforgatta a lányt. Megnézték előlről, hátulról.

— Próbáljuk meg! — mondta Rákócziné.

Az udvarmesternő a sarokból ruhacsomagot vett elő.

— Vedd fel!

Egy inas ruhája volt. Mika nyomban sejtette, hogy nem álareosbálba küldik. Nagy oka lehet annak, ha átöltöztetik. Vékony volt és szélesvállú. A flúruhában valóban elkelt kamaszfiúnak is. Csak a haját kellett valami kevéssel rövidebbre vágni. Merthogy úgysem volt sok haja.

Mikor készen voltak, az udvarmesternő Rákóczinéra nézett. A hercegnő ült, gondolkodott, mintha nem is látná az előtte álló Evetet.

— Nagy jutalmat kapsz, ha mindent elvégzel — mondta végül.

Evet vállat vont. Mi jutalmat adhatnak neki? Szabad embernek érezte magát mindig, a szolgálatban is. Akkor megy vissza nagyapjához a hegyekbe, amikor akar. A bujdosókat szolgálja itt is.

És amit most kívánnak tőle, bizonyos, hogy a bujdosók is pártolnák. Rákóczi Ferenc szabadulásáról van szó: ezért kellett neki idejönnie a lovakkal, ezért kell neki most inasruhába öltöznie... Magyarország dolga ez — hogyne végezné örömmel.

Meg is mondta nyugodtan, szárazon:

— Ha urunk szabadulásáról van szó, életemet teszem fel rá.

A két nő felderült. Nini, hiszen ez a kislány szó nélkül is ért mindent. Azt persze nem tudták, hogy Mika nem egy van, hanem ezernyi ezer: az elnyomott, a szabadságáért harcoló magyar nép. Az áll most a vékony lányka képében is az idegen zsarnokság rabságában sínylődő Rákóczi Ferenc mellett.

— Az úr hazaküldte inasát. Nem bízik benne. Berzeviczy útján megbeszéltük vele, hogy kit küldjünk. Csak téged találtunk, akiben megbízik — mondta halkan Rákócziné.

Evet meghajtotta a fejét. A jutalom ígéretére egy arcizma sem mozdult. Most azonban elpirult. A nagyúr emlékezik az eperjesi beszélgetésre,

amikor a kiszabadításáról volt szó. Lám, egy Rákóczit is arra készítet az idegen ellenség, hogy bujdosóvá legyen, akár az adóbehajtással zaklatott szegény jobbágjai!

Az udvarmesternő egy batyut adott a kezébe.

— Ezt a csomagot beviszed a börtönbe. Nem szabad megnéznie senkinek. Ha nem engednek be az úrhoz mindjárt, akkor kérsd Lehman kapitányt, a börtönparancsnokot. Tudsz lovagolni?

— Tudok. Jól.

— Akkor menj lóháton.

— Helyes.

— Kora reggel indulsz.

18

A lovat bekötötte Schubendlindenné istállójába. Háromszor kellett fordulnia a városka utcáin, amíg a várkapuhoz ért. Az őrnök megmondta, hogy a princ Rákóczi inasa, akadály nélkül beengedték.

A kapu alól néhány lépcsőn kellett felmennie: ott is őr állott. Végig egy hosszú folyosón, minden kanyarulatnál újból egy őr. Az őrnök mind dragonyosok voltak a Castelli-ezredből. Háromszögletű fekete kalapjuk, majdnem térdig érő fehér kabátjukon vörös gallér, ujjuk felhajtása is vörös. Magas csizmába gyűrt kék nadrágjuk alig látszott a hosszú kabát alól. Gombjuk arany, derék- és vállsijuk fehér. Oldalukon kard, kezükből karabély. Evet jól megnézte őket, amint elhaladt előttük a vastagfalú boltozatos folyosókon.

Az utolsó fordulónál mindjárt véget is ért a folyosó. Ide nem nyílt ablak: két ajtó egymással szemben. Az egyik Rákóczi börtönének ajtaja.

Az őrkatona bekopogott a másik ajtón. Onnan Lehman kapitány került elő, a parancsnok. Rápillantott Evet batyujára. Sápadt volt, arca megrándult. És a lány bizonyos lett abban, hogy a kapitány tudja, mi van a batyuban.

— Tedd le ide — mondta a kapitány. Bevezette Evetet saját szobájába és a csomagot a spanyolfal mögé tétette. — Most gyere!

Hozta a kulcsokat. Előbb egy nagyot forgatott meg Rákóczi ajtajában, aztán egy kisebbet... Evet mögött becsapódott a vasajtó, a két kulcs egymásután fordult a zárban.

Rákóczi a szoba közepén állt.

— Mit hoztál? — kérdezte halkan, miután gyors pillantással tetőtől talpig szemügyre vette a jövevényt.

— Egy batyut. A kapitány szobájában kellett letennem.

Rákóczi bólintott, hogy rendben van.

Mika az ablakhoz lépett. Az ablak kertre nyílt, igen szép, ápoltságú kertre, nyírott fasorokkal. Az ablak alatt azonban, közvetlenül a fal

tövében, széles vizesárok húzódott. De az árkot nyilván már nem azért tartották fenn, hogy az ellenségtől óvja a várat, — a kert közepén — hanem halakat tenyésztettek benne. Evet ezüstösen cikázó pisztrángokat látott. Keskeny köpárkányokat építettek keresztbe a vizen, egymástól egyenlő távolságra: a párkányokat pedig, az árok közepén, hosszú deszkapallók kötötték össze. Ezen járkálnak, amikor a halakat kifogják. Ha az ember innen az ablakból kötélén leereszkedik és elrúgja magát a faltól — eljuthat a pallóig; csak nehéz úgy megállni rajta, hogy a vízbe ne pottyanjon. Ha meg nem engedi el a kötelet, visszacsapódik a falhoz. De ha már a pallón van, a legközelebbi párkányon kimehet a partra...

Pillanat alatt villant át mindez Evet agyán. Felugrott az ablakra és kidugta fejét a rács közt. Kényelmesen kiferült. Örömeiben majdnem felkiáltott.

Visszahúzódott és hátranézett: vajjon Rákóczi is kiferne-e rajta?

Még két kézzel kapaszkodott a rácsba. Most megingott és úgy érezte, elveszti egyensúlyát és kiesik...

— Vigyázz, te! Gyere le rögtön — szólt rá fojtott hangon Rákóczi.

Leugrott az ablakpárkányról. A vasrács három oldala le volt vágva falba erősítő kapcsairól. Csak felül volt még a falhoz erősítve. Ilyen módon a rácsot alul el lehetett tolni és egy ember kibújhatott alatta.

— Jó, ha kintről nem vették észre. Elárlusz, gyerek. Napközben bármikor jöhet ellenőrzés... Most aztán hozd hamar helyre a hibát.

A herceg fekete viaszkot szedett elő fiókjából. Együtt láttak neki, hogy az elvésett vaskapcsokat viasszal tapasszák a rostély rúdjaihoz: így nem látszik a hézag.

Evet ragyogott. Széles mosollyal, cinkos pillantásokat vetett Rákóczi-ra, aki csak komoran nyomkodta, formálta a bekormozott viaszkot. Végül Rákóczi tudomást vett róla és elmosolyodott.

— Nem, a dolog így nem megy. Nem vagyok vásári kötél-táncos, hogy áthimbáljam magamat az árkon...

— Milyen kár — sóhajtott a lány. Már mint, hogy Rákóczi nem kötél-táncos. Gazdája ezt nem vette észre.

— És ha túl vagyok az árkon, végig kell menni a kerten és kulcs kell a kertfal valamelyik kapujához. Közben örök vannak.

Szomorúan legyintett. Hátrament egy spanyolfal mögé és leheveredett ágyára.

— Ha jön egy katona és az ajtón levő nyíláson beadja ebédemet, mondd neki, hogy ma böjtölök, hagyjanak magamra.

Mika lekuporodott az asztalhoz. Semmihez sem mert nyúlni, csak úgy nézelődött. Néhány könyv hevert ott, papírok, írószeresek, Rákóczi magányában műszaki rajzok készítésével szórakozott: várépítési tervek készített.

Az 1701. évben november közepe felé járt az idő. Korán sötétedett. Evet ült a homályosodó szobában. Egyszerre hallotta, hogy szemben, a folyosón kinyílt Lehman kapitány ajtaja és a kapitány kiszólt:

— Menj fel az irodába, gyertyát gyújtani!

— Szolgálatban vagyok — felelte egy hang. Nyilván az őrtálló dragonyos.

— Parancsolom, eredj! Add ide karabélyodat, addig én öröködöm helyetted.

Lépések kopogtak.

Az ajtóban gyorsan megfordult a nagy kulcs. Utána a kicsi. Rákóczi már az ajtónál állt. Arca kipirult az izgalomtól. Mika mögötte. Az ajtóban megjelent a kapitány. Ennek képe egészen szürke volt. Csak intett.

Lábujjhegyen osontak át a folyosón, a szemben levő nyitott ajtóba.

— Hol a csomag? — kérdezte Rákóczi.

Evet a spanyolfal mögé vezette. Eltérte a zsineget, amellyel a zsákot összevarrták. Kettőn markoltak bele, úgy húzták ki a tartalmát.

Castelli dragonyosruha volt benne, teljes felszerelés. Rákóczi a maga ruhája fölé húzta ezt az öltözetet. Így vastagabbnak is látszott.

A kapitány csakhamar visszatért. Egy fiatalember jött vele, az öccse. Ez zászlós volt.

Megnézték a herceg öltözetét. Megigazították szíjait.

— Fésülje lefelé a bajszát. Ez a pödrés magyaros.

Tükröt mutatott. Rákóczi lefelé rángatta bajszát. Aztán körülnézett. Szó nélkül a kályhához lépett. Lehajolt, belenyúlt. Kormos kezével feketére festette bajszát és jó vastagon a szemöldökét is. Így hamarjában saját édesanyja sem ismert volna rá.

Mika összezsapta kezét örömben. De ebben a pillanatban kopogtattak az ajtón.

Rákóczi, Mika és a fiatal zászlós a spanyolfal mögé ugrottak. A kapitány olyan zavarba jött, hogy az ajtó nyílásakor eloltotta a gyertyát.

Kertzel ezredes lépett be.

— Mi újság, Lehman kapitány?

— Semmi újság, ezredes úr. — Hangja reszketett.

— Zavarom talán?

— Ah, dehogy... nem... csak olyan váratlanul jött be ezredes úr. Nagyon fáradt vagyok, ezredes úr...

Fel-alá kezdett járni a szobában, az ablaktól az ajtóig. Az ezredes egy karosszékben ült. Nem tudta, mit beszélgessen a járkáló kapitánnyal.

— Hát... hm, hm.

Dobolt ujjaival a szék karfáján. Egy idő múlva újra krákogott. Újra szólni akart, de csak annyit mondott:

— Hm. Hm.

Megsértődött, hogy a kapitány sötétben fogadja és meg sem kínálja semmivel.

A spanyolfal mögött eközben Rákóczi és Mika a lélekzetüket is visszafojtották. A zászlós azonban sóhajtozni kezdett. Kezével és szája mozgásával kérdezte Rákóczitól: Most mi lesz? Mika rátette tenyerét a rémült fiatalember szájára.

Jó tíz perc telt el így. Végre a karosszék megrecsent.

— Hát akkor megyek.

— Tiszteletem, ezredes úr! — A kapitány összeverte sarkantyúját. Kezetfogtak.

Az ezredes kissé tétovázott.

— Hát talán... — kezdte. És ez sok mindent jelenthetett. Azt is jelenthette: Hát talán vizsgáljuk meg a börtönt.

De abbahagyta. Elment. Lépése távolodva kopogott, aztán nem hallatszott többé.

Pillanatok alatt folyt le a többi.

A zászlós két összekötözött lópokrócot dobott Rákóczi Ferenc vállára. Felnyitotta az ajtót. A sötét folyosón vaskampókba dugott fáklyák világítottak, lobogó vörös fénnel, ugráló árnyékokkal. Az ifjú Lehman sarkában Rákóczi is kilépett, vállán kissé meggörnyedve vitte a pokrócokat. Mika a sötét szobából látta, hogy az ajtó előtt az őr rájuk néz. Rákóczi azonban kormos szemöldökével mereven visszanézett rá. És döngő léptekkel, imbolyogva elhaladt az őr előtt.

A kapitány kinézett az ajtón. Az őr hátatfordított és ellenkező irányban lépegetett. Ekkor Lehman kilökte az ajtón Mikát.

A batyuban más is akadt, nemcsak egyenruha. Hátha változik a szokés terve... Mikán — az inasöltözet fölött — szoknya volt és egy nagykendőbe még fejét is bebugyolálta, amint végiglejtett a folyosón. A katonák vilgyorogva néztek utána.

A folyosókon csönd volt. A kapuban is. Bizonyos, hogy a herceg észrevétlenül kijutott a kapun. Odakünn Evet futásnak eredt. A következő utcasarkon meglátta a pokrócok alatt görnyedő Rákóczit.

— Erre, katona úr, erre!

Megfogta könyökét és húzta. Legszívesebben szaladt volna vele Schubenslindenné házáig. — Ott aztán Rákóczi földhözvágta a pokrócokat. A ló már készen várta. Nyeregbe szállt.

A német kocsis — mert a patakit már visszaküldték — egy cédulát adott a »katona úrnak«. Ez állt rajta:

»Amíg te bizonyára kocsmáztál és berúgtál, én előrelovagoltam Mosony irányába. Ha még este utól nem érsz, vasraveretlek. B. hadnagy.«

Rákóczi tökéletesen megértette az írást. Berzeviczy üzenete volt. Elindult.

— Én is megyek! — kiáltotta Mika. Elővezette a kimustrált lovat, amelyen reggel Bécsből jött és ahogyan volt, női öltözetében, nyargalt a herceg után.

Rákóczi nem ismerte a várost. Mika rémülten látta, hogy egyenesen

visszamegy a várba. Az is észrevette, hogy rossz úton jár. Dülöngélni kezdett a nyeregben, mintha részeg volna.

— Hol a kapu . . . tisztelt úr? — szólított meg egy polgárt. De az bambán nézett rá, megijedt a részeg katonától, nem értette a kérdést.

Evet füttyentett. Erre gazdája hátranézett. Most a lány intett neki, hogy merre menjen.

Ügetve mentek végig a városon. Az ablakokban mindenütt gyertyafény gyúlt ki. Mika vagy ötven lépésnyire Rákóczi mögött. Már látszott a kapu.

Ebben a pillanatban dob perdült. A kaput elzáró vasrostély csörömpölve lehullt.

Rákóczi gyorsabb ügetésre ösztökélte lovát. Hol jobbra, hol balra dülöngélt és egy német nótát dalolt, közbe-közbe stájer módra nagyokat kurjantott :

Nyiss ablakot nekem,
ó, már oly rég lesem !
Juhhéj !
Adj egyetlen kis csókocskát
és aztán jóéjszakát !
Juhhéj !

Mika nem értette, honnan tud ilyen jól játszani a herceg. Az iskolában annak idején igen divott a színjátszás. Rákóczi gimnazista korában állandóan nagy szerepeket kapott az iskolai színjátékokban. Ez kijárt az előkelő diákoknak : szavaltak, énekeltek, játszottak. Most huszonöt éves Rákóczi, nemrégén, csak hét éve hagyta el az iskolát.

No, de most vége a játéknak ! A kaput bezárták. Reggelig ki nem nyitják és addigra kiderül a szökés . . . Ha ugyan máris ki nem derült. Lehet, hogy azért zárták be a kaput.

De nem. Az őrség parancsnoka és egy városi tanácsos ünnepélyesen hozzák a kapukulcsot. A dobpergés megszűnik. Már csak a kapuszárnyakat kell behajtani. Aztán őrségváltás lesz.

Ekkor ért oda Rákóczi.

— Hohó ! — kiáltozott. — Hohó !

Az őrség meglátta a részeg katonát.

— A Castelli ezredből vagy? — kiáltott rá az altiszt.

— Ühüm . . . Castelli . . . ühüm . . .

— A hadnagyod már előrement, te disznó! Meghagyta, küldjünk utána. De nem köszönöd meg, amit kapni fogsz ! . . . No, isten neki, húzátok fel a rostélyt !

A láncok zörögtek, a rostély felemelkedett annyira, hogy a lovas, nyergében lehajolva, kifért alatta.

Evet addigra már szorosan Rákóczi mögött volt. Utána galoppozott. Az örök durván kötekedve kiáltoztak :

— Hová, háová, kisasszony? Ilyen sürgős?

De már ő is kívül volt a kapun.

Újhold volt. Sötét este. Rákóczi lassabbra fogta lovát, óvatosan szemlélődött és balfelé kanyarodott. A császári vadaskert fala mentén haladtak. Egy sötét alak vált ki a fal árnyékából és eléjük lovagolt.

Berzeviczy volt, az apród. Ő is Castelli dragonyosnak öltözött. Ő volt a hadnagy, a herceg a legénye.

Mígsebtében néhány szót váltottak, Evet a fején át lehúzta szoknyáját. Így, a fiúruhában nem volt feltűnő lóháton.

Előttük a folyó csillogott. Itt volt a gázlója. Berzeviczy már kitapasztalta az útirányt. Átkeltek a vizen. Aztán szó nélkül nyargaltak a fekete éjszakában. Mika félt, hogy rossz lován hamarosan elhagyják. De nem. A két ápol, fényesszőrű nemsokára zihálni kezdett és lassított.

— Mit csináltatok ezekkel a lovakkal? — kérdezte Berzeviczy.

— Etettük és keféltük — felelte Mika,

— Hízlaltatok, ahelyett, hogy futtattátok volna!

— Az volt a parancs, hogy szépek legyenek. A hercegnő üzenete.

— A hercegnő...! — Az apród elnyelte, amit mondani akart a hercegnő szakértelméről lónevelés terén.

A felhők sűrűsödtek és egyre sötétebb lett. Csak egy kis lámpájuk volt. Ebben meggyújtották a kanócot, úgy nézték az utat. De a pislákoló kis mécesest is minduntalan eloltotta a szél. Mika jól megfigyelte ezt az útvonalat, mikor erre utazott Bécsbe. Tájékozódott és vezette társait, amennyire a sötétség engedte. De nemigen engedte.

A lovak zihálva dagasztották a sarat, mert az őszi esőzések már lucskossá tették az utat. Egyszerre csak csülökgig beragadtak a dágványba.

— Magyarországon vagyunk — állapította meg Berzeviczy gúnyosan. Leszálltak a lóról és kantárszáron vonszolták ki a sárból a szegény állatokat. Megint felültek, de hamarosan térdig akadtak el a lovak a latyakban. Újra le kellett szállniok, úgy húzták ki a hátasokat ügygebajjal.

— Ez nem magyarországi országút — állapította meg a lány — ez a Fertő-tó ingoványa.

— Szép, hogy meg tudod különböztetni — zsörtölődött Berzeviczy.

— Ne bánts. Jó, hogy velünk jött. Ilyen sötétségre nem számíhattunk. Nélküle még nagyobb bajban volnánk — csillapította Rákóczi az apródot.

Mikor végülis nyeregbeszálltak, Evet megnyugtatta az utasokat:

— De most már biztosan tudom, merre kell mennünk.

Éjfél után két óraker csakugyan beértek Nezsiderbe. A fogadóba mentek. Berzeviczy felverte a kocsmárost.

— Itt van a szekér, amit Bécsújhelyről rendelték számomra? — kérdezte nagy hangon.

A kocsmáros hajlongott.

— Itt van, méltóságos tiszt úr, hogyne volna itt. Csak a kocsis alszik.

— Ébreszd fel. Azonnal indulunk. Holnap a vásáron kell lennünk, lovakat veszünk az ezrednek.

— Miért mennek a tiszt urak olyan messzire. Én is tudok lovakat szerezni. Micsoda finom lovakat. Tessenek megvárni a reggelt...

— Ne húzzuk az időt. Fogass be a szekérbe, de azonnal!

— Ilyen sötét éjszaka úgysem lehet indulni. Tessenek lefeküdni, még lehet aludni. Úgysem késnek el a vásárról.

— Donnerwetter, Himmelkrucifix, Sakrament! — ordított Berzeviczy.

— Fogass be azonnal, mert szétváglak — tódította Rákóczi is, mint afféle tisztilegény, aki kiáll a gazdája mellett.

A kocsmáros ijedten sietett az istállóba, hogy befogasson. Úgy látszik, minden áron reggelig tartóztatni akarta a tisztet, hátha mégis sikerül vele valami lóvásárt csinálnia. Folyton kifogásokkal tért vissza. Nem tudja a kocsisat lábraállítani, este sokat ivott. Majd az istráng szakadt el. A lovakat indulás előtt meg kell abrakoltatni. És így tovább. Mikor astán Rákóczi a lovaglópalcáját kezdte suhogtatni és nem ígért jót sem a fogadósának, sem kocsisának — ment minden rendjén.

— Tegnap reggel óta nem ettem — mondta ekkor Rákóczi. A fogadóshoz fordult, adjon valami ételt.

— Niesen nekem semmi. Az utasok a magukét fogyasztják — mentegődött amaz. — Csak itallal szolgálhatok.

— Borod savanyú lőre — állapította meg Berzeviczy, aki már tapasztalatot szerzett ekörül.

— Akkor adj pálinkát — rendelte Rákóczi.

— Mennyit parancsol a katona úr?

A herceg zavarba jött. Nem ismerte az árakat és nem tudta, mennyi pénzért mit lehet kapni. Mindenesetre, saját fogalmai szerint, keveset akart mondani.

— Tíz polturáért.

Mika elképedt. Berzeviczy is. Mi lesz ebből? Egy »romlott forint« harmincöt poltura : tengernyi pénz az falun. A fogadás is nagyot nézett : ugyancsak bő torka van ennek a katonának. De nem szólt semmit. Befordult a kármentőbe és egy kis mázas kancsót megtöltött pálinkával. Kihozta az asztalra.

Most Rákóczin volt a sor, hogy nagyot nézzen. Búsan nézte a rengeteg pálinkát. De hát egy ilyen nagy darab, feketebajszú dragonyosnak helyt kell állnia, nem kelthet gyanút a kocsmárosban. Hirtelen elhatározással felkapta a kancsót, behúnyta szemét és hatalmas kortyokban lenyelte az italt.

Az üres kancsót Evet kezébe nyomta.

— Hozz a kútról vizet.

Ezt is felhajtotta.

— Még egyszer!

Erős fiatalember volt, az úri asztaloknál az italt is megszokta, noha soha sem élt vele túlságig. Fejének nem ártott meg a kancsó pálinka, csak üres gyomrát marta és a torkát szárította ki. Három kancsó vizet ivott meg, mire a szekér előállott.

— A Dunának mégy. Samarjánál átkelünk a Csallóközbe — parancsolta a kocsisnak és elhelyezkedett a bakon. Berzeviczy a szekér derekában terpeszkedett.

Mika tétován állt lovával a szekér mellett, mi lesz ővele?

— A két kövér lovat neked adom — fordult hozzá halkan a herceg, míg a kocsis még valamit igazított a lőcsőn. — Vissza ne menj Bécsbe, ha kedves az életed.

A kocsis felugrott a bakra, megragadta a gyeplőt és állva csördítette meg hatalmas ostorát.

— Gyü!

A három lovacska megrántotta a hámot és topogva, zörögve iramodott el az úton.

Mika tudta, hogy Lengyelországba visz a menekülők útja, a Szepességén át.

Hajnali négy óra lehetett, az ég alja már derengett.

19

Hideg, esős novemberi nap volt. A reggeli köd még nem szakadt fel. Selmezbányán egy fiú vezette lovát a meredek, görbe utcákon. Csöndesen szokogott. Csak aki jól szemügyre vette, láthatta, hogy tenyerével, keze-fejével minduntalan könnyelt törölgeti és időnként fel-felcsuklik.

Kristóf János bányamester éppen munkába igyekezett. Most nyitották ki a városkapukat: ment a tárnába. Feltűnt neki a fiú.

— Hát te miért sírsz? — kérdezte jószívuén.

Az megállt s könnyes szemmel ránézett. A bőrkötényes, magas, erős ember tiszta képe, nyugodt tekintete bizalmat keltett benne.

— Szállást keresek, jóra való embereknél.

— És ezért sírsz?

— Nagyon fáradt vagyok. Már egy hete utazom. Ebben a hidegben. Este érkeztem ide, már nem engedtek be a kapun. Egész éjjel kint kellett várnom... ebben a hidegben.

— Van ott egy fogadó, a kapu előtt.

— Igen. De féltém bemenni. Részeg emberek voltak ott. És ha megtámadnak...

Mika volt a »fiú«. Nezsiderből egyenes irányban akart eljutni Beregbe, hogy minél hamarabb nagyapjánál lehessen. Lóháton — gondolta —

mehet árkon-bokron át. Ment is a fogadósok és vándorok tanácsa szerint, hegyeken, folyókon keresztül. Se a fogadókban, sem a népnél nem jutott ételhez. Jó, ha naponta néhány almát vagy egy kis kását kaphatott. Mikor elindult, könnyű útra számított. Volt jó lova és egy kis zsák abrakja. A nezsideri fogadós vele kötött lóvásárt. Megvette tőle a két kövér hátast meg a harmadik gebét és adott érte egy elég jó vasderest és némi készpénzt. Mika tudta, hogy becsapták, de nem bánta: volt lova, abrakja és pénze is. Mehetett »haza«. Hiszen ha tudta volna, hol van ő otthon! Hol fogja megtalálni nagyapját vagy legalább is nyugovó tanyáját, ha az öreg valahol az utakat járja.

A bizonytalanság, a fáradtság, a folytonos esőzés és a lassan haladó utazás végleg elcsigázta, mire Selmecere ért. Sok kalandon bátran átvergődött, itt vége lett erejének és sírt, mint egy fáradt, otthontalan tizenöt-éves kislány.

— Minek engednek el ilyen gyereket magában? — csóválta fejét a bányamester. Aztán így szólt: — Nagyon jól tudom én a magam kárán, mit jelent az, ha az ember úton van és rossz helyre száll. Sokat utaztam életemben. Én nem akarok rád akaszkodni, azt sem tudod, ki vagyok. De kérdezősködj Kristóf János iránt és ha úgy tetszik és tisztességes járásban vagy, ott megszállhatsz.

Ezzel ment tovább. Évet megkérdezett egy mészáros: Hol lakik Kristóf János. Az nyomban megmondta, ebből tudta meg a lány, hogy bányamesternél lenne szállása. Még egy munkába siető bányászt is megkérdezett az utcán, hogy ismeri-e.

— A legények szószólóját? Hogyne ismerném. Derék ember. Pártfogója a szegénységnek.

A ház a bástyafal mellett állt, távol a gazdag polgárok házáltól. Emeletes, szürke kis épület, beszorítva más szegényes épületek közé. Keskeny homlokzatán mindössze két ablak van az emeleten, fölötte a csúcsos háztető egy padlásablakkal. A kapu oly szűk udvarra nyílt, melyen egymás mellett csak két ember mehetett el.

A konyhában lobogott a tűz. Egy asszonyság a kapu csukódásakor kinézett az udvarra. Ennek mondta el Mika, mi járásban van. Pontosan leírta, milyen volt az az ember, aki ideküldte.

Az asszony kissé gondolkodott.

— Jól van. Kösd be lovadat hátul az istállóba. A padlásszobában elalhatsz.

A padlásszobában Mika férfiholmit látott a szögön.

— Lakik itt valaki? — kérdezte.

Az asszonyság a világ legtermészetesebb hangján felelte:

— Hogyne. A fiam.

— Jaj. Hát akkor itt én nem maradhatok. Most hova menjek?

— Miért?

Évet erre megint sírvafakadt. Ha megmondja a derék asszony-

ságnak, hogy ő leány : mit gondol majd róla, hogy férfiruhában csavarog a világban? Ha nem mondja meg, el kell hagynia a házat, ahol végre megpihenhetne.

Tanács talán volt és csak sírt. Végre az asszony maga kapiskálta, hogy itt valami nincs rendben.

— Olyan vagy, mint valami . . . kisasszony. Mi az? Csak nem . . . ?

Mika eltakarta az arcát és bólogatott.

— Gyere le — a szobába.

Az asszony hangja szigorú volt. Láttá, milyen fáradt ez a lány. De maga sem tudta, mit gondoljon, mihez fogjon. Meg kell várnia, míg férje este hazajön a bányából, majd azzal megbeszéli a dolgot.

A tágas emeleti szobában volt a család otthona. Mika leereszkedett egy nagy ládára, amelyben a ruhaneműt tartják. A falhoz támasztotta kábult fejét. A fal jó meleg volt : ott haladt el a kémény a konyhai tűzhelytől. Miután nem szólt hozzá senki, magára maradt a szobában, le is dőlt a ládára és elaludt . . .

Járás-kelésre, gyertyafényre ébredt. Nehezen eszmélt rá, hol van. Már nem a puszta ládán, hanem bundán feküdt, pokróc alatt. Ijedten kapott batyujához. Azt szorongatta, míg el nem aludt. A batyu mellette feküdt. Gondolta, este van. Valójában már másnap reggel volt. A ház lakói sötétben keltek fel, hogy munkájukhoz lássanak.

Mikor felült a ládán és álmosan körülnézett, az a magas, bőrkötényes ember lépett hozzá, aki az utcán ideigazította : maga Kristóf János bányamester.

— Kicsoda vagy, kisasszony? Visszaküldünk az apádhoz — mondta szigorúan, mégis barátságos hangon. — Honnan szöktél?

Evet hallgatott.

— Majd este még beszélünk a dologról — mondta a bányamester. — Most mennem kell.

Miután a férfiak munkába mentek, az asszony levitte a lányt a konyhába. Meleg vizet adott neki, hogy megmosdjék. Félóra múlva Evet mohón kanalazta a rántottlevest kenyérrel.

— Most vedd fel azt a tisztességes női öltözetet, ami veled van, ne járj így — mondta azután Kristófné.

Még segített is neki, hogy felvarrja azt a hosszú szoknyát, amit nem az ő termetére szántak, hanem álruhának a magas Rákóczi számára. Majd Evet egész nap segített a konyhán és a házban.

— Jól nevelt, ügyes lány vagy — dicsérte a bányamesterné. — Mindig ilyen szorgalmas vagy?

— Én mindig egyforma vagyok — felelte Evet. De az asszony-ság faggatásaira, miben jár, csak rázta a fejét és nem adott választ.

Vacsorára hazajött a gazda és a fia. Tizennyolc esztendő volt a fiú. Magas, széke, szelldékpű. Bőrkötényt viselt, akár az apja. Ő is bányában dolgozik. Megmosdottak.

Míg Evet a konyhában a vacsorafőzéssel foglalatoskodott, az asszony elmondta férjének, hogy ez a titokzatos lány minden házi munkához ért, úri házban kellett, hogy nevelkedjék.

— Mindjárt gondoltam, hogy valami kisasszony — mondotta a mester. — Biztosan férjhez akarták adni valakihez, akit nem szeret és ezért megszökött.

Az asszony nem nyugodott meg ilyen könnyen a regényes magyarázatban.

— Nem értem, miért hozott akkor olyan szoknyát, amibe kétszer is beleférne...

Leültették vacsorázni. Evet azt gondolta magában: — Milyen mulya ez a fiú. Kezet nem nyújtott, egy mukkot sem szól. Csak lesüti a szemét és fal.

Kristófék nem kérdezősködtek a lánynál. Csak a mester beszélt a maga életéről:

Nyolc gyerek közül a legkisebb volt. Legidősebb bátyja iskolamester lett és apjuk halála után az nevelte fel őt. Megtanította írni, számolni, énekelni, lantot pengetni és latinra is. Tanult embert akart nevelni belőle. Mikor azonban 1670 után kitört Magyarországon a protestánsok üldözése és a császár hivatalnokai, katonái meg a püspökök pokollá tették az életet: bátyja mesterségre adta őt.

Cinöntő és kannakészítő lett. Négy esztendeig inaskodott, takarította a műhelyt és cipelte a kosarakat a piacról a mesterné után. Felszabadult és vándorútra indult. Végigjárta Németországot.

A vándorlás és a legényélet nyomorúságát megünva, Rothenburgban, a Tauber folyó mellett, a Vörös Kakashoz címzett fogadóban felcsapott katonának. A neuburgi herceg szolgálatába állt, itt káplár, toborzó írnok lett. Akkor volt a neuburgi herceg lányának lakodalma a portugál trónörökössel. Ennek emlékére minden tisztségviselő aranyozott ezüstitláncot kapott egy kis éremmel, amelyre egy kutya képe volt ötvözve. Ennek a láncnak később jó hasznát vette.

A franciák betörték Németországba és ekkor Kristóf francia fogásba került. Egy ideig ismét megpróbált a mesterségéből élni, de mégis jobbnak látszott, ha beáll XIV. Lajos fényes hadseregébe. Őt esztendeig szolgált ott és kornétás lett, vagyis zászlós. A spanyol háborúban a hegyek közt a fölkelt parasztok megsemmisítették a századát. Elbujdosott és egyszerre csak Portugáliában találta magát. Akkor már a neuburgi hercegnő volt a királyné. A nyakláncsal igazolta magát és a királyné elé engedték. Ez megajándékozta ötven dukáttal és útlevelet adatott neki.

Igy került Hollandiába. Eddig egyetlen olyan seregben sem szolgált, ahol tiszt lehetett volna: mindenütt csak nemesek a tisztek. Hollandiában azonban hadnagy lett a Keletindiai Társaság hadseregében. Hat-századmagával hajózott a keletindiai szigetekre. Jávába, Szumatrába,

Borneóba. Ennek a kereskedelmi társaságnak rengeteg földterület volt a birtokában és nagy hadsereget tartott. De mire tartotta? Hogy elnyomja a bennszülött lakosságot, elvegye tőlük terményeiket, adót préseljen ki belőlük. Csúnya dolga volt a katonának. De a katonák szedett-vedett nép lévén, szolgálatukat rablásra, a lakosság sanyargatására használták maguk is.

Itt tudta meg, hogy honnan van a nagy németalföldi kereskedők, gyárosok gazdagsága. Távoli világgrész népeinek kirablásából, sanyargatásából és nem a maguk munkájából, szorgalmából. Gondolkodni kezdett. Rájött, hogy otthon a földesurak is rablásból élnek, de még az iparos-mesterek is, akik inas- meg legénykorában az ő bőrét nyúzták.

Ezt látva, kérte, hogy bocsássák el. De nem engedték. Két esztendőre szegődötték s ezt ki kellett töltenie. Szerencsére, többet kellett hajóznia, mint a szárazon lennie és így keze tiszta maradt abban a rablóvilágban.

Igy tért vissza üres kézzel hazájába. Selmecen dolgozott, amikor megismerkedett feleségével, egy bányamester lányával. Mint iparos-ember, így került a bánya szivattyúhoz, így lett apósa halála után ő is mester.

Sokáig tartott az elbeszélés. Az asszony már mindezt sokszor hallotta és így nem is hallgatta végig, hanem ment a dolgára. A fiú bóbiskolt. Evet úgy érezte, hogy a mester elbeszélése után neki is meg kell mondania, kicsoda ő és mi járatan van.

Óvatosságból azonban csak annyit mondott, hogy Rákócziné szolgálatában állt és most elbocsátották, hazaküldték, mert a bécsi palota háztartását feloszlatták. Bizonyos ugyanis, hogy most a császár elkobozza a Rákóczi-vagyont...

A mester sóhajtott.

— Rettenetes, hogy ezek a bécsiek mint regnálak rajtunk. Az a baj, hogy az urak mégis a bécsiekkel tartanak. Ezek is, azok is a nép ellenségel, a szegénység nyúzóí. Amikor négy esztendeje fölkelte Hegyalján a nép, örültünk, itt az ideje, hogy kiverjék a császáriakat meg az urakat. Rákóczi Ferenc akkor Selmecen keresztül menekült a szegények elől. Úr volt ő is. Kifütyültük, körülvettük a házat, kövel dobáltuk. Mi, bányászok a szegénység pártján voltunk és nem akartunk urak menedék-helye lenni. Akkor nem tudtuk, hogy Rákóczi derék úr és hogy még a mi oldalunkra áll. Most biztosan fejét veszi a császár, akár a nagy-apját, Zrínyi Péterét.

— Azt már aligha — árulta el végre Evet a titkot — mert Rákóczi úr elszökött a bécsűhelyi börtönből és azóta már alighanem Lengyelországban jár. — Azt nem kottyantotta ki, hogy neki is része volt a szökésben: bajba keverednék, hiszen itt még a császár az úr.

— Hallod ezt, asszony! — ütött az asztalra örömmel János mester. A fiú felriadt bóbiskolásából.

— Rákóczi úr szerencsésen megszökött a császár kezéből! — Félkelt, vette botját, süvegét. — Megyek a legények tanyájára. Iszunk egy kis áldomást Rákóczi Ferenc egészségére.

20

Kristófné megnyugodott, hogy Mika nem szökött kisasszony. Nyomban barátságába fogadta. Elmondott neki mindent a maguk életéről, Selmeéről, a bányászokról.

Másnap délfelé két agyagszilkébe főzeléket tett hússal, a szilke tetejére egy karéj kenyeret, mindegyiket külön-külön kendőbe kötötte. Az ebédet vitte férjének, fiának. Magával hívta a lányt is, hadd lássa, hová kell vinni az ételt. Megegyeztek abban, hogy Mika náluk tölti a telet és csak tavasszal folytatja utazását.

Kimentek a városból. Meredek völgyön haladtak fölfelé, majd a hegylejtőn vezető kanyargó útra fordultak. Szembe kocsik jöttek, hozták lefelé a kitermelt ezüst- meg aranytartalmú köveket. Az úton fegyveresek őrködtek minden fordulónál.

Fennsíkra értek. Onnan nyílt feketén egy akna. Távolabb Evet még egy akna nyílását látta. A nyílások körül rajzott a nép. Fasíneken négyszögletű kocsikat húztak lovak. Amint egy ilyen kocsi kiért a szabadba, kifordították tartalmát az alacsonyabban álló szekérbe. Aztán a lovat a kocsi ellenkező végére fogták s az lassan trappolva indult visszafelé a bányába, a fasínen vonva a kocsit.

Kristófné Evettel az aknához tartott. Itt óriási csarnok állott. Belsejéből ostorpattogás és egyhangú dobogás hallatszott. Négyesével egymás mellé fogott tizenkét ló hatalmas járgányt hajtott. Vitték a kereket körbe-körbe. Ez a furcsa szerkezet egészen elkápráztatta. Egymáshoz kapcsolódó kerekek, karok mozogtak és végül egy dugattyút lökődtek ki-be egy vastagabb csőben. A csőből pedig sziszegve, sustergeve ömlött a víz az alatta levő medencébe és patak módjára futott le a hegyről.

A gép mellett állt ifjabb Kristóf János. Hol egy szíjat csúsztatott helyre a keréken egy hosszú vaspálcával, hol meg olajat csepegtetett a tengelyre.

— Apád hol van?

— Kiment a vízvezetékhez — felelte Jancsi.

— Jaj, az a vízvezeték! Lesz-e abból valami? Két éve készül már — sóhajtott a Kristófné.

— Meg kell lennie, mert anélkül tönkremegy a bánya. Így nem mehet tovább. — És a színből kimutatott a mögöttes hegyoldalba vágott szakadékbba, ahol vagy húsz munkás hajtott egy kéziszivattyút. — Nyolcszáz ember és ötszázhetven ló dolgozik a selmei bányákban szivattyú-

zásnál. Nagy vízikereknek kellene, mert most több a költség, mint a haszon... Majd én átadom az ételt.

Leült és gyorsan megette ebédjét. Visszaadta az üres szilkét.

— Atmegyek a felvonóhoz — mondta.

— Én is! — kiáltotta Evet.

Kristófné már menni akart, de megállt. Evet szökdelve szaladt Janesi után a hegyoldalban. Itt kis vízesés szakadt a magasból, rá egy malomkerék lapátjaira. A kerék gyorsan forgott.

Janosi megvizsgálta, rendben van-e a szíj. Majd a szíjat követve egy bakon álló hengerig jutottak. Ezen lánc csavarodott. A kötélén egyre jöttek fel a nehéz bőrtömlők. Egy másik tárna függőleges aknája volt itt. A bőrszakokat az ott álló munkások fürgén lekapcsolták a láncról és helyükbe üres zsákokat akasztottak. A feljövő zsákokban vagy éreke volt, melyet kocsiba szórtak — vagy víz, melyet kiöntöttek.

Most nem zsák, hanem egy kis láda érkezett fel. Ebben egy bányász állt bőrköténnyel, bőrsapkával, kezében csákány, másik kezében repceolaj-méces. Kilépett a ládából. Egymásután többen érkeztek a felső világra. Helyettük más munkások jöttek, akik most szállnak le. Beléptek egy ilyen kis ládába és eltűntek a mélységben. Evet borzadva nézett le utánuk a mély sötéttségbe, ahonnan csak mécesük vagy fagygyúgyortájuk pislálkolt és ahonnan szaporán hangzott a csákányok csattogása.

Mialatt Janesi megnézte, hogy itt is rendben van-e minden, végignézte a láncnak egy teljes körforgását, nincs-e benne hiba — elmondta Evetnek, mi az a vízvezeték, amiről anyjával beszélt. Selmec város összes bányatulajdonosai és bányatársulatai szövetkeztek az óriási munkára. A hegyekben több tavat és patakot duzzasztógátakkal kötnek össze és a felgyűlő vizet aztán nagy vízesésekben bocsátják le. Ezáltal egész sor nagyméretű lapátkereket tudnak majd hajtani és az egész szivattyúzást meg a szállítást géppel végezhetik. Nem kellene emberek és lovak sem a szivattyúzáshoz, sem az ércnek és a munkásoknak a bányából való felszállításához. Hiszen most kézierővel hajtják jórészt a csőrlőket is. A nagy vízmű építkezéseihez ment ki az apja a hegyekbe.

Hazafelé menet Kristófné mosolygott, amint hallgatta Evet lelkes előadását, hogy milyen nagyszerű dolog egy ilyen bánya. És milyen csodálatosak azok a gépek. Milyen okos ember a Janesi, hogy ért mindenhez. És Janesi azt is elmondta, hogy Angolországban már vannak olyan bányagépek is, amelyeket nem vízlerővel hajtának, hanem tűzzel. Tűzgépek! Janesi nem tudja, hogyan hajtja a tűz ezeket a gépeket, csak annyit hallott, hogy a tűzzel a vízből gőzt csinálnak és az mozgatja a gépet...

— Nem ennyi a bányászélet, amennyit láttál — magyarázta a mesterné. — Mennél csak le az aknába, az altárókba, ahol sötétben, vízben fejtik a sziklát. Esetleg szűk lyukakba mászva, háton fekvő, maguk fölött. Hányszor omlik be a tárna, temeti maga alá a munkásokat. Vagy

ami rosszabb: elzárja őket és ott pusztulnak éhen, levegő nélkül. És milyen az életük: alig van idejük kicsit aludni, minden percük nehéz munka. Bérük oly kevés, hogy családjukkal csak nyomorogniok lehet. És ha elszerencsétlenednek: a bányaláda csak alamizsnát juttat. Hányszor vannak munka nélkül, ha tárnájuk kimerül... Nekünk jó, mert férjem mester és apámtól ezt a kis házat örököltük. Mi könnyebben bírjuk. Jancsinak is jobb, mert gépész. Tanult emberek, vezetőemberek. De ha a bányatársulat tönkremegy vagy abbahagyja a munkát, mi is nyomorúságba jutunk. Ezért tart Kristóf mester mindig a legényekkel, a szegényekkel. Mindnyájunknak egy a kenyerünk, egy a sorsunk — azt szokta mondanl.

Evet búsan hallgatta ezt a sok szomorúságot. Közben eszébe jutott, hogy ez a Jancsi nem is olyan mulya, amilyennek este gondolta. Úgy látszik, tőle fél. De munkáját szereti és ha arról van szó, megoldódik a nyelve...

*

Kristófnénak nagyon megkönnyítette a munkáját, hogy az ebédet Evet vitte ki a bányába. Az esőzés elmúlt és szép őszi napok következtek. A kislány minden délből kendőbe kötötte a két szilkét és ünnepélyes komolysággal ballagott ki a férfiak munkahelyére, ahogyan a bányászasszonyoktól, lányoktól látta. Lekuporodott Kristóf mester vagy Jancsi mögé és szótlanul várta, míg megebédelnek. Aztán visszakötötte a kendőbe az üres edényeket.

Közben elbámészkodott. Figyelte a változatos munkát, a munkások nyüzsgését. Jól esett neki, hogy ebben a környezetben élhet. Szegényes ruhája nem ért fel a hercegi szobalány köntösével. Az udvartartás hemzsege frajjal közt több mozgási lehetősége volt, mint Kristóf néni szigorú házában. Mégis itt érezte magát szabadnak. Otthon volt a magafajta emberek között. Egyenlő volt velük és egyszerűségét el nem cserélte volna semmiféle cifra cselédségért, hercegi koronás, idegen bölcső melletti kuporgásért.

Meg aztán olykor-olykor Jancsival is alkalma nyílt elbeszélgetni. Minden érdekelte, ami a bányászmesterséghez tartozott. Kérdezgette a flút:

— Milyen fa a bányafa?

— Hogyan dúcolják alá a tárnákat?

— Hát a fogaskerék hogyan készül?

Jancsi mindenre buzgón felelgetett és nagyon tetszett neki, hogy Mika mennyire megcsodálja az ő nagy tudományát.

Mikor ismét hidegebbre fordult az idő, a kislány Jancsi ócskábbik süvegét vette fel — eltakarta fülét, homlokát, majdhogya az orrára csúszott. Fújhatott akkor az éles szél, csapdoshatta az eső.

Közben egyre azon járt az esze, hogyan juttathatna üzenetet a bujdosókhoz, nagyapóhoz. Egy ilyen hidegre fordult napon is exen gondol-

kodott, miközben átment a vásártéren. Itt egy parasztházaspárra lett figyeimes: két birkát árultak. Az öregember ismerősnek tűnt.

Honnan ismeri? ... Hopp, megvan! Odament hozzá, köszöntötte.

— Bácsi, ugye te ismered az öreg Mikót?

A parasztember elgondolkodva dörmögött.

— Ismerek én sokféle Mikót. Az a kérdés, melyiket gondolod?

— A nagyapámat.

— Honnan tudjam, ki a te nagyapád.

— Ejnye, hogyne tudnád. Hiszen te jöttél hozzám Eperjesen, amikor

... — Mika az öreg füléhez hajolt, úgy suttogta: — Amikor Rákóczi urat ott tartották fogva. Hogy kiszabadítsátok ...

Az öreg gyanakodott. Fürkészve nézte a kislányt.

— Talán ismerem, talán nem.

— No hát ha ismered és felétek jár — hiszen jár arra biztosan — mondd meg neki, hogy én itt vagyok Selmeceen. Jó helyen vagyok. És hogy Rákóczi úr is jó helyen van. Megszökött Lengyelországba.

Az öreg szeme megvillant bozontos, ősz szemöldöke alatt. Pillanat volt az egész. Aztán megint közömbös hangon felelt, csak a bajsza alatt rejtőzött titkos mosolygás:

— Ha az ember hírt hall, nem tesz lakatot a szájára. Megmondom, akiket illet ... Dehát most is csak az inség hajtott ide a vásárra, hogy eladjuk ezt a két nyomorult bürgét. Ha leesik az első hó, sem én nem járok semmiféle Mikó után, sem az nem kujtorog az úton, ahol olyankor még a német se jár. Legfeljebb az éhes farkasok ... Tavaszig nincs olyan jó hír, amin kapnának az emberek. Örülnek, ha megülhetnek otthon. Amíg elolvad a hó és lefolynak a tavaszi vizek.

Mika belátta, hogy bizony ez így van. Télen át, a tavaszi áradások

lefolyásáig megáll a világ folyása. Még királyok se postáznak addig a hegyek közt, nemhogy szegénylegények...

De elmúlt lassan a tél, visszahúzódtak a tavaszi vizek is. Március havában Selmec fölött újra nekiláttak a duzzasztó gátak építésének. Mika addig kérte Jancsít, hogy mutassa meg neki a munkát, amíg egy szép koratavaszi napon elindultak, hogy a fiú odavezesse. Szépen sütött a nap, de a levegő még hideg volt, amikor fölfelé bandukoltak a keskeny völgyön. Evet meglegelte, hogy Jancsi megfontolt lépeteihez igazodjék.

— Fussunk! — kiáltotta és nekiiramodott. Mire Jancsi felocsúdott, ő már nagy lendülettel átrepült egy árkon és túlról integetett.

— Várj, Mika! — lódult utána Jancsi.

— Dehogy várok, fogj meg!

Ez nem ment könnyen, de végül mégis győzött a fiú hosszabb lába. Utolérte és elkapta Evet csuklóját.

— Megvagy!

Mindketten nevettek. Aztán elhallgattak. Jancsi egyszer, kétszer sóhajtott. Majd megemberelte magát és nagyot nyelve megszólalt:

— Tudod, jó, hogy te ilyen vagy, amilyen vagy...

— Milyen vagyok?

— Hát kicsit olyan — fiús. De azért szerencsére, mégis lány vagy.

— Miért szerencsére?

— Mert te vagy az első lány, akivel életemben beszélgettem — vallotta be Jancsi és elvörösödött. — A többi lány egészen más. Azt gondoltam, hogy minden lány olyan... egyforma.

— Milyen egyforma?

— Buta... Én mindig butának láttam a lányokat. Csak illegetik magukat és vihognak. Nem szólnak egy okos szót sem.

Ez a vallomás nagy zavarba hozta Evet. Jancsi viszont nekibárodott saját szavaitól és már nem a lány csuklóját tartotta, hanem megfogta a kezét.

Ettől aztán Evet pirult el. De hirtelen kirántotta kezét a fiú markából és nekilendült — lefelé, vissza, amerről jöttek. Kifeszítette mellét, kurta haja lobogott a szélben. Jancsi hosszú léptekkel lábalt utána.

Mikor utolérte, nem mert a keze után kapni. Csak futott mellette szótlánul. Végre mindketten ziháltak. Ekkor megállapodtak. Mika visszakötötte hajára a lecsúszott kendőt. Közben oktató hangon magyarázta:

— Tudod, Jancsi, jó, hogy te olyan vagy, amilyen vagy.

— Miért? Hát milyen vagyok? — kérdezte a fiú és nagy zavarban volt.

— Okos és erős. Azért álltam veled szóba. Mert más fiúkkal én még sohasem beszéltem. Láttam, hogy a fiúk általában egészen másfélék.

— Milyenek? — kérdezte Jancsi. Észre sem vette, hogyan mászik bele saját kelepcéjébe.

— Hát olyan... buták.

Szembem egymással leültek a kövekre, úgy kacagtak. Aztán felálltak és egymás mellett szótlanul lépkedtek a város felé. Úgy elmerültek gondolataikba, hogy a duzzasztó gátakról is megfeledkeztek.

Néhány hét múlva Mika üzenetet kapott. Nagypapja hívta...

21

Tavaszi vihar süvöltött végig az Ung völgyén. A megáradt folyó harogott medrében, a sziklákon fehér tarajosan habzott fel a víz. A sztavnai szalmatetős házacskák recsegték-ropogtak a szélben.

A hármastornyú fatemplom harangjai meg-meglódtak, megszólaltak a széltől is. A falu fölött és a folyó túloldalán hajladoztak, zúgtak a fenyvesek. Időnként a szél meg-megújuló rohamában éles pattanással tört el, dőlt ki egy vén fatörzs.

Az ifjú Nesztor kilépett a házból. Felnézett a szürke égre. Azon a csikján, amely a két hegyvonulat közt látszott, sötétén rohantak a nehéz esőfellegek. Nesztor, karján törülközővel, lement a folyóhoz, hogy elvégezze reggeli mosdását.

Nézte a víztömeget, amint gyorsan csúszott lefelé, sisteregve a kiálló köveken. A parton már tehenek álltak, az imént engedték ki az állatokat a házakból, beleálltak a vízbe, ittak és bámultak.

Nesztor is nézelődött. A partmenti keskeny sávon álltak a falu házal, girbe-gurba vonalban elszórva, ahogyan a hely engedte. Ott áll alább a hármastornyú fatemplom is: már reggel van, habár homályos reggel, de a templomban még méces ég. Világos az ablaka. Nesztor éjtszaka kint járt az udvarban és látta, hogy az ablak akkor is világos volt. Kinek van dolga éjtszaka a templomban? Mert hogy nem valami fogadalmi méces ég ott, annyi bizonyos. A templomban emberek vannak, hangjukat is hallotta. Nagy a hangjuk, de Nesztor nem tudta ki-venni, beszélgetnek-e, imádkoznak vagy talán veszekednek. Furcsa dolog ez a templomban!

Öreg vándor bukkant most elő a parti ösvényen. Bottal, görnyedten járt, arcát régi égési sebek rúttíjják.

— Hol lakik a pap? — kérdezte.

Nesztor a templom felé mutatott. Ugyan miért jár most erre ez a vándor! A folyó áradása elzárta a völgyi utakat, hiszen ezek az utak váltakozva haladnak az egyik, majd a másik parton. Közben minduntalan át kell lábolni a vízben. De most nem lehet átkelni. Csak a magas hegyek tetején átmászva, szakadékok oldalakon leereszkedve juthatott ide, a szinte világtól elzárt faluba.

Ördög vagy jólélek hajtja ezt a vénembert? Kuruc bizonyára ez is, akár amazok, akiket a pap rejteget. Kis házában, pajtájában, de még a

kazlában is idegenek bujnak meg. Jelena megleste őket. Bizonyára azok tanakodnak egész éjszaka a templomban. Hol is férnének el más-hol, ha többen vannak? Az apró szobákban sehol. Meg ott magukban is lehetnek . . .

A templomban csakugyan kurucok tanakodtak. Árkádj pópa titkos vendégei. A pópa gondosan elzárta, befüggönyözte az oltárt rejtő magas rácsot. Csak a rácsen levő képek dús aranyozásán villant meg a méses fénye, ha kiszabadult a körülötte sűrűn ülő emberek árnyékából és egy pillanatra az ikonosztáza tévedt.

Rekedtek, fáradtak voltak az emberek az éjszaka hosszát tartó tanácskozástól. Volt, aki a falnak dőlt és már aludt is. — A nagyszakállú Pap Mihály már teljesen berekedt a sok beszéd-től. Untig ismételte:

— A császári katonák, akiket télire falvakba telepítették, a hegyeket járják. Minden kunyhót felvernek. Hajszolják a bujdosókat. Mindenki kuruc a szemükben és aki kuruc: halál fia. Halálé az is, aki idegent fogad házába egy éjszakára vagy sebesültön könyörül . . .

— Aztán minden besúgásra, szóbeszédre adnak. Elég bárkit gyanúba keverni, már viszik is. Senki sem lehet biztos afelől, hogy rossz szomszédja, adósa vagy hitelezője nem adja-e a német kezére — tódította Bige László. — Nem lehet így tovább élni.

Pap Mihály folytatta:

— Akár teszünk róla, akár nem: maholnap rajtunk ütnek. Hát akkor ne süssük itt a makkot, míg elveszünk. Menjünk rájuk és vívjunk meg férfilmódra fejünk fennálltáig!

— Úgy, úgy — morgott a háttértől Majos Ferenc, a kötekedő, hetyke fiatalember. A falnak dőlt és aludt is már, csak ritkán ébredt fel egy-egy hangosabb szóra.

Kis Albert a szentélyhez vezető lépcsőn ült, lábaival görbítve kardját.

— Embereim jelentik, — mondotta — hogy a Solari-ezredbeliek minden porció után egy garast hajtanak be. Erőszakkal elviszik a jobb lovakat, pár pulturát vetnek oda siránkozó gazdájának és azt mondják, hogy nem rabolták, hanem megvették a lovat. Aztán keresd az igazságot a kapitányuknál! Részegen járják a falvakat és mindenféle förtelmet űznek. Se szeri, se száma, mennyi fogatot követelnek. Élnek a szegénység nyakán, mint az urak, napi két krajcárt fizetve . . . Bizony, itt az ideje, hogy felkeljünk.

Esze Tamás is ott ült a lépcsőn, kissé távolabb. Hallgatta a sok panaszt este óta. Nem szólt, csak várta, mikor szólnak már a tennivalókról is. A pópa összekulesolta kezét:

— Keljetek csak fel, fiaim, keljetek! Én majd imádkozom értetek.

— Gondolkodni kellene inkább! — szólalt meg végre Esze Tamás. Váratlanul, oly erős hangon vágott közbe, hogy mindenki elnémult és feléje fordult. — Gondolkodni kell! Hat esztendeje, hogy megjárta a

szegénység Hegyalján. Öt éve, hogy itt Ungban próbálkoztatok. Mi haszna volt? No, mi haszna?

Csönd támadt. Aztán Papp Mihály beszélt magas, rekedt hangján.

— Semmi haszna, csak a sok halál. Aki meghalt, nem szenved többet. A puskákat is mind beszédtek az urak a parasztoktól. Mult héten Ungvárott puskát leltek egy embernél, a padláson rejtegette: bizony, elszáradt már azóta az akasztófán.

Indulatos láрма tört ki. Az elkeseredett emberek haraggal pótolták, ami hiányzott a jótanácsból. Egymást szidták, Eszével kötekedtek.

— No, mondd meg te, mit tegyünk! Ha olyan okos vagy!

Ekkor kopogott az ajtón az öreg vándor. A pápa riadtan felállt. Mind elhallgattak.

— Én vagyok ... Mikó! — hangzott kintről.

— Bújj be, öreg! Ez derék! — A hangulat felderült. Körülvették legszívósabb kujtorgójukat. — Mit hoztál? Mi újság a világban?

Az öreg elhelyezkedett. Arkádi cserépkorsóban tejet nyújtott neki. Mikó ivott, hogy szakállán kétfelől csurgott a tej. Aztán megtörölte bajszát, nagyot sóhajtott, körülnézett, ki van ott, majd rákezde:

— Sok földet bejártam. Szörnyű a rémület, iszonyatos a zsarnokság Magyarországon. Egy parasztember karéj kenyérral könyörült rajtam. Én elvettem a kenyeret és elhúzódtam éjszakára egy távoli szérűbe. Reggel hallom, hogy azt az irgalmast már hajnalban karóba húzta a német. Kurucok cinkosa — azt mondták rá, merthogy nem tudta megmondani, kinek adta a kenyeret. Három órája senyvedett már a karón, akkor odament hozzá egy jezsuita és azt kívánta tőle, tagadja meg hitét és legyen pápista. Mondja meg a népnek, hogy hűtlen lett a császárhoz, hogy szánja tévelygését. A szegény eszeveszett hallgatott a papra. Elhítte neki, hogy kegyelemlövést kap, ha megteszi kívánságát. És hangosan elmondta az összegyülekeztetett népnek, amit a pap elébe adott. Akkor a jezsuita keresztet vetett rá, feloldozta minden bűneitől és megnyugtatta, hogy immár a mennyországba kerül. Aztán elment és soha többé vissza nem tért. Még egy órát szenvedett a karón a nyomorult, mígnem vége lett. De kegyelemlövést nem kapott ...

— Mit kell tennünk, Mikó? Mondd meg, öreg, mit gondolsz! — kiáltott rá Kis Albert.

— Keljünk fel! Velünk az egész nép.

— Hát az urak? — kérdezte Esze Tamás. — Azok is velünk vannak?

Mikó a fejét ingatta.

— Az urak ... nincsenek velünk. De a némettel sincsenek. A német azt mondja, hogy levágja róluk az aranygombokat és cseh nadrágot húz rájuk. Nem tiszteli a nemesi szabadságot. Kvártélyoz, porolóz az úri házakban, deresre vonat szolgabíró is.

— De ha fölkelünk, inkább az ördöggel fog össze, semhogy szabadságot engedjen a parasztnak. Úgye?

— Megpuhultak már az urak is. Hanem a szegénység is okosodott esztendőzskben. Végig a Rákóczi-birtokokon jöttem. Mióta az úr elszökött Lengyelországba, német direktorok ülnek javaiban. Kétszeresen nyúzzák a népet, a császári adón meg a földesúri járulékokon felül külön terhet vetnek ki, hogy nekik is jusson. Aztán a régi tisztek is ismerik a nótát...

— A régi kasznárok még megvannak? — kérdezte Esze.

— Nagybőbára a Rákóczi-tisztek helyükön maradtak... A nép nemcsak urának tartja Rákóczi Ferencet, hanem immár szabadítójának is, mióta a császár halálra akarta szentenciázní őt. Visszavárják, tőle várják, hogy sorsukat jobbra fordítsa?

— Hol itt az őkosság? — kérdezte Kis Albert. — Rákóczi Ferenc ki tudja, hol bujdokol. Az ugyan nem segíthet rajtunk. Még önnön-magán sem segíthet...

— De bizony, megmondotta nekem már régen Esze Tamás komám, hogyan lenne az jó...

Kiss Albert meghökkent. Féloldalt Eszére pillantott. Ott ült Tamás, megkopott fehér császári kabátjában — merthogy elszökött a Bagossi-regementből, amikor elvitték a Tisza vidékéről — merően nézett maga elé és nem mozdult. Mintha nem is róla volna szó. De Kis Albert fel-fortyant:

— Hallod-e, vén Mikó! A nép beszél Rákócziról vagy a te szád beszélt róla Esze Tamás fejével?

De Mikó nem ijedt meg. Tekintete találkozott Esze Tamás tekintetével és egy szemvillanással megértették egymást.

— Esze Tamás azt mondotta nekem, amit a nép gondol, ha nem is tudja oly szépen sorjázní, mint ő, aki tudósabb a sokaságnál...

— Ugyan úgy-é? — gúnyolódott Kis Albert.

De Majos Ferenc a háttérből közberikkantott:

— Halljuk a szót!

— Beszélj csak — bízatta Mikót a nagyszakállú Pap Mihály is.

— Mert csak egymást marjuk, de nem jutunk dűlőre — tódította Bige.

A többiek bólogattak és rámorogták: — Úgy van az! Halljuk a szót.

És Mikó beszélt:

— Rákóczi Ferenc Felső-Magyarország legnagyobb ura. Megmutatta, hogy van benne magyar szív, amikor konspirált az urakkal Magyarország régi szabadságáért. Amit ő kezd, abban társak lesznek a többi urak is. Viszik magukkal a kisebb nemeseket, meg hajduikat is: megannyi fegyverforgatásban jártas ember. Viszik a várakban levő puskákat, álgúkat...

— Úgy ám! Az lenne jó! A németre! Nem a szegénységre!

— Mert a szegénység magában gyöngé még. Láttuk elégszer. De

ha Rákóczi úr áll az élünkre, a teméntelen Rákóczi-birtokok minden kasznára elfelejti menten, hogy a császár hűségére eskették és hagyja, hogy a jobbágyság fölvegye a puskát, a kaszát.

— Velünk aztán a többi jobbágyok is! — kiáltotta Pap Mihály és felállt izgalmában.

— Hát ezért lenne jó, ha Rákóczi Ferenc lenne a vezérünk. Úgy megbírnánk a némettel. És éppen most . . .

— Miért most?

— Mert kitört a háború. A császár és a francia között. A francia betört Taliánországba, hogy elfoglalja a Habsburg-tartományokat. A bajor fejedelem már Linz felé nyomul a Duna mentén.

Most már mindnyájan felugráltak. A padlón álló méces fénye szinte elveszett köztük. Csak Kis Albert ült a helyén és szorongatta kardját. Gúnyosan kiáltott közbe:

— No csak ne olyan tüzesen! Ülünk le és ésszel élünk. Mesebeszéd mindez, mert Rákóczi Ferenc nincs itt. Gazda nélkül csináljátok a rovást. Akad talán más nemesember a vezérségre . . .

— Hát itt volnék én! — ütött a mellére Pap Mihály. Szegény volt, mint a templom egere, bujdosó szegénylegény, de ha eszébe jutott, hogy nemesi kutyabőre van, fejét úgy eltöltötte a büszkeség, hogy hamarjában helyet se hagyott benne az észnek.

De Majos Ferenc, szintén bocskoros nemes lévén, ugyancsak előlépett.

— Vagy én.

Esze Tamás a térdére csapott és felkacagott, hogy a szeme is könnyes lett.

— Hát akkor csak menjetek, uralmék, tikegyelmetek. Aztán szólítsátok fegyverre az ország bárót, hogy felüljenek mellettetek!

Általános lett a hahota. Mikor elcsöndesedtek, Kis Albert konokul ismételte:

— De hát hol van Rákóczi? Adja elő Esze Tamás!

Esze Mikó felé intett az állával.

— Majd Mikó bátya.

Nagy zúgással vették körül mind az öreget. A méceset is felrúgták. De már nappali fény ömlött be úgys halaványan az ablakon. Mikó kérette magát. Majd fontosán fölemelte mutatóujját.

— Hol van Rákóczi Ferenc, én valójában nem tudom. De azt tudom, hogy Lengyelországba futott.

— Mendemonda!

— Tulajdon unokámtól tudom, aki az inasa volt. El is kísérté majdnem a határig. Ott aztán azt mondta neki az úr: Édes fiam . . .

Mikó bátya nyilvánvalóan egy kis föllentéssel toldotta meg az igazságot. De nem folytathatta, olyan nagy lett a láрма körülötte. A csoportozat széthomlott. A pajtások ketten-hárman tanakodtak. Esze

Tamás hosszú alakja ott állott már köztük. Kis Albert pedig magára maradt, ülve a lépcsőn. Minden szájából csak ez hangzott:

- Keressük meg Rákóczi!
- Hozzuk haza Rákóczi Ferencet!
- Vívát a fejedelem!

22

Néhány mérföldnyire Drosdovicétől úri hintó vágat a lengyel országúton. Az üvegablakos korbá hintázik a szíjakon. A bakon áll a kocsis és hosszú ostorral hajszolja a négy lovat. Hátral egy inas kapaszkodik a fedélen lévő fogantyúba.

Az országút most egy ligeten vezet át, kétfelől nyírfák szegélyezik. Amint a kocsí dübörögve, hintázva robog, előtte roppanás hangzik és egy kivágott fatörzs zuhan keresztbe az útra. A kocsisnak alig volt annyi ideje, hogy visszarántsa a lovakat. A két rudas leroskadott, hátuljukra ráfutott a kocsí bakja és lehorzsolta szőrüket. Nyihogva ugrottak talpra, faruk véres, lábuk reszketett.

Ekkor már három ember ugrott elő a fák közül. Az egyik az első kerék tengelyére hágtott — a kocsis véres fejjel zuhant előre, a kerekek közé. Az inas leugrott helyéről és a sűrűbe szaladt. A két ablakon kétfelől pisztolyok csöve meredt a kocsiban ülő úrra. Zsinóros, hosszú lengyel köntös volt rajta, nagybajszú, magas ember.

— Du bist der verfluchte Rebell, Ragotsky! — kiáltja diadalmasan az egyik támadó. Németül. — Te vagy az átkozott rebellis Rákóczi!

Az utas a kocsí megállapodásakor felugrott. De a két pisztolyosó láttára visszaült és hagyta, hogy a két német kinyissa az oldalajtókat és szépen beüljön melléje, kétoldalt. Még a kezét is mutatta nekik, hogy üres és aztán a háta mögé dugta, hosszú kabátja alá.

A hintó újra megindult. A kerék átzökken a kocsis testén, majd egy mellékúton oldalt kerülve, kiért a mezők közé. Délnek tartottak, a határ felé. Az egyik német hajtott, a másik kettő a kocsiban ült, pisztollyal kezükben.

Az erdő szélén látszott az inas, amint hadonászott, integetett a távolba. Ott néhány lovas haladt által a mezőkön. A bécsi kormány ügynökei vigyorogva pillantottak arra: hol lesznek ők már, mire azok a lovasok az inához jutnak és az magyarázkodni kezd. Ha ugyan egyáltalában tudomásul veszik az integetőt és adnak a szavára!

Az emberrablók foglya is észrevette a lovasokat. Hátratett kezét hirtelen előrántotta kabátja alól. Mindkettőben kovás pisztoly. Az egyik ügynök felordít és eldől.

A másik pisztoly csütörtököt mondott. De mire a meglepett ügynök a fegyverét használhatná, akkora ököcsapás érte, hogy hátával kiszakítva

az ajtót, kizuhant a kocsiból. Aztán föltápáskodott és futásnak eredt. A bakon ülő harmadik csak most vette észre, hogy baj van: a ke-rekek dübörgése elnyomta a pisztolylövés hangját. Ő is leugrott és elszaladt...

— A keservit! — ordította a kocsi utasa és utánuk eredt. De nem győzte azokat irammal, hát megállt.

A lovasok a távolból észrevették, hogy a hintó körül valami történt, arra fordították a kantárt. Vágtatva értek a még mindig szitkozódó utas köré.

— A! Hiszen ez magyar úr! — állapította meg egyikük.

Erre mind levették magas hajdemák-fövegüket. A magyar úr látta, hogy ninesenek iránta rossz szándékkal. Nagydühösen magyarázni kezdte, hogy holmi németek el akarták rabolni. Kocsisát megölték. Inasa elszaladt...

— Itt vagyok már — hangzott ekkor a háta mögött. Zihálva állt ott az inas.

— Barvinszki, hogy az ördög akárhová tegyen! Miért szaladtál el?

— Hogy segítséget hozzak. Nem tehettem egyebet. Duplacsövű pisztolyuk volt a gazembereknek, egy golyót rámpazaroltak volna...

A lovasok csak hallgattak és néztek egymásra.

— Aztán miért akarták elrabolni az urat... ezek a németek? — kérdezte egyikük.

— Azt ők tudják!

— Nono! — mosolyodtak el a lovasok. Vezetőjük meg is mondta:

— Minket is szívesen rabolnának el a hatalmasok, hogy felakasszanak. Ámbár mi nem járunk hintón. Biztosan az úr is rossz fát tett a tűzre a bécsi császárnak. A magyar szabadságot kereste?

A magyar úr csodálkozva nézett a kérdezősködőkre. Mi közük hozzá ezeknek a parasztoknak? Vállatvont, nem felelt.

— Nekünk ugyan felelhet — bízatta a hajdemákok vezetője. — Miért haragszik ránk? Ha nem lengyel úr... Mivelhogy mi éppen a magyar urakat keressük. Tudjuk, hogy itt bujdosnak.

— Mi dolgotok van velük?

— Nekünk semmi. De szegénylegények érkeztek Magyarországból. Azok keresik Rákóczi urat. Az egész nép nevében.

Az úr szeme fölcsillant. Kis ideig töprengett.

— Nem tudom, hol van Rákóczi úr. De egyikőtök jöjjön velem. Majd együtt tudakozódunk utána. Ti várjátok meg valahol.

— Igen ám, de tudja az úr, mit csinálnak a hajdemákkal, ha megfogják. Nem megyünk mi égerfogóba.

— Ha becsületes szándékkal portyáztok Rákóczi úr után, esküszöm, nem lesz bántódástok...

Barvinszki, a lovászinas állt fel a bakra, visszafordította a lovakat az eredeti irányba. Egy hajdemák nyargalt a hintó után...

Brezanyban folyt a munka. A vár egyfelől dombon áll, másfelől leér a síkságra. És ott lent a leggyöngébbek, legmálladozóbbak a régi bástyák. A podolai palatinus újjáépítteti ezt a részt.

Tavasza van. 1703 áprilisa. Az enyhe napfényben nyikorognak a talicskák. Arok mélyéről csillannak fel a lapátok, repül a partra a kiásott föld. Túl az árkon csillagalakú töltés épül, Vauban, a nagy francia hadimérnök rendszere szerint. Nem valami ragyogó építmény ez: boltozatos fiúlkék készülnek ágyúállásnak; ezeket földi be a földből való töltés, melynek lejtős oldalát összerótt fatörzsek borítják. Kisebb ostromot ez is megbír és tetszetős épület.

Távolabb az épülő vártól, kis dombon, fa alatt asztal. Mellette franciaruhás férfi, aransujtásos vörös kabátban, nyakán, nadragja térdén csipke. Csipkés kézelőből nyúlnak ki ujjai is s körzöt tartva méregeti az előtte fekvő rajzot.

Az imént elrabolt utas kocsija egyenesen ide tart. A dombocskáján a kocsí megállt, az inas leeresztette a hágsót. A lengyelruhás úr kiugrott és a hadimérnök asztalához sietett. Néhány lépésnyire tőle megállt, levette süvegét és amint mélyen meghajolt, maga előtt meglóbálta, úgy hogy a süveg majdnem a földet érte.

— Mes compliments, monsieur l'ingenieur! Tiszteletem, mérnök úr! — mondta franciául és köszönt, amint illik.

A mérnök felkelt asztalától és nevetve válaszolt:

— Bonjour mon comte Bercsényi! Jó napot Bercsényi gróf!

Bercsényi Miklós, a lengyel ruhába öltözött bujdosó magyar a mérnökhöz lépett. Egészen közelről, halkán, magyarul mondta el kalandját: az imént a bécsi kormány ügynökei Rákóczihoz néztek és el akarták rabolni.

— Most pedig ez az ember — mutatott a közelükben lovon ülő hajdemákra — azt a hírt hozta, hogy magyarországi küldöttek jöttek... nagyságodhoz. Óvatosaknak kell lennünk, de nem küldhetjük el esetleges barátainkat.

A franciaruhás gondolkozott.

— A küldöttek jöjjenek ide, Brezanya. Majd az itteni magyarok eligazítják őket Rákóczihoz. Helyes? Előbb megnézzük őket...

Bercsényi bólintott. Visszament a hajdemákhoz és közölte vele az üzenetet...

Három nap múlva érkeztek meg a nép küldöttel. Sokáig bolyongtak, míg nyomra találtak. A szakállas vén Pap Mihály és az ifjú Majos Ferenc, Blige György: koldusszegények mind a hárman, de nemes emberek. Ezért küldték őket követségbe. Tolmácsuk Arkádij pópa. Ő értette meg a Verhovinán az ukrán szabadlegényekkel, mi járatban vannak. A hajdemákok aztán felkajtaták összes barátaikat, hogy megleljék a bujdosó magyar urakat, elsősorban Rákóczi Ferencet. Beszélték a parasztokkal, utazó városi kalmárokkal, zsidókkal. Így kaptak hírt arról, hogy Bre-

zanyban titokzatos vendégek vannak, alighanem a keresett magyar bujdosók.

Amikor a küldöttséget a podolial palatinus kastélyába vezették, ahol a magyarok vendégeskedtek, öt-hat tagú csoport fogadta őket. Bercsényi Miklós a közepén, tőle jobbra, de oldalvást a francia hadimérnök.

A nép követei beléptek és zavarodottan megálltak az ajtóban. Nem ismertek a jelenlevőkből senkit. Talán bizony lóvateszik őket? Valóban, még Barvinszki, Bercsényi lovásza is a csoportozatban állott.

Ekkor azonban a követek közül előlépett Mika — merthogy őt is magukkal hozták. És ennek jó oka volt. Néhány fürgé lépéssel a küldöttek elé sietett, összezsapta kezét és felkacagott. Olyan furesza látvány volt a franciaruhás úriember, kurtúra nyírt bajuszával, ajka alatt a divatos „legyeceksével”. De nyomban elébe is penderült és mélyen bókolt.

— Ő az? — kérdezte a vén Pap Mihály és mutatóujjával a mérnök felé bókolt.

— Egész valójában! — kiáltotta örömmel Mika.

Erre már Rákóczi Ferenc is elmosolyodott és megsimogatta a lány fejét.

— Ejnye, te Evet! Hát rámismertél?

Hosszú asztalhoz telepedtek. Mállott szűrével Pap Mihály ült Rákóczi mellett és a kopott kacagányú Majos lett a gögös Bercsényi szomszédja.

— Mit beszéljünk nagyságodnak? Ugyis tud mindent: végső nyomorúságba került a nép és a kétségbeesés fegyvert ad kezünkbe — kezdte a szót Pap Mihály.

— Német katona most kevés van az országban — folytatta Bige György. — Már a Montecuccoli-ezred is parancsot kapott, hogy a Tisza vidékéről vonuljon Itáliába.

Bercsényi hevesen bólogatott.

— Úgy, úgy. A francia nagy erővel tört Itáliába és a tirolai szorosok felé tart.

— Ezért szedik erővel a legényeket katonának. A szőlőhegyről elviszik a kapásokat. Már dolgozni sem mernek a hegyeken. Húszezer fegyverbíró férfi bujdosik a hegyekben, akiket összeírtak a császár katonájának. Ha ezeket kiviszik az országból, mi gyöngülünk vele. Ha itt maradnak — mi erősödünk. — Így magyarázta Pap. Majos büszkén közbeszólt:

— Ötezerhétszázan volnánk már mi is, akik összeesküdtünk, hogy fölkelünk a császár ellen. Csak a parancs hiányzik.

— Valami segítséget kellene kapnunk. Vagy csak ígéret is jó lenne. Mert a szegénység már alig várja, hogy fegyvert foghasson.

Rákóczi lassan beszélt:

— Köszönöm hívségteket, kedveseim. Magunk is igyekszünk, hogy édes hazánk javán munkálkodjunk. Naponként ostromoljuk a francia

király varsói követét, adjon pénzbeli támogatást, hogy valamit kezd-
hessünk . . .

— Nem kell ide pénz! — kiáltotta az öreg Pap. — Van ember, van
fegyver, van eleség is! Csak fej nincsen. Se zászló!

— Hát hiszen zászlókat adhatunk — mosolyodott el Rákóczi. E pil-
lanatban megértette, hogy nem a zsold, a katonai egyenruha a legfon-
tosabb, hogy fölkelhessen a német uralom ellen. Kész hadsereg várja.
De kicsoda rongyos hadsereg! Ettől visszaborzadt.

— Holnap tovább beszélgetünk — zárta le a tanácskozást. Mikor
aztán kettesben maradt Bercsényivel, elhatározták, hogy nem engedik
el üres kézzel a nép követét. Zászlókat adnak velük. Kiáltványokat is
írnak. Bercsényi azonnal Varsóba utazik a francia követhoz. Barvinszkit
pedig elküldik a követekkel, nézzen körül Magyarországon és jelentse
mihamarabb, mit tapasztalt. De azt szigorúan megparancsolják, hogy
a nép parancs nélkül semmibe se kezdjen, ki ne bontsa a zászlókat,
nemesembereket pedig legkevésbé se háborgassanak. Várják be, amíg
maga veszi át vezérletüket Rákóczi.

23

Selmecen, Kristóféknál késő éjtszaka is égott a méceses. Idősb és ifjabb
János az asztal fölött görnyedtek és írtak. Ismerték a betűvetés mes-
terségét jól, mégis nehezükre esett a szokatlan nagy munka. Mert hosszú
írást másoltak le percegő lúdtollal, amely ugyancsak könnyen ejt a papírra
kövér malacokat.

»Megújulnak a dicsőséges magyar nemzetnek régi sebei — és hazánk
megsebesült szabadságának mostoha kézzel annyiszor enyhített seb-
helye. Az Ausztriai háznak isten ítéletéből való birodalma alatt elbágya-
dott tagjai, félvén, hogy ép részére is reáhat a végső veszedelem: fegyver-
rel kívánnak elvágattatni.«

. . . Manifestum volt ez, vagyis köz-tudomástétel. Idősb
János ma délután szerezte a hegyek közt, ahol az épülő vízművekhez
egy patak gátjait jelölte ki. Két parasztember lépett hozzá, illendően
köszöntötték:

— Tudsz-e, nagyuram, olvasni? — kérdezték.

— Tudok.

— Olvasd ezt meg nekünk. Mert mi nem tudunk. Egy vándoremler
adta kezünkbe ma reggel.

És a kezébe adták az írást. Kristóf Jánosnak úgy tűnt, hogy az írás
átadói csak-színeskednek, mert titkon bizony ismerik már az írás tartal-
mát. Még hogy előzetesen már végigjárták a gátépítő embereket és be-
szélték nekik az írásról, mert most mindenfelől jöttek Kristóf mester köré
hallgatódzni, odahagyva munkájukat.

A bányamester belenézett az írásba és mindjárt az elején megértette, hogy azt Rákóczi Ferenc kegyelmes urunk adta a világ eleibe nemzetünknek s édes hazánkknak a német nemzet kegyetlen uralkodása alatt lett hallatlan megnyomorításáról és maga méltóságos személyének nagyméltatlan szenvedéséről.

Felolvasta hát nyilvánosan az emberek előtt, akik váltig noszogatták érte. Tetszett nagyon... Aztán elkérte az írást azzal, hogy másnap ugyanott visszaadja. Ezért dolgozik most apa és fia éjhoszszat : mindketten lemásolták.

»Elámul sokaknak elméje a megháborodott országnak viszontagságos felzendülésétől, meg is retten. A világ csudálja, hogy ez a meg nem rontott, dicsőséggel és szép kies csendességgel annyi sokszáz esztendőktől fogvást virágzó és fennálló nemzet idő folyásával már gyászos változásba öltözik... Adjatok engedelmet igaz fájdal munkának és panaszunknak és emeljétek egy kevéssé feljebb elmélkedéseket...«

A mester felpillantott az írásból.

— Holnap a legényszálláson jó kézbe teszem a másolatomat.

Ifjabb János az írástól elgémberedett ujjait dörgölte.

— Beszélük, hogy jön már Rákóczi. A múlt szombaton három tárnában fizették ki a munkásokat azzal, hogy addig ne jöjjenek, amíg nem szólítják őket. Mert a bányatársulatnak nincs pénze. Megállt a munka. Az én gépeim is állnak. Jövő hét elejére sokszáz családnál beköszönt az éhség, a végső nyomorúság. Ha az írást elhagyom a munkáért ácsor-gók között, nagy zendülés lehet belőle.

Kristóf mester folytatta az írást. Sokáig nem szólt. Majd letette a tollat, elnézett a levegőbe. Dörmögött magában, csóválta a fejét. Aztán folytatta a másolást. Később megint elgondolkozott és csóválta a fejét. Jancsi felfigyelt rá.

Apja most már megszólalt.

— Hej, ha én újra fiatal lehetnék !

— Minek ?

— A neuburgi hercegnél voltam toborzó... miért ne lehetnék most Rákóczi herceg toborzója. Tudom a módját, hogyan kell az újoncokból katonát faragni : kornétás voltam a francia királynál. Spanyolországban kitapasztaltam, a hegyek közt a baszk parasztnép hogyan ölte meg a francia csapatokat. A mi parasztjaink se rosszabbak a baszknál, a császár katonái se jobbak a franciánál... Hej, hej !

Jancsi is abbahagyta az írást.

— Nem kellene messzi menni újoncokért. A munkátlaná lett bányászok minden újságra készek.

— A bányászok ! Nem akármilyen katonának valók azok ! Műszaki csapatban a helyük. Hidásznak, árkásznak, aknarakónak várostromnál.

Újult erővel kapta fel a tollat és rótta tovább a manifestum sorait. Arca égett. Jancsi időnként titkon apjára pillantott : leolvasta képéről,

mire gondol. Mikor aztán befejezték a másolást, a mester felállt, nyujtózkodott, derekát ropogtatta s így szólt a fiához :

— Hétfőn, amikor a munkából kitett bányászok összegyűlnek a tárnák előtt — merthogy összegyűlnek, az bizonyos ! — beszélünk velük egy üres aknában. Te helyembe lépsz a munkánál, anyádnál maradsz.

Janesi kinyitotta az ablakot. A méceses fülledtté tette a szobát és most friss levegő áramlott be. Odakünn már hajnalodott. A fiú kihajolt az ablakon, a derengő utca szűk kanyarulatában sorakozó házakra nézett és arra gondolt, vajjon hová lett Mika. A kedves, ügyes kislány náluk töltötte a múlt telet és anyja is megszerette. Amerre Rákóczi jár és a bujdosók járnak, bizonyára ott lesz ő is.

Megfordult és apja elébe állt.

— Ha apám elmegy, én is megyek.

*

Egész éjjel énekeltek. A vendégek megtöltötték a kunyhót. Kihordták a fekvőhelyül szolgáló szalmát, az asztalt, csak a padok maradtak a fal mellett, hogy hely legyen a táncra. Falubeliek álltak a tornácon is. A gyerekek bent a kemence tetején kuksoltak. A duda nyekergett, a síp sikoltott : készültek a lakzira.

Kora reggel azonban megritkultak a vendégek. Minden házba hazaszaladt valaki megetetni és a vízre hajtani a marhákat.

Az Ungot ismét tavaszi áradás duzzasztotta meg és harsogva rohant medrében, a sziklák közt. A fagerendákból összerótt szalmatető sztavnai házak mintha aggódva néztek volna a zavargó habokba : mikor lépnek ki medrűkből és öntik el a házakat, kimosnak belőle minden megmozdíthatót ?

Ifjú Nesztor is kilépett a házból. Fején a kucsma, rajta zöld levélkoszorú, árpakalással : ezt le nem teszi most már három napig, csütörtöktől vasárnapig sehol, majd csak a templomban. Ahol kendőt terítenek a lábuk elé és árpakenyeret helyeznek a vállukra . . . Ez a zöld koszorú az ő vőlegénységének jele és dicsősége.

Ment, hogy megetesse, megitassa az állatokat. Aztán állt a folyó partján, megmosdott, megtörülközött. Nézte a napfénybe bontakozó nyírfákat. Gondolkozott.

Felesége lesz ; gyöngye gyermeklány. Látta már elégszer ezt a változást legénytársainál, tudta : rövid öröm, sok gond, nagy teher az élet. Gyerekek születnek és Arkádij pópának mindig fizetni kell a keresztelest — aztán a temetésért. Mert a temetés majdnem annyi, mint a keresztelest. Ő maga is egyedül maradt nyolc testvér közül. Éjtszaka gonosz szellemek ülnek a gyermekek mellére és megölik őket : a nyomorúság, betegség, éhség szelleme !

Hát soha sem lesz változás ezen a világon ? Soha sem lesz jobb ? Még az esküvőre is úgy kell mennie az embernek, mint a gyötrődésnek

elkerülhetetlen, új állomására? Miért jut minden rossz a jobbágyparaszt-
nak — miért minden jó a németnek, az uraknak, nagypapoknak !

Ekkor pillantotta meg ismét az ős, öreg vándort, amint jött fölfelé
a folyó mentén, botjával bökdösve a köveket. A vándor megállt egy maga-
sabb kővön, végigtekintett a falu partmenti házain, az udvarokon sürgő,
a vízmentén mosakodó emberein. Aztán felkiáltott. Hangja túlharsogta
a folyó zúgását.

— Emberek ! Emberek !

Az emberek abbahagyták a munkát, a mosdást. Feléje fordultak.
Aztán ki lassúbb, ki gyorsabb léptekkel igyekezett a vándor felé, aki
nyilván újságot hozott.

A csoportosulás közepette az öreg egy írást mutatott fel. Olvasni
nem tudta, de mutogatott rá, mondta a tartalmát magyarul, értelmezte a
ruszinok szavával :

— ... A hadakozásnak és végre felkötött fegyvereinknek nem az a
célja, hogy édes hazánk igazságát, szabadságát bontogassa és elrontsa,
hanem az a feladata, hogy az idegen nemzettől földre tapodott és elhanyag-
lott országunk, édes nemzetünk régi nagy emlékezetét, hírét-nevét,
fogvartartott szabadságát, annak törvénytelen, igazságtalan hatalma alól
felszabadítsa, régi állapotára és rendjére visszaállítsa. A hűségemre tért
jobbágyok, zsellérek, bérlők közül, akik fegyvert fognak és az ország
szabadságáért hadakoznak, mindenféle adózás és földesúri avagy egyházi
terhek alól mentesek legyenek ...

— Ihol, jó emberek, jön Rákóczi Ferenc úr önagysága, hogy vissza-
vívja az ország szabadságát — hirdette az öreg. — Előtte járok én, Mikó,
az ő toborzóhadnagya. Álljatok a zászló alá, ki kapával, ki kaszával,
akinek van : puskájával, lovával. Jertek velem, vár már a kapitány,
Esze Tamás !

Az ifjú Nesztor azt mondta gyermekkori társának, Ivánnak :

— Házasodni ráérünk, ha szabadok lettünk. Menjünk és harcoljunk
a szabadságért.

Kiegyenesítette kaszáját és elindult mezítlábasan a vén Mikó nyo-
mába.

A sztavnalak útközben találkoztak egy másik csapattal. Hatvan
sötét tekintetű, bőrkötényes ember, csákány a vállukon. A selmeci
bányászok árkász-kompaniája volt, élükön a hadnagy Kristóf János.

Ment a nép mindenfelől Esze Tamás táborába.

Esze Tamás ekkor már Brezanyban volt. Barwinszki, Beresényi Miklós
lovásza bejött az országba Pap Mihályék követségével, hogy körülnézzen
és hírt vigyen fölére Lengyelországba. Vele kiment aztán Esze Tamás is,
hogy személyesen beszéljen Rákóczi Ferencsel.

Ott álltak hát a brezanyi kastélyban szemtől-szembe. Egyforma magas, karcsú mind a kettő. A herceg és a jobbágy. Rákóczi a francia álruhában, Esze a császári gyalogok fehér kabátjában, de csizmásan, hátán medvebőrrel, tollas kurucfővege a kezében. Egymás szeméből olvasnak.

Esze Tamás látja, hogy a fiatal főúr tekintete tiszta, lelkes. Rákóczi érzi, hogy ebben az emberben bízhat, erre támaszkodhat. Elmosolyodott és az ablakmélyedésben lévő asztalka felé intett.

— Üljünk le, Esze u r a m !

U r a m-nak szólította a tarpai jobbágyot, saját szolgáját. Tamás megértette, hogy a herceg követet lát benne, tiszteli a nép képviselőjét.

Elmondotta, mi újság odahaza.

— A zászlókat meg a proklamációt elmondhatatlan örömmel fogadta a föld népe. Tódulnak mindenfelől a gyülekezőhelyekre . . .

Rákóczi összeráncolta szemöldökét.

— De hiszen meghagytam, hogy addig ki ne bontsák a zászlókat és ne gyülekezzenek, amíg én nem üzenem ! A francia király még nem küldött pénzt, se tanult tiszteket, műszaki vezetőket, tüzéreket.

— Nem lehetett várakozni. Királyok, nagyurak — már engedelmet kérek ! — nem adhatnak olyan nagy segítséget, amilyen erő a szegénységben lakozik, ha felkél szabadságáért. És tudja mind, hogy a méltóságos urat isten ültette fel a szegénység szabadítására.

A fejedelem lehajtotta fejét, hogy elrejtse hirtelen felindulását. Könnyesepp tolakodott szempillájára. Esze Tamás tovább beszélt :

— Műszaki csapatok sem kellenek idegenből. A mi bányászaink már gyülekeznek Selmecen meg más bányavárosokban is, tanult vezetőkkel, hogy nagyságod táborába jöjjenek. Tüzérek vannak a városi mesteremberek között. És katonának való embert termelt eleget a magyar föld, fölkelte őket a szabadság szeretete és gyűlölet a zsarnokság ellen . . .

— Mi voltam én? Mi voltam eddig? — gondolta eközben a fejedelem. — Ismeretlen fiatal nagyúr. Vadásztam, szórakoztam, egyebet se tettem. Ime, szerény igyekezetem, hogy hazámon segítsek, megszerezte számomra milliók szívét. Vezérré tett a nemzet. Nincs út visszafelé. De vajjon méltó leszek-e erre a nagy tisztességre?

Esze Tamás mintha belelátott volna a fejedelem gondolataiba.

— A szép új piros zászlók, amelyekre arany betűkkel van kihímezve a jelszó : »Hazáért és Szabadságért!« minden magyarnak szíve vágyát jelentik. Jól tudjuk mi nagyságodnak a hazáért való igyekezetit, amiért a német császár halálra szentenciázta és véghez is viszi az bizonyára gonosz szándékát, ha nagyságodnak szerencsés menekülés nem adódik. Értjük mindnyájan igen jól tehát, hogy isten őfőlsége rendelt már nekünk oly előljárót, amiesodást régtől fogva kívántunk, de . . .

— De? — Rákóczi fölemelte fejét és könnyes szeme kérdőn meredt a beszélőre. — De? — követelte a folytatást, biztatón, hogy beszéljen.

— . . . de félhetni a sok áruló uraktól.

Csönd támadt. A súlyos szavak még a levegőben lebegtek. Az urak! Akik birtokadományért, rangért mindenkor számosan támadták hátba a nemzet szabadságküzdelmét. De nemcsak ebben van a veszedelem, hogy az urak a némettel szövethetnek, de már abban is, ha a paraszt ellen fordulnak.

— A seregek jobbággyi rendekből állanak, kik is a szabadságnak megnyerésével biztattatván, először fogtak fegyvert.

Rákóczi közbeszolt:

— Megmondtam már és ismét ünnepélyesen megígérem: Valaki mellettem fegyvert köt, mindenféle úrdolgától, adózástól és szerjázástól mentesüljön.

— Nem elég ez! Micsoda haszna fegyverkötésünknek, ha csak jobbággyok leszünk? Csak hiába fogott volna fegyvert a jobbággyág? Ez a gondolat annyira elolvasztaná sokaknak a szívet és meglankasztaná sokaknak karját, hogy a fegyvert hamarosan újra letennék és a tábort elkerülnék.

A fejedelem felkapta fejét, bosszankodott.

— Mit tehetnék hát? Az ország alkotmányát el nem ronthatom, hogy ne legyen többé úr és paraszt, gazdag és szegény! Jól tudom én, micsoda természettől való gyűlölködés van a nép és a nemesség között. Emberséget kívánok az emberektől. Csak a gazdag ne nyomja el a szegényt, mert a szegénység átkozódása és végső kétségbeesése veszedelmesebb a gazdagok panaszánál. De mit tehetnék többet anélkül, hogy megbontanám az ősi rendet?

— Gondoljon nagyságod a hajdúvárosokra. Bántatlan maradt a nemesség, mégis nyert a szegénység. Igérje meg a nagyságos úr: Ha valamely jobbággy önagysága mellett felül, kardját felköti — szabadságot ad neki, ha isten önagyságának boldog előmenetelt ad, mivel annakelőtte az ő születeiyáik is szabadsággal élő emberek voltak.

Büszkén vetette fel fejét Esze Tamás, amikor ezt mondta és felidézte az ősi tanítást, az élő hagyományt arról, hogy valaha nem volt úr és szolga, hanem minden ember egyaránt szabad volt. Nem kíván ő egyebet a fejedelemtől: állítsa helyre, ha csak részben is, az ősi rendet, a szabadságot az emberek között. Meghajtotta fejét és szerényen, tisztelettel, de határozottan tette hozzá:

— Enélkül lehet nagyságod fő — de csak kéz nélkül, mi haszna annak!

Rákóczi felemelkedett. Esze Tamás is fölállt. Ismét szembenálltak egymással. A fejedelem lassan mondta:

— Úgy legyen, amiképpen kegyelmed kívánta. Tarpát pedig, mely Esze uramat és a haza szabadságáért elsőként fegyvert vonó vitézeket adta, nyomban szabad várossá tesszük, a többi városok szabadságának módjával és rendjével. Megfogadom!

És kezét nyújtotta Esze Tamásnak.

A bujdosó jobbágy és Rákóczi Ferenc így fogtak kezét, szövetségétve a haza szabadságáért és azért, hogy egy darabot lebontsanak abból a falból, amely embert embertől elválaszt.

— Most pedig induljunk — mondta Esze Tamás.

— Várjuk meg, amíg Bercesényi visszatér Varsóból, ahol a franciákkal tárgyal.

— A nép tüze fellobbant s ha lángja lelohad, a második már nem lesz olyan magasra.

— Igaz. Induljunk . . . ezredes-kapitány uram.

*

Éjtszaka kellemesebb és gyorsabb az utazás. Meg aztán nem is látszik sötétben, hogy ki az, aki utazik.

Az idő száraz, az út könnyű, újhold idején sem akad sárba a ló. Modollai palatinus húsz lovása könnyedén emelkedik a nyeregben, míg mögötte követik Rákóczi Ferencet. Oldalt tőle, kissé hátrább Esze Tamás is kaja magasodik a ló hátán. A csapat végén a fejedelem inasa lovagol, utáron vezetve a málháslovat, melynek két oldalán egy-egy nagy kő van.

Sötétben alusznak Drohobitz falucska házal, amint a patkók végigkocognak utcáján.

— Innen már csak egynapi járóföld a magyar határ — mondja Esze Tamás.

Rákóczi merőn néz előre, a sötétbe és a magas hegyek körvonalait látszik. De az éjtszaka elrejtje előle.

— Sötétben van az én jövőm is — gondolta magában. — Ifjú vagyok és tapasztalatlan. Okosság és józan ész minden törvénye ellenére sem neki ennek az útnak, maroknyi paraszthad biztatására. De hív a szabadság, a hazaszeretet és a becsület. Hát csak előre !

— Milyen fegyvere van a népnek ? Milyen öltözete ? — kérdezte a társától.

— Kaszája, bunkója. Egy résznek puskája is van. Jobbára afféle szűzpuska. Falusi kovácsok, cigányok kalapálták össze. Ki-ki ismeri maga fegyverét, célozni is tud vele. Töltését is ki-ki maga szerzi, maga fűti . . . Ruhája ? Hát ahogyan a szegény paraszti nép jár . . .

Rákóczi gondolatai már messze szárnyaltak. Összeszedeti a falusi kovácsokat. Egy helyre gyűjti. Odahozatja nekik a vasat: egyforma katonai fegyvereket készítsenek. A szövőasszonyokat is összegyűjti, tanult takácsnőket vezetésével. Üzembe : manufaktúrába — ahogyan idegen földön, szász nyugati országokban látta. Végszámba készítsék az egyforma, nőtisztos posztót katonaruhának . . .

Agya dolgozott : a paraszti csoportokból katonai zászlóaljokat, ezredek, dandárokat formál. Tanult tisztakat nevel . . .

Tervezetéseit váratlanul megzavarták.

A sötétből két lovas bukkant elő. A szembejövő csapat elől az út szélére tértek, de megállás nélkül nyargaltak lóhalálában. Mikor már a lengyelek mellé értek, az egyik lovas hirtelen hátrarántotta lovát, úgy-hogy az két hátsó lábára ágaskodott, megfordította, nyargalt vissza a csapat elejére.

— Esze komám ! Hé, Esze Tamás ! Nem te vagy-e itt?

Éles hangja tisztán hangzott a lovak dobogása között.

— Ki vagy és mit akarsz? ... Majos Ferenc?

— Az volnék, ha az ördög még el nem vitt.

— Hová sietsz?

— Brezanyba. — A csapat megállt. Majos Ferenc csak most ismerte fel az élen Rákóczi Ferencet. Levette süvegét. — Ne siessen olyan nagyon nagyságod. Vége már mindennek.

Hármasban félrelovagoltak. Majos még a sebes nyargalástól zihálva elmondott mindent.

Kis Albert Máramaros megyében, Dolhánál gyűjtötte össze a népet. Maga a régi főlegényekkel a kastélyba szállt, a falu felső végén ; a seregek az alvégen lévő mezőkön tanyáztak, a Borzova folyó partján, kisebb részük a falusi udvarokban. Öröket nem állítottak. A főemberek örvendeztek egymásnak és koccintgattak. Egyszerre híre támadt, hogy jön az ellenség. Kis Albert a mezőre nyargalt és feldoboltatta a készületlen népet, de alig volt ideje sorakoztatni a tanulatlan, kaszás hadat, máris jött Károlyi Sándor a szatmári nemességgel, közbül több német kompánia. A lovasok egy része egyenesen végignyargalt a falun, pontosan ismerték a paraszthad állását. Megtámadták a kastélyt. Más rész nyomban a mezőn fordult szembe a mieinkkel. Bármily rendetlen, tanulatlan volt is a had, vitézül megállt és megharcolt a nemesekkel meg a németekkel. Sokáig hallatszott a hadakozók sivalkodása ...

— Hát te honnan hallgattad?

— A kastélyból ... Aztán mikor onnan elfutottunk, az erdőből. Ámbár Károlyi emberei a Borzava balpartján is felvonultak és elhelyezkedtek, hogy elvágják a futamodók útját, mindazonáltal nem tettek kárt bennünk. Hagyták, hogy átmenjünk a vizen és a hegyekbe füsünk ...

— A többiek is megfutottak?

— Akit le nem vágtak. Oda a szép piros zászlók !

Rákóczi állt, mint aki mellett lecsapott a mennykő. El sem kezdődött az ő harca és íme, máris ilyen csúfos véget ért. De Esze Tamás már nem egy vihart látott. Ismerte a fölkelések természetét. Amíg az elnyomó ki nem vész, az elnyomott kész arra, hogy fegyvert fogjon.

— Kis Albert megint szegénylegény módra akart hadakozni, noha tudhatjuk már, hogy katonamódra kell fölkelésünknk, szegénynek, úrnak egyaránt, egész nemzetestül.

— Bizony — tódította Majos —, azt mondta Albert bácsi, hogy megmutatja ő, miképpen kell a németet kiverni francia segítség nélkül, meg hogy nem kell neki...

Elharapta szavát. De Rákóczi megértette: róla volt szó.

Tamás sötéten nézett maga elé. Rekedten mondta:

— A hegyek, erdők nyilván tele vannak bujdosókkal. Hazamenniök nem lehet, mert karó vár rájuk, meg akasztófa. Bizza rám nagyságod: össze lehet szedni őket. Én előre megyek. Kövessen nagyságod lassan és várjon meg a hegyek lábánál Klinecz faluban.

Sarkantyúba kapta lovát és elszárguldott az éjtszakában... Szellő verte el a borút, az égen tisztán fénylettek a csillagok.

25

Mika, a kis Evet már tízenhétesztendő. De még mindig kicsi és sovány. Fiúgyermeknek nézi mindenki a kis dobost, a természetnél jóval nagyobbra szabott, lötyögő ruhában.

A kis dobos jelentette a dolhai táborba sereglő parasztkurucok számára a hadi tudomány kezdetét: ő vert számukra először gyülekezőt.

Mika számára pedig a katonai tudományt Kristóf Jancsi jelentette. Jancsi jól sejtette: találkoztak a táborban. Németektől zsákmányolt katonapuskával mutatta meg a fiú, hogyan kell kezelni a fegyvert. Tölteni porral és ólomgolyóval, fojtást rátenni. A nehéz puskát tartani, célozni vele bajos dolog támasztóvilla nélkül. Ezért hegyesvégű vas-pálca tetején lévő kétágú villára kell támasztani a puskát; a nézőke nyílásán a puskacső végét nézve kell célozni. Persze nem minden megszalasztott vagy agyonvert némettől vették el a puskájával együtt a támasztóvillát is. A kurta parasztpuskáknak sincs villája, igaz, hogy azokon nézőke sincs. A célzógömböt akkor még nem találták fel a puska végére.

A nehéz pisztolyokat azonban még Mika erős keze sem bírta tartani. Lemondtak arról, hogy a pisztoly kezelését is megtanulja. Idősb Kristóf János elégedetten szemlélte, milyen bátran szorítja a kislány a puskát, rántja el a ravaszt: a lecsapódó kakas alatt szikrázik a kovakő... a szikra becsap a tűznyíláson: bum. A parasztpuskákat, akármennyit, még meggyújtott kanóccal sütötték el. Jancsi a gránát használatát is megmutatta. Ehhez csak a bányászok értettek. A fémgolyó belsejében lőpor, nyíláson át kanóc vezet bele. Ezt meggyújtják és amikor már jól ég, elhajítják a gránátot az ellenség közé. Ember legyen, aki érti.

Ilyen gyakorlatok között telt el néhány szép nap.

Aztán a kis Evet dobja verte a riadót, amikor az ellenség közeledett. Most nem távoli fáról nézte a csatát. Torkában dobogott a szíve, amikor

a fehércabátos német katonák golyója füttyült a feje felett. Sebesültek sikoltoztak, a kézitusára menők harsány riadása zúgott. Kis Albert bácsi lőháton termett mellette.

— Riadót verj, riadót! Rajta, rajta! — kiáltotta.

És Evet se látott, se hallott: verte a riadót, mintha dobverős két kezében szorongatná a győzelmet a bomladozó sorok között. Aztán ismerős kéz fogta meg csuklóját. Janesi volt.

— Gyere!

Egymás mellett futottak, mint a selmeci hegyek között. Távolabb megálltak, a válszíjon függő dobót Mika hátára tolták, majd átgázoltak a Borzava vizén... Így menekültek.

A Verhovina tetején, szerteszét szóródva, a fenyvek alatt elheverve táborozik a vert paraszthad maradéka. A katonás rendet itt már csak Evet dobja jelenti, de két napja mult már, hogy az sem vert gyülekezőt.

Csoportban állnak kurucok és beszélgetnek.

— Három nappal a lakodalmam előtt jöttem el kurucnak — kesereg Nesztor, a sztavnai ifjú —, gondoltam, hamar kivívjuk a szabadságot, aztán hazamegyünk esküdni. Most mi lesz velünk? Se szabadság, se lakodalom...

Mika érezte, hogy két vállát hátulról megfogja valaki. Megfordult. Kristóf Janesi állt mögötte. A selmeci gépész is szomorú volt.

— Gyere — mondta. Kézenfogva távolabb vezette a csoporttól. — Én is úgy jártam, mint ez a ruszin fiú. Mikor eljöttem hazulról, megkérdeztem édesanyámat, megengedi-e, hogy harc után feleséget hozzak haza.

— Megengedte?

— Meg. És tudod, kit választottam?

— Te mindig csak a gépekről beszéltél, a magad dolgairól sohasem — nevetett Mika. — Nem ismerem én a selmeci lányokat!

— Téged.

Evet nagy szemet meresztett.

— Engem?

— Félesztendőt töltöttél nálunk. Megmutattad, milyen jó vagy.

— Szegény leány vagyok én. Még ruhám sincsen. Ha csak nem ebben a katonaruhában akarsz velem megesküdni.

Mika még mindig nevetett. Olyan tréfás volt számára ez a váratlan leánykérés. De a fiú ünnepélyes maradt.

— Szegény vagy, de tudsz írni-olvasni. Ezzel meg apám van nagyra. Azt akarja, hogy a családban ezentúl csupa tanult ember legyen...

Janesi elpirult. Nem merte kimondani, hogy apja az unokáiból akar csupa tanult embert faragni.

De Evet megértette. Látta, ennek fele se tréfa.

— Nézd — mondta és kezét a fiú vállára tette. — Tisztelem szüleidet. És téged is nagyon... becsüllek. De mondhatok-e neked most itt többet,

mint azt, amit ez a sztavnal fiú gondolt : vívjuk ki először a szabadságot. Hiszen még mind a ketten olyan fiatalok vagyunk.

Kristóf Janesi bölintott. Nyújtotta a kezét. Evet megszorította. Férfiasan. Izmos kis marka volt. Aztán gondolt egyet. Hirtelen a fiú arcához hajolt, alig érintette, úgy csókolta meg. Majd háromszor maga körül penderedett és nevetve elszaladt. Janesi elbűvölve nézett utána.

Az erdőszeletről, ott, ahol a fennsík lefelé hajlik Galícia felé, most nóta zendült. Vidáman, pattogón, mint ahogyan még nem hangzott egy hang sem a dolhai csata óta.

Magyarország, Erdély, hallj új hírt,
melyet régen hogy a német bírt!
Már ideje, hogy felserkenj,
puskát, kardot rozsdától fenj,
dobszóra
ülj lóra!

A vén Mikó csinálta az új nótát a Nyúl éneke módjára. Azért tanulta meg az egész had mindjárt. Mi lelte a kókadó népet, hogy egyszerre megjött a nótázó kedve?

Bizony régen, hogy már aluszol,
hideglelés nélkül vajuszol.
Megemésztett a porcló,
nincsen benned már semmi jó.
Hol híred
s fegyvered?

Terjed a dal, már karban harsogja az egész erdőalja:

Ne hagyd magad, kérlek, ily lágyon!
Mít heversz honnyodban csak ágyon?
Kaszádból is csinálj fegyvert!
Lám, országod termett embert:
Ébredjél
s ne késsél...

Szalad mindenki az éneklők felé. Ott már összekarolva, kört formálva járják a táncot. A kör közepén mosolygó képpel Esze Tamás. És három hajdemák.

A hajdemákok kantáron vezették lovaikat, maguk nem férték hátára, annyira rakva voltak zsákokkal. Széles mosollyal szorongatták a főbb kurucok kezét.

— Semmi az. Szívesen adjuk. Testvérek vagyunk — mondogatták.

A zsákok mind tele voltak hússal. Lengyel urak nyájai bánják, hogy az ukrán hajdemák megsegíti a magyar kurucot, csatavesztés után, nélkülözésében. Már szedték is le a lovakról a zsákokat. A fennsíkon itt is, ott is hordták a fát, faragták a nyársakat a pecsenyéhez.

Ugy jött mindez egyszerre, mint sötétben a fénysugár. Éhes testnek az éték, szűkölködő léleknek Esze Tamás hírmondása :

— Itt van már Rákóczi Ferenc. Eljött értünk. Holnap hozzávezetlek, emberek !

*

Kis Albert lovagolt elől. Mögötte négyes sorokba rendezve ötven lovas. A lovak patkója csattog a sziklákon, csúszik, amint lefelé haladnak a meredek hágón. A sorok megbomlanak, de ismét kilgazodnak : szépek akarnak lenni ma, amikor a vezér elé vonulnak. Hiszen maguk a katonák nem valami fényesek, szedett-vedett paraszti gúnyájukban. Harmadrészüknél van csak valamiféle puskája, a többinek csak kardja vagy kiegzenesített kaszája, amit lándzsának használ. Mégis sereg ez, a fölkelte nemzet.

Evet nézi az előtte haladó lovasság hullámozását. Először vonul ilyen rendbeállított sereg közepette. Ő a gyalogosok élén halad, mindjárt Esze Tamás lova mögött. Űti a dobát. Mögötte jönnek a talpasok. Vagy ötszázan — kétszáz puskával. Négyes sorokat minduntalan rendezni próbálja két régi katona : Horvát, aki őrmester volt a németeknél és Mór, egykor munkács közlegény.

A sziklás meredek alján lankás út vezetett az erdőn keresztül Klinecz faluig. Az erdő és a falu között mező. A gyalogosok előtt Evet pillantotta meg elsőnek a mezőn várakozó három lovas. Rákóczi volt Majossal meg az inasával.

Most aztán igazán magasra kapta Mika a két dobverő fát és büszkén, keményen verte az ütemet. A kapitányok az oszlopokat a mezőre vezették. Megálltak és nehézkesen arcvonalba fordultak.

Esze Tamás a fejedelem elé ugratott, levette süvegét és jelentette, hogy a kuruc had megjelent és készen áll, hogy fölesküdjék.

A sorokban zsidongás támadt.

— Ez-e Rákóczi úr valóban?

— Hát csak így, egymaga jött?

— Alighanem ez is magunkfajta szegénylegény, csak a hadnagyok áztatnak, hogy fejedelem !

— Csöndesség legyen, emberek ! — kiáltozták a főemberek. De már a sorok is bomladoztak.

Ekkor a herceg megrántotta kantárát és a ló néhány gyönyörű szökelessel a csapatok előtt termett. Agaskodott, hátrarúgott, de Rákóczi gyönyörűen megülte és megállította.

Egyszerre tört ki a vivátozás. Lekapták süvegüket, magasba hajigálták. Egyik vitéz kilőtte a levegőbe puskáját. Követte példáját a többi is. Össze-vissza durrogtak a lövések. Mások megtöltötték töltetlen fegyverüket, hogy ők is résztvegyenek az örömlövésben.

Elmult vagy öt perc, el tíz is. Az örömlármának mind újabb hullámal csaptak fel. A fejedelem integetett, hogy csend legyen, de hiába.

Esze Tamás végignyargalt a kurucok közt. Nem volt ott többé csapat és rend, félkörben özönlöttek körül Rákóczit.

— Urunk szólni kíván! Halljuk! — kiáltozta.

Nagynehezen elcsöndesültek és Rákóczi Ferenc beszélni kezdett. Hosszan elbeszélte a magyar szabadságért való igyekezetét, fogságát, menekülését, lengyelföldi bujdosását. Hangoztatta igaz hazaszeretetét és ragaszkodását a néphez, amely a hazáért és szabadságért fegyvert kötött. Beszédét így fejezte be:

— Visszafelé többé nem vezet út! Mit akartok? Szaladással kívánjuk-e édes hazánkat megnyerni, magunknak nyugalmat, maradékunknak megmaradást szerezni? Jobbágságra vessük magunkat örökre és annyi feláldozott magyar vért semmivé tegyünk? Békéljünk-e meg csalárd ellenségünkkel, akinek igáját már el nem viselhetitek?

Nem bánom, töröltessék el inkább eleimnek dicsősége, Rákóczi neve, semhogy több ilyen gyalázzal terhelt napot kelljen siratnom. Áldozatok fel személyemet, adjátok kezébe ellenségemnek: csak magatoknak s nemzetünknek szerezhessenek azzal szabadságot, örömet, megyek sötét tömlőcbe és vígan lépek az azt követő gyászos vérpadra, csak tudjam, hogy mindezekkel nemzetemnek boldogságát elnyerhetem.

Hadd keressem inkább ellenségemnek fegyverét, mintsem veletek együtt haldokló, gyalázatos életet éljek! De ha van bennetek magyar vér és hozzám — nem uratokhoz, de atyátokhoz, társatokhoz, véretekhez való szeretet, bosszuljátok meg gyalázatunkat.

Magatok pedig, ó, fialim, társaim, segítsétek a ti boldogulástokra való igyekezetemet, hogy veletek kereshessem hazánk s mindnyájunk szerencséjére és boldogulására célzó szándékomat.

Nem kívánok birodalmat, nem kincset töletek s nem egyebet az igaz emberhöz illő bátor szívnél, hogy azt magammal összezsátolván, veletek éljek és haljak.

Szavait ismét éljenzés követte. Egy öreg zempléni jobbágy váltig hangoztatta:

— Ő az valóban. Megismerem a szaváról.

— Hol hallottad már beszélni?

— Hallottam. Hallottam egyszer... Patakon.

A fejedelem inasa eközben a málháslórról leszedett egy zsákot és kibontotta tartalmát: vadonatúj piros selyemzászló volt, olyan, amilyeneket Dolhánál elveszítettek. Rajta a felirat: Hazánkért és szabadságért.

Majos meg addigra már kivágott egy fiatal nyírfát és lefaragta ágait, göreselt. Ez lett a rúd, amelyre felkötözték a zászlót.

A népet újra rendbe sorakoztatták.

— Akartok felesküdni a zászlóra? — kérdezte Esze Tamás. — A hazáért és szabadságért?

— Akarunk!

Rákóczi maga vette kezébe a zászlót. Esze Tamás előhívta a sorból a vén Mikót.

— A te kezeden lesz legjobb helyen a kornéta.

Mikó térdre ereszkedett, úgy vette át a zászlót. Megesókolta selymét. Majd felállt, meglengette, meghajtotta a fejedelem előtt, amint illik. Aztán a hadi sor elébe vitte.

Rákóczi Ferenc a kebléből írást vett elő. Maga fogalmazta meg a hadi eskü szövegét, maga mondta elő a népnek. S a nép mondatról mondatra lelkesen kiáltva ismételte utána a befejezésig:

— ... Úgy segítjen!

Mika belevágott a dobba és megpörgette. A puskák ismét örömet lőttek, felhangzott a vivát. Rákóczi pedig másik papírt vett elő köntöséből és felolvasta a hadi törvénycikkeket. Bige Györgyöt rendelte hadbíróvá, hogy ügyeljen a rendre.

Majd pihenő következett. Ettek. Ebéd után kezdődött a szervezés nehéz munkája.

A főemberek közt civakodás támadt: ki legyen kapitány. Majos Ferenc verte a mellét, hogy ő nemesember. Kikacagták. **No hiszen, azért legyen valaki parasztkapitány, mert nemesember!** Pap Mihály, a szakállas vénember most bölcsen hallgatott. Többen az ő nevét kiáltották, el is fogadták a lovasok kapitányuknak. Majosnak csak hadnagyság jutott.

A gyalogságot meg kellett osztani Esze Tamás és Kis Albert között. Kis Albert is ezredes lett. Majd lesznek még ezrek ezekből a kis csapatokból! Addig századokra, szakaszokra kellett osztani őket, kapitányokkal, hadnagyokkal, őrmesterekkel, káplárokkal. Nehéz volt a tisztségviselők kiválasztása, hiszen katona alig akadt köztük, vezetésben jártas még kevésbé.

Két nap telt el ezzel az aprólékos munkával. Ez alatt a tábor képe is kialakult. Külön, kijelölt körletekben telepedtek le az új csapatok. Örök jártak a tábor körül.

Rákóczi táborának híre hamar elterjedt a Beszklídeken túl. Már a vezérlet átvételét követő reggelen megelevenedett a hegyoldal. Jöttek a magyar rész felől csapatostul a ruszin jobbágyok. A magasban apró hangyák módjára nyüzsögtek az emberek. Ünneplőbe öltözött asszonyok köcsögben hozták a tejet, kosárban a sajtot. Férfiak marhákat tereltek vagy levágott borjakat hoztak a hátukon.

A fejedelem állt, állt a tábor szélén és megilletődve nézte, amint közelednek. A nép! Amikor leértek a mezőre, száz lépésnyire tőle letér-

deltok. Nem ismertek más tiszteletadást, mint a templomit, hiszen soha úr közelébe nem juthat a szegény jobbágy. Letérdeltek, mélyen meghajoltak és orosz módra keresztet vetettek.

Könnyezett a fiatal herceg, amikor látta az elnyomott nép szeretetét és ragaszkodását. De megilletődésre nem volt idő. Gondoskodni kellett arról, hogy élmezősi biztosok vegyék át az eleséget, amit a nép ajándékol hozott — hogy azt rendben osszák szét a csapatok között.

A látogatók azonban nem érték be ajándékkal. A férfiak azt hajtogatták, nem mennek többé haza: itt maradnak, együtt élnek és halnak a kurucokkal. A síró asszonynépet hazaküldték. Volt ember, aki nyomban ott maradt, volt, aki hazasietett, hogy kardját vagy kaszáját, világát elhozza, amivel beáll a seregbe. Akinek lova volt, hozta azt is.

A tábor harmadnapra háromezer főre gyarapodott. Ekkora népet már nem lehet lengyel földön tartani. Hajnalban Mika dobja sorakozót vert és a sereg megindult. Vissza Magyarországra. Elöl a gyalogság lépdelt fel a hegyekre, végül háromszáz lovas meg a poggyász következett. A Vereckei-hágón haladtak át, amerre nyolc évszázaddal előbb Árpád honfoglalói jöttek országot szerezni.

A csúcson Rákóczi Ferenc is megállt. Letekintett országára. A magyar és ruszin kurucok levették süvegüket és vele együtt áhitattal néztek alá a földre, mely rabságuk tanyája volt eddig s melyet most szabadságuk hazájává tesznek.

Odalent Zavadka falu templomának kis harangja csengett-bongott. 1703 június 16. volt; éppen az ég tetején járt a déli nap.

*

A bécsi Burg kapuján egymást követték a futárok. Rémitő hírekkel: Rákóczi tízezer parasztfelkelővel megjelent Magyarországon! Ugyanaz nap nyomult be a francia sereg Tirolba. A tirolai parasztok elkergették, agyonverték a császári hivatalnokokat. Fegyvert fogtak a császár és a francia ellen egyaránt, szabadságukért. Jaj az elnyomóknak, ha egymást gyengítik. A zsarnokság alapja a nép hátára épülnek és leomlanak, ha a nép megmozdul.

26

— Ismerek én itt minden zugot — mondta a vén Mikó Esze Tamásnak. — Küldj előre engem, megnézem én, van-e előttünk német.

— Kornétásnak az ezrednél a helye — felelte Tamás.

Az öreg elkeseredett.

— Ejnye, tudom én már, miért tettél engem zászlótartóvá, ezredskapitány uram! Mert hetvenéves vagyok. Azt gondold, nem vagyok már ember a harcon. De majd megmutatom, mit tudok én még. Ne adj mellém mást, csak az unokámat.

Evet hallgatta nagyapjának vitáját Tamás bácsival. Láta, hogy a vén kuruc nagyon nekikeseredett. Láta ezt Esze Tamás is; nem ellenkezett tovább.

— Hát menjete ti ketten, isten hírével!

Mikó felvidult. Vidáman kocogott apró lován lefelé a hegyekből, a kanyargós erdei ösvényeken, míg rájuk nem sötétedett.

— Hol hálunk éjtszaka, nagyapó? — kérdezte Evet, aki mögötte lovagolt.

Az öreg nótával felelt:

Elszáradt a bodzafa,
hol hálunk az éjtszaka?
Majd elmegyünk amoda,
ahol sok a laboda.

De azért nem kellett a labodában megszállniok. Akadt barátságos parasztház, puha széna. Közel volt már a munkácsi síkság az erdőszéli falucskához.

Reggelre kelve még meg is vendégelték őket aludttejjelel és a házbeliek javában kérdezték, mit tudnak a kurucokról, Rákóczirol. Igaz-e, hogy hozzák a szabadságot?

Az udvaron ültek. Ekkor lódobogás hallatszott. Három vasasnémot ügetett arra. Megálltak a ház előtt. Az egyik bekiáltott:

— Hé, paraszt! Megfan itt kuruc?

— Nincs itt egy lélek sem — felelte Mikó nagy lelki nyugalommal és ismét szájához emelte az aludttejjes köcsögöt, hogy a fehér lé kétfelől csurgott szakállára.

A németek továbbbügettek, ki a faluból. Mikó fenékeg ürtette a köcsögöt. Aztán csak annyit mondott: No!

Ezzel intett Evetnek, hogy maradjon. Ómaga felugrott lovára és nyargalt arra, amerre a németek eltűntek. Vajjon mit akar?

Félóra mulva tért vissza. Nyergén a zsák degeszre tömve. Kívülről csak annyi látszott, hogy pisztolyok is vannak a zsákban.

— Menjete ki — szolt a báméskodó falusiakhoz —, aztán temeséte el azt a három vasasnémot.

— Hogyan csináltad ezt, nagyapó? — ámult el Mika.

— Ésszel — felelte kurtán. Egy idő mulva mosolyogva húta félre ősz bajszát. — No, de azért kéz is kellett hozzá...

Császári portya nem jelentette a munkácsi várba, hogy közeledik a kuruc sereg.

*

Munkács egyetlen hosszú utca, kétfelől szalmatetőz házak. Közepén vásártér, fabódékkal. A tér mentén húzódó házsor közt hosszú földszintes

épület, a hercegi kasznár szokta itt tartani szállását. Most a szepesi kamara tiszttviselője, Brunner úr parancsolt benne, ő hajtja be a Rákóczi-birtokok jövedelmét.

Brunner úrnak keserves reggele volt, amikor a kuruc portyák egyszerre csak Munkácsen termettek, berontottak szállására. Öltözet, páróka és kard nélkül, egy szál ingben emelték ki ágyából, úgy cipelték az udvarra.

A kamaratiszt üvöltött, két kezét összekulcsolva rímázkodott kegyelemért. Nem akart lábraállani, úgy vonszolták ki a házból.

— Pardon! Pardon! Sose jövök többé Magyarországra! Soha! Csak most az egyszer... egyetlenegyszer engedjenek szabadon... kedves kuruc urak!...

Vad hahota fogadta a máskor oly fennhéjázó császári hivatalnok jajveszékélését. Kivont kardokkal fenyegették, sőt a meztelen fegyver lapjával csipőseket sóztak Brunner úr nem kevésbé meztelen hátuljára.

Az udvaron magasba kapták. Brunner úr sivített. Érezte, hogy szárnyal nőttek. Átrepült a palánkon. Nem, nem lándzsák hegyébe esett. Csak tehénganajba. Aztán lassan-lassan megállapította, hogy nem halt meg. Sírva és sántítva elindult, fel a várba, ahol erős császári őrség tanyázott.

— Nem — gondolta magában —, ez így tovább nem megy. Ennek a népnek nem lehet többé parancsolni. Vagy ki kell irtani egy szállig, vagy haza kell mennünk Bécsbe.

Mögötte kacagtak a kuruc portyák. Megjegyzéseket tettek kicifrázott testi mivoltára és kurta ingére.

— Eredj innen! Ez a ház Rákóczi urunké, neki kell a szállás!

A város és a várhegy közti térségen már a kuruc lovasság száguldozott. Csatározta, gyakorlatoztak magyar módra. A gyalogság megrendekbe állt, úgy nézett farkasszemet a várral. Odafentről csak hadd lássák, mekkora a magyar sereg.

A várbeliek valóban lenéztek, de nem mozdultak. Semmi kedvük. Évek óta ülnek a falak mögött. A katonák a szomszédos falvakban, a tisztek az udvarházakban találtak feleséget. Miért harcolnának az ittenek saját atyafiságuk ellen?

Rákóczi Ferenc betelepedett saját munkácsi házába. Az inas kisomagolta a málhát, otthonosra rendezte a szobát. A pitvarban tisztjel várták a parancsot, a kapuban őrség, kivont karddal.

Mikó a zászlóval, Evet a dobbal szintén a házban laknak. Evet nap hosszát talpon van. Úgy figyel a katonás rendtartást, az őrségek ki- és bevonulását. Portyák jönnek és jelentést tesznek a konyhában Esze Tamásnak.

— A Montecuccoli-vasasvezred közeledik.

— A nép beszél, hogy vasasok vannak kétnapi járóföldre.

A fejedelem szobájában folyik a haditanács. Ott ül Rákóczi Ferenc az asztalfőn, mellette végig, kétoldalt az asztalnál csupa szűrös meg hátibőrös parasztember. Nincs ott úr egy sem.

— Azt beszélik — adta elő Kis Albert —, hogy a német bérghyllkosokat küldött önagsága megölésére. Vigyáznunk kell.

Majosnak is volt híre:

— Ungvár felől jönnek a Montecuccoli-vasasok. Előttük jár egy eskadronnal Kvirini kapitány, aki poharazás közben fogadkozott, hogy kardja hegyén viszi el Rákóczi urunk szívét.

— Nem az én személyem most a fontos — intette le őket a fejedelem. — Közeledik egy erős vasasvezet. A munkácsi várban is van ötszáz talpas. Meg ágyúk. Ezekkel szemben a mi gyakorlatlan, rosszul fegyverzett népünk gyöngé. Ha szembeszállunk velük, új Dolha lesz belőle. Ha megszabadunk előlük, nem bízik bennünk többé a nép. Drágá lett a jótanács.

— El kell vonulnunk becsülettel — ajánlotta Esze Tamás.

— Nem vonulunk el! — kiáltotta Kis Albert.

— Ezredes-kapitány uralméknak igazuk van. Mindkettejüknek. De hát akkor melyik tanácsot kövessük?

— Fálnak ne menjünk fejjel — fontolgatta Esze Tamás. — De harc nélkül mégse menjünk el. Küldjük el a fegyvertelen részt, a többivel próbáljunk egy kis sikert kiharcolni, hogy megmaradjon a becsület.

— Ha elküldöd a fegyverteleneket, már pedig ez a nagyobb rész, az már futás — ellenkezett Kis Albert.

Rákóczi Ferenc eldöntötte a vitát.

— Szorultságában a hadi vezér legyen ravasz. Úgy vonuljunk el, hogy azt senki ne tudja. Hiszen a németek közeledésének hírért eddig eltitkoltuk. Most se szóljunk róla. A fegyvertelen részt elküldjük a két mérőföldnyire lévő szentmiklósi várba, hogy pihenjenek meg ott. S azt mondjuk nekik, mihelyt parancsot kapnak, kerüljék meg az erdőkön át a helységet és más irányból térjenek vissza. Akkor a várból majd azt gondolják, hogy újabb ezrek érkeztek a táborba.

Igen tetszett a tanács mindnyájuknak. Esze Tamás intett Ewetnek, aki az ajtóban állt.

— Eredj és verj gyülekezőt. Pap Mihály bátyánk majd kiválasztja a rosszul fegyveretteket és elvezérli őket úgy, amiként urunk javallotta.

Miközben kint megperdült a dob, Kis Albert megkérdezte Rákóczitól:

— Aztán a maradék kis sereget ha mégis megszallasztja a német, mi lesz?

— Nem hagyjuk magunkat megszallasztani. Ha nagy erővel jönnek ránk, akkor a két seregtestet egyesítjük Szentmiklósnál vagy másutt — ez nem szaladás.

A vén Mikó nevetett.

— Látod-e, Albert öcsém, van a mi urunkban vezéri ész!

A városkára újra csönd telepedett. A nyüzsgő többbezernyi had elvonult. A puskásokból is csak a java maradt vissza. Háromszáz kuruc talpas tanyázott Rákóczi házának udvarán, kertjében, a csűrökben. Tizenöt lovas állt állandóan a ház előtt, fölnyergelt lovakkal. Négyfelé a várostól egy-egy húszfőnyi szakasz őrködött. Ezeket napjában váltották.

Másnap reggel is megtörtént az őrségváltás. Mika dobbal kísérté el azt a szakaszt, amely a Latorca felé tartott. Ez volt a legveszélyesebb oldal, mert erről várták a vasasnémeteket leginkább.

A kis Evet vígan verte a dobot és figyelte, hogy a boeskoros, megmezítlásos kurucok hogyan szoknak rá az ütemes lépésre, milyen katonásan, milyen kihúzott derékkel lépkednek. Puskája volt mindegyikének. Magas süvegükön piros toll, oldalukon kard.

Elérték a folyót. Átláboltak a térdig érő vízen a szigetre. Ott már szép rendben várta őket a tegnapi szakasz. A két hadnagy süvegéhez emelte kezét. Aztán kiválasztották az első öröket és a szigeten levő magaslatra vezették őket. Ott az új őrparancsnok kihelyezte embereit, a régi meg összeszedte a magáéit és indult velük, hogy elvonuljanak a városba.

Már éppen menni akartak, amikor az egyik őr elkiáltja magát. A reggeli ködből egy német eskadron ereszkedett a túlsó partról a vízbe. Csobogott a víz a lovak lába alatt. Ügetve értek a szigetre.

Akkor már a két kuruc szakasz is felfutott a magaslatra és tüzet adott az ellenségre. De a vasasok nem álltak meg. Ügetve haladtak felfelé és a parancsnok magasra emelte kardját.

— Gebt Feuer! — kiáltotta.

A lovasok pisztolyal nagyokat durrantak, sűrű füst gomolygott a csövekből. A kurucokat visszanyomták. A gyalogos és a lovas kardja nem egyenlő. A város felől lovasok jöttek, fölverte őket a lövöldözés és megeresztett kantárral nyargaltak Rákóczi háza elől az őrség segítségére. De a folyónál visszafordultak.

Az őrség két szakasza eloszlott. Evet a kertek alatt szaladt mint a nyúl. Rémműlten pillantgatott hátra, nem üldözik-e. De a vasas eskadronnak fel kellett volna bomlania, hogy egyenként üldözze őket.

A császáriaknak más dolguk volt. Evet látta, hogy kuruc lovasok vágatnak vissza az utcán, nyomukban egy szakasz német. Ezek elől aztán a magyarok szerteszét oszlottak a házak közt. Ez volt a régi kuruc harcászat, így kerülték ki, hozták zavarba az erősebb ellenséget.

Az eskadron zöme óvatosabban ügetett be a városba. Evet már a szérű felől visszajutott a Rákóczi-ház udvarába, amikor a német a ház elé ért.

Rákóczi Ferenc, Majos meg öt-hat lovas a kapuban állt. A ház palánkja mellett sorban talpasok lapultak, puskájukat a kerítésre tá-

masztva. Amikor az eskadron a ház elé ért, Horvát, az egykori császári őrmester elkiáltotta magát:

— Adj tüzet!

Sorlövés zengett. A durva puskapor füstje felgomolygott és elborította az udvart. Szemből, a vásártér bódél közül másik sortűz felelt. A bódék közt is kurucok lesték az ellenséget. Most két tűz közé fogták.

— Rajta! — kiáltotta Majos és magasra emelte kardját.

A vele levő lovasokkal klugratott a kapun. Egyenesen az eskadron élén lovagló kapitánynak.

Mindez pillanatok alatt zajlott le. A vasasok kiáltozva, szétugrasztott tömegben száguldottak tovább, el a ház előtt, a helység alsó vége felé.

— Kvirlni kaptány volt, aki urunk szívét akarta kardjára tűzni! — ujjongott Majos hadnagy. Gyalogszerrel jött vissza az udvarba és egy levágott kart hozott; a fehér császári kabát újjából kilátszó sárga kéz még mindig szorongatta a kardot.

— Megvan a becsület! — örvendezett Esze Tamás. — De most gyerünk innen. Mert ez csak az előhad volt, nyomukban a java!

— Sorakozzatok, emberek! — kiáltotta Rákóczi. Kilovagolt a kapun. A vásártérről meg az udvarból az utcára tóduló katonáit gyűjtögette. Azok javában szedték el az elesett császáriak fegyvereit, sisakját. Maradt ott belőle vagy harminc.

— Sorakozzatok! — Nem törődött most azzal, hogy négyes sorban állnak-e vagy egyenes-e a menetoszlop. Az új katonák most úgysem tudtak volna rendet tartani.

— Mars, mars!

Megindította őket az alvág felé, amerre a császáriak elvágattak. Ott fehérlett már az eskadron szép rendben a temető mellett és várt. A kivont karddal álló hadsor olyan fenyegető látvány volt, hogy a helység közepére érve, a hátsó sorok megfordultak.

— Menjünk vissza a házba! Védekezzünk! — kiáltozták.

Rákóczi a lovasokkal a menet közepén haladt. Esze Tamást küldte hátra, hogy rendet csináljon az ingadozók közt.

— Levágnak egy szálíg, ha elszakadtok — kiáltotta ez a hátrálókra. — Nézzétek, ott jön az ellenség!

A helység felső végét már felgyújtották a vasasok. A füstöt erre hordta a szél és már is fojtogató volt.

— Bentégetnek mindnyájunkat. Előre!

— Ágyúval szétlövik azt a hitvány házat — abba akartok bujni?

Evet most kapott észbe. Dobja megvolt épségben. Megpergette, verni kezdte a menet ütemét. A kurucok menetoszlopa már a császáriak szeme elé ért. Egy pillanat... ha rájuk rohannak, mindennek vége. Evet hátán a hideg futkosott.

De a császáriak csak álltak és néztek a felvág felé, ahonnan társaik közeledtek. Amikor majd azok hátulról támadnak, ők előlről.

Ekkor a vén Mikó odalépett Rákóczihoz. Süvegéhez emelte kezét :

— Uram itt a kertek alatt tudok a folyón egy gázlót. Mire a német észreveszi, mi túl vagyunk a vizen és a szőlők közt, a túlsó magaslaton már nem üldözhetnek.

— Vezess !

A csapat befordult egy udvarba. A szérűskert alatt a folyó vizébe gázoltak. Percek alatt túl voltak rajta.

Az üldözők csakugyan későn vették észre, hogy a körülvelt kurucok kicsúsztak a gyűrűből. A temető mellől az első eskadron ordítózva nyargalt az udvarokon át a folyóhoz, a helység belsejéből egy másik. Megálltak a parton és öklüket rázták.

A kurucok addigra már szép rendben elérték a magaslatot. Szőlőskertek közt voltak. Ezer meg ezer szőlőkaró zárta volna el az üldöző lovasság útját. A kurucok most már a dombtetőn, Oroszvég község határában pihentek s úgy néztek vissza.

A Montecuccoli-ezred századonként helyezkedett el Munkácsnak a mezők felé nyíló utcáiban. A város égett. Távolabb a várból, a hegyoldalban vonultak le a gyalogok, mögöttük a kerekas ágyúk. Most már jöhetnek !

A kurucokat a sikeres csetepaté fellelkesítette. Rákóczi is megnyugodva nézett körül.

— Hol a poggyászsom?

— Jaj — csak ennyit felelt az inas.

A fejedelem egy szál ruhában állt, mint valamennyi vitéze. Inasa ~~egy megijedt~~, hogy elfelejtette a börtáskákat felszijazni a málháslóra. No, lesz most öröme a szákmányon a németnek !

Hegyek gerincén kanyargó úton vonultak a szentmiklósi vár felé. De a völgyeket mindkétfelől panaszos üvöltés verte fel. Az út mentén húzódó erdőket kísértetiesen töltötte meg az orosz népi gyász hagyományos jajgatása.

— Mi ez? — kérdezte Rákóczi.

A sztavnai Nesztor felelt a sorból :

— Uram, a futamodó lovasok alighanem holt híredet költötték. Ennyire nem siratna a nép senki mást.

A fejedelem nyomban futárokat indított a falvakba.

— Vigyék meg minden községbe a hírt, hogy élek és seregem Zavadván gyülekezik. Csak most kezdődik a kuruc háború !

*

Mika az elsőik közt volt, aki futárnak jelentkezett. A közeli Szentmiklóásra kellett mennie.

Nem ment, de szaladt. Mikor a hegygerinceről lába alatt megpillantotta a falut, legszívesebben, régi szokása szerint, összegömbölyödve legurult volna a lejtőn, hogy hamarabb ott legyen. Itt azonban erről szó

sem lehetett. Ha nem is tudja meg senki, hogy nem gyerek, hanem tizenhétéves nagylány már, de mit szólnának a falusiak, ha egy kuruc gurulva érkeznék közéjük! Különben is egy darabon csak zegzugos rés nyílt a fák közt, azután pedig szűrös bokrok sorára ritkult az erdő.

Mika tehát megindult a meredeken, egyik fától a másikig lendítette magát. Csakhogy arra nem számított, hogy a lendület egyre sebesebben hajtja majd lefelé. Így azután a fák közül kikerülve, a nagy iramban már se látott, se hallott. Nem vette észre a lejjebb fekvő fatönköt. Átbukfencezett rajta és éppen a legszűrösabb bokrok kellős közepébe pottyant.

Egészen belekábult az esésbe. De gyorsan megemberelte magát és kimászott a bokorból. Közvetlen a község szérűi felett volt. Bizony többen is látták csúfos esését. Egy kövér kis legény torkaszakadtából nevette, egy töpörödött néni ke meg váltig sopánkodott:

— Lelkecském, lelkecském, semmi csontod sem tört össze? Hogy rohantál! Hadd nézzem: orrod bőre alaposan levedlett. Ott a forrás ni, áztasd meg az arcod.

Mika meg is tette, de a hideg víz érintésére majdnem sírni kezdett. Úgy le volt nyüzva a bőr arcán, tenyerén, térdén. Egy hétbe is beletelik, míg félig-meddig begyógyul. Nyöszörögve vánszorgott a faluba.

Összeszaladtak a rémült emberek. Bámulták, mint egy hőst.

— Csataból jöttél, vitéz? Hol kaptál sebet? Élnek-e a mieink? — kérdegették össze-vissza. Mika már-már büszke lett volna, amiért ilyen véresen állított be, csak attól tartott, hogy sarkában jön a kövér kislfi és ráolvassa repülését a tüskebozót közé.

Igy hát gyorsan kihirdette, amit vezére parancsolt: Rákóczi Ferenc úr él, seregének sem lett híja. Minden ember fogjon fegyvert és gyülekezzék zavadkal táborában.

A rémület, a gyász azonnyomban végetért. Ujjongva rohantak haza a parasztok: ki kaszáját, ki puskáját készítette.

Csak most kezdődik igazán a kuruc háború!

A császáriak nem merik a hegyek közé követni a kurucokat. Zavadkánál már ötezer ember nyüzsög a táborban. A Rákóczi-uradalmak tisztsíj messze földről küldik az élelmet, maguk is jönnek tisztelegni.

A fejedelem szállásán most másféle vendégek is megfordulnak. Kopott mentében, kardos, sarkantyús nemesember hajlong éppen előtte.

— Nemes, nemes Nagypéter volnók, nagyságod szolgálatára.

— Isten hozott, uram. De ha szolgálatomra jöttél, miért nem hoztál fegyvereket is?

— Uram, egyetlen jobbágyom van. Ha ezt felültetem, ki dolgozik otthon. Elégedjél meg csekély személyemmel.

Másik sarkantyús lép elő. Ez nem kopott, sőt cifra.

— Alsóvízi Kis József a nevem. Igaz nemes ember vagyok, Ilosvay uram familiáriusa. Az én uram kérdezteti, hogyan szolgál nagyságod egészsége?

Esze Tamás hátrább áll. Mosolyog a bajuszába.

— Ahá! Az urak már pedzik. Maguk jönni még nem mernek: a kisebbeket küldik előre, háztűznézőbe. Meg nemes szolgálkat. Röstelnek a parasztok közé elegyedni. Aztán hátha agyonvernék őket!? Azt sem tudják, csakugyan Rákóczi Ferenc-e a vezér avagy valami szegénylegény, aki fölvette nevét.

A kis nemesek híreket mondanak.

— Nem mertünk hamarabb jönni. Nálunk még a pap is prédikálta: Nem isten rendelte ezeket a kujtorgó, lator hadakat!... Most aztán elszaladt a pap, talán Bécsig sem áll meg. De utoljára még kihirdette a püspök rendeletét: Mindenki elkárhozik, aki kurucnak áll és az isten kegyelméből való császár ő szent felsége ellen fordítja fegyverét.

— De meg holt híredet is hallottuk, nagyságos uram — mentegőtődött az úri familiárius. — Eördeogh úr a szomszéd faluban kacagva hirdette is a jobbágyoknak: Nő, oda van már a ti Rákóczitok, akit isten gyanánt tisztelték!... Hát lám, mégsem vagy oda!

Esze Tamás kiment a szobából. A küszöbön megfogta Kis Albert:

— Mit keresnek itt ezek a latrok? A német farbarúgja őket — most **minket** akarnak megnyergelni, hogy újra felkapaszkodhassanak?

— Hadd el, Albert bácsi! Jól van ez így. Össze kell fognia minden magyarnak a császár ellen.

— De ha elszaporodnak köztünk, mint a tetvek: maholnap nem lell helyét a szegénylegény a kurucság között!

Dörmögve ment a dolgára.

Rákóczin kívül hamarosan még egy nagyúr akadt a paraszti táborban. Megérkezett Lengyelországból Bercsényi. Kétszáz román gyalogost hozott és hatszáz kozákot. A pompás ukrán lovasok szép rendtartással vonultak be a táborba és két szőlőben énekeltek egy indulót, hogy csak úgy zengett a völgy.

A tanult katonasereg érkezése nemcsak a tábor bizalmát tüzelte magasra. Hiszen voltak ott már úgysí ötezren. De messze vidékre elment a külországi segítség híre és a szóbeszéd tízszeresre túlozta. — Francia pénzt is hozott Bercsényi; a századok körbeálltak és mindenütt zsoldot fizettek: egy óra három forintot.

Másnap is harsány nótázás verte fel a táborn. Háromszáz lovas magyar szegénylegény érkezett. Az Alföldről jöttek, Munkácsnál keresték Rákóczit és a németek szemelättára vonultak fel a hegyek közé. Hozták a hírt, hogy a Jászság és a Kunság már alig várja a felszabadítókat.

Ki búsul már a munkácsi kalandért? Sőt inkább táborszerte énekelnek róla :

Legelsőben is Munkácsba jutánk,
az udvarházba urunkhoz szállánk.
Montikukkull hadától megnyomattatánk,
de Karafát,
német generált
halálra hajtánk.

A kuruc nyelve kítörne, ha Kvirini nevét kellene énekbe szednie. Inkább Karafát mondanak helyette, akinek nevét már két évtizede gyűlölik. Majos hőstettét is megörökíti a dal :

Törökkel próbált híres Karafát
egy szegénylegény mint egy merő fát
a földre leejtő, kardra nőtt karját :
melyért hada,
német tábora
fordítá száját...

Megtoldják a vén Mikó szerzette indulót is. Ebben még olfrábbá lesz a munkácsi kaland :

Rákóczi érkezett Munkácsra,
híre ment már ennek Szatmárra.
A kapukra fut a német,
tartja szorosan a gémet,
mond wordót ;
áj, Herrgott !

*

Esze Tamás ezredes magához hívatta Mikót, a zászlótartót és Kristóf János mestert, a bányászok hadnagyát. Evet az ajtóban kuporgott, amíg tanácskoztak.

— Parancsot kaptam, hogy állítsak össze egy válogatott zászlóaljat és induljak előre a Tiszához. A zászlóaljat útközben ezreddé egészítjük ki az ujonnan jövő fölkelő népből.

— Igen helyes — bólogatott Mikó. — Elég volt az ácsorgásból. A hegyek közt itt csak zab terem és aki nem szokta meg a zabkenyeret, nehezen bírja a természete.

— Látom már, öreg, hogy furdal a zab — mosolygott az ezredes.

— Előre — mondta Kristóf János. — Vár az ország.

— Egyenesen a Hajduságra megyünk. Ha mellénk álltak a hajdúvárosok, mienk az Alföld... Új ezredem megszervezéséért hívtalak benneteket, barátaim. Úgy gondoltam, János bátyánk, aki világszerte

már sokat katonáskodott és mindünk közt a legtanultabb katona, ő lesz a főstrázsamester.

— Jó lesz az — helyeselte Mikó. Kristóf mesternek is kedvére való volt a tisztség. A főstrázsamesternek vagyis mai névvel őrnagynak volt a feladata, hogy az ezred tulajdonképpeni katonai vezetője legyen. Az ezredes csak az ezred ura, de a főstrázsamester az esze.

— Helyettese legyen Mikó apánk, a kornétás... Magunkkal visszük a bányászok árkász-kompániáját, egy kompániát régi szegénylegényekből, kettőt a föld újdон földelt népéből. De mindez jó legyen, merthogy ez a zászlóalj lesz az új ezred magva. Velünk jön derék lovaságul az a háromszáz magyar szegénylegény, akik minap csatlakoztak az Alföldről.

— Ha válogatott nép: komoly erő ez — helyeselte Kristóf. — Megállhatunk ugyanennyi némettel szemben is.

— Hír szerint, Csáky István gróf, Bereg és Ugocsa megyék főispánja e két megye nemességével Tiszabecsnél áll. Vele két kompánia német vasas. Ezek Beregszászon vannak. Meg akarják akadályozni, hogy a fölkelés áttérjedjen a Tiszán, meg hogy mi átkeljük. Ezeket kell először megtapogatnunk, hogy a Hajdusághoz jussunk.

Mikó évődött:

— Sokat emlegeted azt a Hajduságot. Nem azért-e, mert ott a családod, Debrecenben?

Esze Tamás arcát elöntötte a derű.

— Nem gondoltam volna, hogy ilyen hamar és ilyen fényes készülettel ~~menetel~~ Debrecenbe feleségemért és kislányomért. Így viszem őket immár haza, Tarpára.

— Haza, Tarpára?

— Oda. A városba. — Kigombolta kabátját és pecsétes írást húzott elő. — Fejedelem urunk privilégiuma: Tarpa községet felszabadítja a jobbágyság terhel alól, várossá emeli és felruházza mind ama szabadságokkal, amelyek szabad városokat megilletnek...

— Ezt kell csak hallania a népnek — kiáltott fel Mikó. — Hol van olyan rongy ember, aki nem harcolna hazája, családja szabadságáért!

Kristóf felállt.

— Gyerünk. Allítsuk össze a kompániákat. A parancsot késedelem nélkül teljesíteni kell... Az árkászok hadnagya helyettem Jancsi flam legyen. Te pedig... — Evetre nézett, megcsóválta fejét, de elmosolyodott — te pedig ezreddobosunk leszel.

*

Szakadt az eső. A dob be volt takarva, hogy meg ne ázzék. De a bokáig érő latyakban mégis ütemesen csattognak a léptek. Gyors ütemben. Beregszászon már túl vannak. Nem voltak ott vasaskompániák, mindössze huszonöt fő, az is szaladt, amikor a kurucok hírért hallotta.

Csak egy részeg trombitást találtak a kocsában, a pad alatt. Sletükben nem lették, itt hagyták a császáriak. Ez volt a kurucok első foglya.

Távolabb elől a lovas szegénylegények, emitt Esze Tamás lovagol a talpasok előtt. Utána Mikó az összeesavart, bebugyolált zászlóval. Evet gyalogszerrel a dobbal, mert ha parancsot kap, ő jelzi azt a csapatoknak dobpergéssel — vagyis jelezné, ha nem szakadna az eső. Majd Kristóf Jancsi vezetésével az árkászok százada lépked, vállán csákánnyal. Utánuk századonként a többiek. Kristóf János, a főstrázsamester hátul lovagol, hogy mindent lásson.

Top-top, tacs-tacs. Az eső szakad, a léptek cuppognak, tocsognak a sárban. Gyorsan, előre.

Ellenség sehol. Előttük már a Tisza. Az újlaki rév.

Esze Tamás és Kristóf János a víz felé lejtő magaslatról, erdőszélről nézik a terepet. Amott a csárda, ahol hat évvel ezelőtt Stumpf sötiszt kifosztotta Esze Tamást, a tarpal jobbágyot.

Mikó, vállán a zászlóval a parancsnokok mögött áll. Ő is a csárdát nézi, ahol megismerkedett Tamással, amíg még a kuruc bujdósok kujtorgója volt és vak koldust kellett játszania.

A rév körül most földsánc emelkedett. A sánc mögött német gyalogok szuronya csillog.

A lovas legények nem vártak parancsot. Hosszan elnyújtott kiáltással száguldottak a sánc felé. Az eső nem gátolta lövésben az avatott németet. A puskák ropogtak, tüzek villantak fel a sáncon. A szegénylegények oldalt fordultak és elvágattak előtte: ~~magas a sánc, bájos~~ átugratni rajta egyszerre.

Kristóf integetett a lovasoknak: Vissza! Vissza!

Széles félkörben nyargalva kerülte meg a német sánct, megnézte mindenfelől. Balra küldte a lovasokat: ott lesz a legkönnyebb beugratni. De csak parancsra.

— Estére bevesszük a sánct, a révet!

A kurucok futva helyezkedtek el, századonként, szemben a sánccal, mindenfelől. Az árkászok előszedték batyujukból a kézzel dobható gránátokat. Maguk formálták az agyaggolyókat, belsejük löporral és kavicsal töltve. Csak a kanócat meggyújtani és idejében behajítani mesterség.

De már az eső is elállt alkonyatra. A folyó túlsó oldaláról a komp segítséget hozott a németeknek. A megyelek meg a németek a becsel parton állnak, puskáik menten megszólaltak, mihelyt a kuruc-szárnyak a parthoz közelítettek.

— Hajrá! Hajrá!

Evet veri a rohamjelet, a dob dübörög, pereg. Szédülten szalad előre. Nem lát semmit, mert itt is, amott is lőttek és a füst mindent elborít. A bányászok elhagyják a dobost, túljutnak rajta. Gránátok repülnek a

ba, át a sáncon, Robbanások... Jobbról a talpasok hajrázása zik. Már látszanak fent a sánc tetején. Szinte elborítják a gyorsan ró, ugráló alakok. Van, aki a sánc tetején állva süti el, befelé át. Mások a magasból böknek lefelé a kaszával — ezek a kaszával a muskétásoknál az altiszti lándzsák.

De már jönnek a jobbszárnyon a lovasok, dobogva, robogva. A lovak szinte úsznak a levegőben, hasukkal sodorva a sánc tetejét... A kiáltozás alábbhagy, hirtelen szinte elül. Csak egy-egy szó hallatszik:

— A nádasba bujt!

— Lőj utána!

— Űszik a bestye!

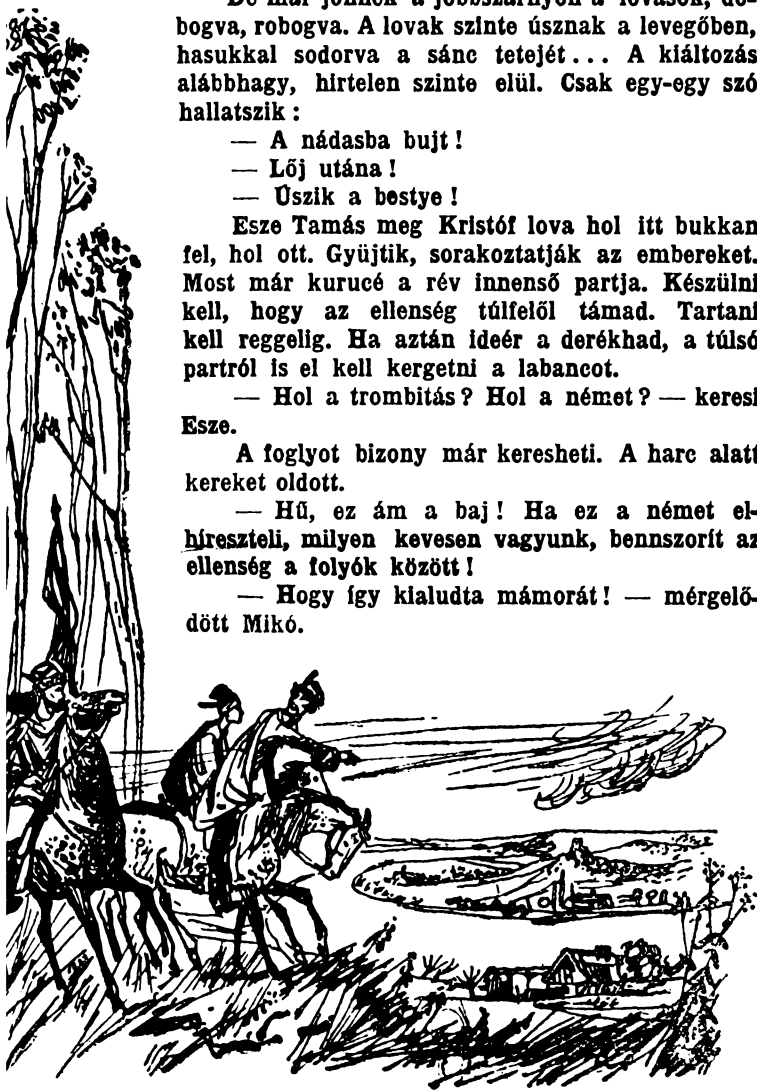
Esze Tamás meg Kristóf lova hol itt bukkan fel, hol ott. Gyűjtik, sorakoztatják az embereket. Most már kurucé a rév innenső partja. Készülni kell, hogy az ellenség túlfelől támad. Tartani kell reggelig. Ha aztán ideér a derékhad, a túlsó partról is el kell kergetni a labancot.

— Hol a trombitás? Hol a német? — keresi Esze.

A foglyot bizony már keresheti. A harc alatt kerekét oldott.

— Hű, ez ám a baj! Ha ez a német elhíreszteli, milyen kevesen vagyunk, bennszorít az ellenség a folyók között!

— Hogy így kiadta mámorát! — mérgelődött Mikó.

Kristóf intézkedett: — Urunkhoz azonnal futárt küldünk: Ne jöjjön alább Beregszásznál, csapdába ne essünk. Mi is, jó lesz, ha visszavonulásra gondolunk.

Fel is húzódtak az erdőkbe. Onnan lesték, honnan, milyen erővel jön az ellenség, hogy idejében kitérjenek előle. Örködték éjjel-nappal.

Harmadnapra aztán látták — semmi kétség — még a becsel part-ról is eltakarodott a labanc nemesség meg a német. A révész utasokat hozott át az újlaki partra, mintha háború se volna. Tőle tudták meg, mi történt:

— Egy trombitás szaladt el kuruc fogságból. Az híresztelte, hogy jön Rákóczi nyolcezer svédvel, akiket a svéd király küldött, meg negyven-ezer kozákkal. Bécsig meg sem állnak... Nemes uraim erre fejenként hazaszaladtak, hogy elbujjanak udvarházalkba. A vasasnémetek meg úgy elnyargaltak, hogy színük se látszik.

Szabad volt az út, át a Tiszán...

28

— Meghiggyék azt tikegyelmeitek, mi nem avégre fogtunk fegyvert, hogy a földesurak jussát és szabadságát bontogassuk — mondta Beresényi. Hangja harsogott a vadászkastély boltozatos szobájában, ahol az asztal körül tanácsot ültek.

Nem volt ott egyetlen szűrés, hátibőrös ember sem köztük, csupa birtokos nemesúr. A környékbellek, akik a paraszti ~~fontogatások~~, a jobbágyaik zendülése elől kerestek menedéket azzal, hogy Rákóczi táborába siettek és hűséget esküdtek neki.

— Hát ama véresszájú legények, kik jobbágyi rendüket nem tekintve, minden szabadságot vakmerő megátalkodással maguknak követelnek?

— Majd elhallgatnak, ha észretérítjük őket. Bízzad azt csak ránk, Ilosvay uram!

— Magam is úgy gondolom. Ha immár önagysága asztalát annyi böcsületes úri személyek járják, igazságos, hogy önagysága minket tekintsen, nem ama paraszti hadakat a magáénak.

Rákóczi hallgatva ült az asztalfőn. Lelkét mardosta a kétség: esküszegést kívánnak tőle ezek az urak? Meg is mondotta csendesen:

— Melyik úri, nemesi vagy közrenden valók merészelték előhozni oly dolgot, mely a német nemzetnek ígája alatt édes hazájoknak hasznát célozta? Annyival is inkább indítani olyast? Ki keresett fel engem idegen országon, ha nem a szegénylegénység? Nemde, ti romlását édes hazánknak behúnyt szemmel nézitek vala? Ők annak előmenetelt kívánták és így hazafiúságukat megbizonyították.

Az urak tűzbejöttek. Ilosvay felugrott:

— Soha a némettől oly számlálhatatlan gyalázatokat nem szenved-

tünk, mint nagyságod hadaitól! Ki elmondhatója a sok húzás-vonásnak, sarcoltatásnak, nemesi szabadságunk típrásának...

— Nem az én hadaim, hanem tikeyelmetek jobbágyl magok mívelték azt...

Bercsenyl elébevágott az általános felzendülésnek. Amit mondott, csendesen mondta:

— Önagysága minden jobbágyot, ki mellette feyvert köt, mentesített minden jobbágyi szolgáltatástól, tehertől, szerjársról...

— Minélkülünk? — hördült fel egy kövér úr. — Akaratunk nélkül rendelkezett rólunk nagyságod. Nem érvényes! Mi vagyunk az ország, mi teszünk törvényt. Avagy el akarja bontani az ősi szabadságot a Rákócziak sarja és a miénket parasztoznak adja?

Rákóczi elsápadt.

— Távol legyen tőlem, hogy az ősi alkotmányt rontsam. De gondoltátok meg, uraim, miért kötne feyvert a jobbágy, ha csak jobbágy marad? Avagy mentek ti hadakozni a németre? Van elegendő erőtök?

Csend támadt. Az urak nehezen lélekzettek. Megkövülten néztek a fejedelemre: mit akar ez velük?

Rákóczi dermedten ült. — Mi ez? — gondolta magában. — Megmondottam nekik, hogy gyáván ültek, míg a szegénység feyvert vont édes hazánk szabadságáért — és nem értik. Milyen világos, milyen egyszerű, egyenes volt minden a Kárpátok fenyvei alatt, maroknyl lelkes paraszthadammal: indultunk az ellenségre, mindnyájunk szabadulásáért. Tisztelték engem mint vezérüket és megbecsültek, hogy felsővadászl Rákóczi Ferenc gróf, rómal szent birodalmi herceg, a fejét teszi fel a haza ügyéért... És ezek a birtokos urak, most kicsinyes jussalkat, privilégiumalkat hánytorgatják, törvények betűit szögezik elém — és vitézeim elé, amikor harcolni kellene és minden gondunk a győzelem legyen.

Egy hadnagy lépett be:

— Károlyl Sándor úr visszatért Bécsből. Ott a dolhai győzelem után rútol fogadták. Most urunk felől érdeklődik. Azt üzeni, mindig is a magyar szabadságot kereste és nagy pártfogója volt a szegénylegényeknek. Dolhánál is futni hagyta a zömét.

Az urak elgondolkodtak. Ugyan mit tervez ez a fufangos Károlyl Sándor?

A herceg már tudta: Károlyl óvatos játék után átesap erre az oldalra, mert itt látja az erőt... most már a magyar oldalón keresi bízvást a gazdagodás útját...

A kövér úr ebben a csendben kifejtette tervét:

— Nem eszik a kását olyan forróon, amint főzik. Ma se pénzünk, se feyverünk, se hadunk, se törvényünk. Ha kegyelmetek: a nemes ország, mindezt megadja urunknak, zsoldon fogadjuk a hadat és akasztófa a helye az olyan parasztnak, aki azt gondolja, hogy a magyar szabadság őt illeti.

Ilosvay úr elnevette magát. — Jól beszél, uram, kegyelmed. Dicsérem az eszedet. De aztán ki ne engedjük kezünkől a kantárt, mert még elragadná holmi jöttment Kis Albert vagy Esze Tamás.

Szirmai úr lépett a szobába, aki immár generális rangot kapott a mezítlásos seregében. Az ajtóban állva hallgatta végig az utolsó szavakat. Majd az asztalhoz közeledett, meghajolt a fejedelem felé és katonás keménységet mutatva, ezt mondotta:

— Ne féljetek, uraim, a szegénylegényektől. Ez immár nagyságos urunk serege. Némely szegénylegények nemesi marhákat hajtottak el. Tetten érván őket és megértvén, hogy Kis Albert ezredes-kapitány emberei volnának, a rossz rendtartásért nyomban lefogattam előbb nevezett Kis Albertet. Gondolod-e Bercsényi uram, hogy hadi törvény szerint feleljen a latorságért?

— Urak! — pattant fel Rákóczi. Eszébe villant, tudta, hogy Kis Albert gyűlölli az urakat s köztük őt magát is. De hangja ércesen csengett, először mióta a paraszti táborban nem egyedül parancsolt, hanem körülvették, fejére kezdtek nőni az urak. — Nem vagyok gyermek, bár, úgy látom, azzá akartok tenni saját táboromban! Tudni fogom továbbra is, miképpen regulázzam meg vitézelmet!

Gúnyos kihívás volt Szirmai hangjában:

— Méltóságod haditörvénye szerint fog eljárni a haditanács.

Ilosvay szeme felvillant. Társai felé bólintott. Rákóczi arca még jobban elsápadt és mélyen lehajtotta fejét...

Vásárosnamény utcáin zsibongott a nép. Ezernyi ember beszéde verte fel a tiszaparti helységet. Itt-ott láрма és kurjongatás. Néhány szál cigány hegedűje mellett hetyke, boros fiatalok rúgták a port. Nagyot ugrottak, leguggoltak, tenyerükkel ütögettek a földre, majd rikkantva szöktek ismét a levegőbe. És a cigányok hajlongva, verejtékezve húzták. Fejüket hajtogatták a muzsika ritmusára, szemüknek olyankor csak a fehérje látszott.

Itt van Esze Tamás ezrede. Újlakról küldte előre a herceg, hogy a tiszamenti falvakban bontsa ki zászlaját és toborozzon. A hír megelőzte jövetelét. Mindenütt tódult elébe a föld népe, úgy fogadta, mint a megváltót.

Aki kezét-lábát bírta, fel akart nála iratkozni katonának. De előbb még minden embert maga akart szemügyre venni, hogy befogadják-e ezredébe. Rosszerkölcösül vagy hasznavehetetlen néppel nem akarta csúffá tenni regementjét. De maga nem győzte a tolongást. Több toborzóbizottságot szervezett: mindegyiknek az volt a feladata, hogy egy kompániát szervezzon. Kapitány, strázsamester és írnok: ezek voltak a toborzók. De a népfölkelés előntötte szervezési kísérleteit. Csapatostul jött

a szegénység, magaválasztotta vezetőikkel. Hol egy kanász, hol egy borbély vagy diák volt a hadnagyuk. És ez ellen Tamás mit sem tehetett. Nem is akart tenni. Így volt ez jól. Meghagyta a csapatokat, a vezetőket, éppen csak rendet csinált. Szakaszokba, századokba, zászlóaljakra rendezte őket. Megállapította a létszámukat, lajstromba íratta nevüket. Egymás közül választották a kapitányokat, hadnagyokat, strázsamestereket, káplárokat — az ezredesnek mégis gondja volt rá, hogy katonaviselt, hadat látott emberek, a régi szegénylegények jussanak a nagyobb egységekhez parancsnoknak.

Most hát Namény utcáin nyüzsgött a hadinép. Peckesen jártak, vállukra vetett kiegyenesített kaszával vagy éppen csak bunkóval. Puskája allg harmadának — az is mindenféle paraszti mordály, akkora némelyiknek a csöve, hogy kisebbfajta ágyúnak beválik, más-más golyó kell mindegyikhez. Csak a süvegük egyforma, amennyiben piros toll van mindegyik mellett. Jobbára mezítlábasok, csak kevesének van bocskora, csizmája.

Esze Tamás regimentje : a mezítlábasok ezrede!

Maga az ezredes-kapitány a földesúr udvarházában tanyázott. Kő-épület ez, boltozatos kapuval, udvarát magas fal veszi négyszögbe. A naményi uraság szegényebbfejta. Nem menekült el a kurucok elől: föl-
esküdött Rákóczi hűségére. Fegyvert kötni ugyan nem akar. Azt mondja, öreg már, beteg is, nem bírja a lába . . . De arca csupa mosoly, vendégeli az ezredes urat, egész törzsével egyetemben.

Alkonyodott. Az udvaron máglyatűz fölött ökröt sütöttek. Bent a szobában, a vasrostélyos ablakok mögött ült az asztalnál Esze Tamás. Egy kassai kalmárral tárgyalt: szállítójának akarta megnyerni. Költ-
ségre a herceg hatalmazta meg. Fegyvert, port, köntöst és lábbelit akart szerezni a kalmár révén.

— Ha a herceg úr elkergeti birtokairól a németet és maga szedi a jövedelmet, akkor hitelezünk. Annyit — amennyit. Erről majd beszélünk. Addig azonban csak készpénzért adhatunk. Pénz helyett marhát, búzát is elfogadunk.

— Megfizetjük a kockázatot — vetette közbe az ezredes.

— Én kockázatot is vállalom, mert nagyrabecsülöm a herceg urat és bízom benne. De én kis ember vagyok, nagyon kiesl . . . A kalmárság félti a pénzét. Hogyne féltene. Senkinek sincs. Mindnyájan csak a bécsi kalmárok ügynökei, bizományosai vagyunk. Mi van nekünk? Semmink sincs már. Idegen portékával kereskedünk vagy idegeneknek közvetítjük a hazai termést.

— Fegyver a legsürgősebb . . .

— Azt csak Danekából szerezhetünk (Danzigból). Oda pénz kell . . .

Belépett a főstrázsamester, Kristóf János. Leoldotta kardját, a sarokba állította és ráakasztotta süvegét. Aztán az ezredes intésére ő is az asztal-
hoz telepedett és hallgatta a beszélgetést.

— Szabadság kell nekünk, — mondta a kalmár — hogy szabadon kereskedhessünk, mint valamikor régen. És ne az ausztriai határon szabják meg a vámot a bécsi kalmár és a bécsi gyáros érdekében. Csak akkor boldogulhat itt a polgár, ha Magyarország újra visszanyeri szabadságát...

— Úgy, úgy — bólogattak az asztalnál ülők.

A kassai kalmár folytatta:

— De a városoknak is több szabadság kell. A vármegye ne szorongassa többé a városokat. És az országgyűlésen minden városnak annyi szava legyen, mint egy nemesi vármegyének. Necsak a nemesért hozzák a törvényt, hanem a polgárokért is...

Esze Tamás csöndes gúnnal vetette közbe:

— Hát a parasztért nem-e?

— Meg a bányászért? Az iparoslegényekért? — dörmögte Kristóf.

A kalmár meghökkenve nézett rájuk.

— Hogy... hogy? — dadogta. — Ha a paraszt nem paraszt... ha a kétkezi munkás a maga feje után élhet: akkor nincsen nemes, nincsen polgár — akkor nincsen ország.

Esze Tamás gúnyos mosolya megfagyott. Ellentmondást nem tűrő hangon, de csendesesen mondotta:

— Igaza volt az előbb mindenben, nagyuram. De amíg minden parasztközségnek nem lesz annyi jussa, mint amennyit a városoknak kíván, addig itt nem lesz szabad Magyarország.

A szoba már teljesen besötétedett. Egymás arcát sem látták. Most megnyílt az ajtó. Egy asszonyceseléd két gyertyát hozott az asztalra és teríteni kezdett. A kapitányok gyülekeztek.

— Mikó nem jött még vissza? — nézett az ajtó felé az ezredes.

A vén Mikó csak jó későn szállt le a ház előtt a lóról, amikor odabent már javában folyt a vacsora. Sebhelyes arcához, ősz szakállához, lecsüngő bajuszához jól állott a fehér kabát és a fényes mellvért, amit egy vasasnémétről húzott le.

Mogorván felelt a kérdésre, miben járt a hercegnél.

— Lesz még rá idő elégség... Most sokan vagyunk.

•

Vacsora után ketten maradtak a szobában.

— Kis Albertet ma reggel a táborban felakasztották — szólalt meg az öreg Mikó.

— Ki tette ezt?

— A tábori bíróság.

— Nem tévedtél, Mikó? Már miért tették volna?

— Nincsen ebben tévedés. Mikor odaértem a táborba, a parancsokért, még függött. Elítélték, mert tolvajssággal vádolták az ezredbeli katonákat. Ezért kellett meghalnia.

— Szegénylegénymódra harcoltak az urak ellen Kis Albert emberei most is — dörmögte Esze.

— Már pedig, azt mondták, nem szabad többé bántani az urakat. Érted ezt, Tamás?

— Értem. Nem vagyunk többé szegénylegények, hanem az ország katonái. Albert megsértette a regulát, ezért kellett bűnhődnie.

— Tíz esztendeig volt szegénylegény, urak, németek úzöttje. Ő fundálta ezt a sereget, amelyiknek katonái vagyunk. Ő vezette a szegénységet Dolha alá, de felvitte a Vereckei-szorosba is Rákóczi urunk elé. Ezredes-kapitány volt... hej, be sietős az uraknak, hogy felkössék egy öreg cserfa ágára!

— Szánom őt, nagyon.

— Nem érted te ezt a dolgot, Tamás. Ha csak szánod. Eltévedtél az urak közt. Látod: egymást védelmezték a magyar urak Kis Albert ellenében. A szegénység ellenében. Jaj nekünk immár, hiába vettük fel fegyverünket a szabadságért. Urak hajtanak velünk megintlen és csak ők tudják, merre...

Nagyot sóhajtottak mind a ketten. Gondolatokba merültek.

— Idehallgass, Tamás fiam — vette fel újra a szót az öreg. — Vénember fecsegő — rám foghatod. De elmondok neked valamit, amit öregapámtól hallottam, még igen ifjú koromban.

— Öregapám paraszthajdu volt Bocskai István fejedelem úr zászlaja alatt. Van annak már száz esztendeje. Bocskai úr nagy földesúr volt. Kivívta Erdély szabadságát. Magyarországnak is szerzett valamit. ~~De most csak arról szólok, mit tett a szegénységgel.~~ Hiszen tett ő jót azzal is... Bocskai István felfogadta a császár magyar hajdút, akiket a császár zsold helyett csak ígérettel táplált. A hajdukkal rajtaütött a német katonákon, akiket a császár ellene küldött és levágta őket.

— Aztán erdélyi fejedelem lett Bocskai. Magyar király is majdnem...

— De nem azzal a két-három ezer zsoldos hajduval verte meg a császárt, azokkal, akiknek aztán a hajduvárosokat adta! — pattant fel dühösen Mikó. — Hanem a parasztsággal, a föld népével, amelyik egész Magyarországon fölkelt, zászlók alá állt, ölte a németet, de ugyancsak az urakat is.

Két ezredes-kapitánya volt a paraszthajduságnak: Németi Balázs és Lippai Balázs. Németi Balázs fogságba esett, a császár generálisa felakasztatta. De mi lett volna a sorsa, ha életben marad? Erre tanít Lippai Balázs története...

Az urak megijedtek a föld népétől. Szaladtak Bocskai Istvánhoz.

— Nagyságos urunk, a föld népe elszenvedhetlen gyalázatot mivel rajtunk, a te nevedben. Csöndesítsd le a parasztokat!

— Jól van — felelte Bocskai úr — én nem akartam ezt, igen szánlak benneteket. De hát a föld népe az én erősségem. Ha ti nekem

séget adtok, uratoknak választotok és mellettem felültök : elnyomom a föld népét.

Igy is történt. Az urak Boeskal zászlaja alá gyűltek, megegyeztek a császárral. Aztán együtt kergették haza a jobbágynépet. Az urak birtokat kaptak, a föld népe karót és kötelet. Fölvehette újra a régi jármot.

Lippai Balázs sürgette egyre Boeskait :

— Nagyságos uram, a szegénységet ígérekkel költöttük fel. Isten, szabadságot ígértél. Nyugtalan ám a szegény nép, mi lesz az etből . . .

— Nyugodj meg, fiam, Balázs, majd mindenkinek a végére járunk. Mindenkinek egyszerre jó nem lehetek — így Boeskal István. Mikor már paktált a császárral, biztos volt a nemesek hűségében meg a telepített hajdukéban is, elvégződött a dolga Lippai Balázsnak is.

Boeskal nagy lakomát rendezett Kassában. Ott volt Lippai Balázs is. k éjtszakáig.

Kifelé ment már a házból Lippai Balázs. Hát egy sötét folyosón meglepetésként két kis úrral. Meglökődtek egymást. Szitkozódni kezdtek. elvágták a Balázs torkát. Részegek voltak — azt mondták rájuk. ekedtek . . . Megesik az ilyen.

Okos ember gondolkodik. Vigyázz, Esze Tamás ! Sok a táborban a császárom, a részegség, a verekedés . . . Aztán ha baj érne, nem ént semmi, csak véletlenség . . . de ki lesz a régi szegénylegénység ére ?

Esze Tamás könyöke az asztalon, fejét tenyerébe hajtotta. A gyerekek leétek. Újat senki sem hozott. Az egyik elaludt, a másik meg felébredt és megvilágította egy-egy pillanatra Esze Tamás barna arcát, lámos, nagy bajuszát.

Miképpen Lippai Balázsnak, úgy lesz-e vége Esze Tamásnak ? . . .

Kint az úton nótaszó hallatszott. Sok ember közeledett.

*

Mikó feltápázkodott és kiment.

— A csekeiek jöttek — jelentette, mikor visszatért. — Egész komára való nép.

Esze Tamás nem szólt. A vén zászlótartó leült székébe, öklére támasztotta állát.

— Hogy jön a nép . . . hogy jön ! Csak aztán ugyanígy haza is széledjen. Ha az urak megint a főhelyre ülnek. És a szegénység azt a talántán, hogy a zászlókon himzett írás : A h a z á é r t é s z a d s á g é r t nem öérette szól, hanem az urak hazájáért, amelyben badságok legyen kilencedet és dézsmát szedni meg ezeregymást . . . én majd a nemesi vármegyével szedethetik maguknak az újoncot, ur a császár magamagának !

Az öreg keserűen felnevetett. Csak ekkor mordult fel Esze Tamás :

— Ne kuvikolj! — Majd szelídebben hozzátette: — Ebben már benne vagyunk.

Nem szólt többet. Sötétség borult a szobára. És csönd. A két szegénylegény ült, hallgatott. Gondolkodtak. Vagy talán el is aludtak?

Órák teltek el így. Aztán Mikó szólalt meg. Dörmögte maga elé: — Szomorú... szomorú ez nagyon.

Esze Tamás kiegyenesedett. Felállt, megropogtatta derekát. Lassan beszélni kezdett, mintha befejezné a régen megszakadt gondolatmenetet:

— Ha az urak a szegénység erejével győznek, nem nyomhatnak el többé bennünket, mint annakelőtte. És ha fölsegítettük az országot a császár ellen, fölsegítettük vele a szegénységet is. Mert mi vagyunk az ország népe. Feljebb jutunk vele. Ezért csak azt mondom így is: Előre!

— Hát akkor csak előre — mormolta az öreg.

Esze Tamás az ablakhoz lépett. Kinézett.

Az udvaron egy kakas kukorékol.

Az ég alján derengett a hajnal.

Hiatalis

•

A ház előtt a gémeskút nyikordult. Alvók heverték mindenfele. Evetke vizet húzott és a sötétben mosdott. A vályúra ülve vizet öntött lábára is. Hosszú út előtt állt. Felhúzta csizmáját. A tiszta kapea símán, kellemesen szorult lábára. Begombolta kabátját és elgázította ráncalt a szíj alatt. Háromszögletű német tisztí kalapot borított nyakába omló barna hajára. Kalapja mellett a veres toll mutatta kurucvoltát.

Még korán volt. Visszament az udvarházba. Leült a kapu alatt egy sarokba és a falnak támasztotta fejét. Még aludt is egy kicsit.

Miről álmodott? Diadalról... szabadságról. Aztán lakodalomról! Megéri-e valaha? Háború van. Rövid életében is már mennyi halottat látott, akik harcban estek el. De a nép él. És élni fog ő is... Jancsi is. Sok Mika és sok Jancsi fog mindig élni ebben az országban. Félálmban megborzongott és elmosolyodott. Tanult Jancsik, tanult Mikák fognak itt élni, sokan, szabadon. Lehúnyt szeme előtt gyerekek kezdtek rajzani: lármázva, ugrándozva jöttek ki egy iskola kapuján. Olyan volt mint a pataki iskola, de sokkal-sokkal nagyobb...

Újabb kakaskukorékolásra ébredt. Megdörzsölte szemét és felnézett. Az ég alján már tenyérnyi csík sárgult. Itt az ideje!

Nyakába akasztotta a nehéz dobos és kilépett a ház elé.

Dübörögve szólalt meg az ébresztő. A falu megmozdult. Emberek kiáltoztak, kutak nyikorogtak, lovak cifra, hosszú nyerítése hallatszott. Mozgott, nyüzsgött minden.

Csapat lovas vágatott be a faluba. Lobogott az ingük ujja, széles gatyájuk. Kurjongattak.

— Hahó! Hol vagytok, kurucok? Minek alusztok ilyenkor?

Gyertek már, gyertek! Vár a Kunság, az Alföld! Kun fiak vagyunk, értetek jöttünk.

Vívatozás, nevetés, süveglengetés fogadta a kunok küldöttait.

Kiáltoztak a tisztek, összegyűjtötték embereiket. Elrendezték tizes sorokba. Minden szakasz két sor, nyolc sor egy század. Egymás után a századok, a zászlóaljok. Hat is volt már belőle: két ezred is kitelnék már a mezítlábasokból. Elöl a puskások minden században, mögöttük villognak a vállrövetek, egyenes kaszák.

Esze Tamás kilépett embereivel az udvarházból. Két pár pisztolyát kétfelől a nyeregtekákba csúsztatta, majd felugrott a lóra.

Közben a vén Mikó is lóra szállt, kibontotta a nagy zászlót és az ezred elejére lovagolt. Evetke ott állt, szorosan az első század előtt. Nem volt több dobos, csak ő, az ezreddobos.

Tamás megigazította magas kuruc-süvegét és a menetoszlop mellé állt. Felemelkedett a nyeregben és úgy kiáltotta, hogy meghallja mindenki. Az arcok feléje fordultak.

— Vitézek! Édes hazánkért, megromlott szabadságunkért, előre!...

— Vivát! Vivát! — harsogta ezernyi torok.

A főstrázsameszter kirántotta kardját és Evet felé kiáltott:

— Mars, mars!

A két dobverő magasba szállt, majd ütemesen egymásután lecsapott.

A menetoszlop mozgásba lendült. A káplárok kiáltoztak a sorok szélén:

— Tartsatok sort és rendet! Egy-kettő, egy-kettő...

Dobogott a sok láb. A sár magasra fröccsent. A szekerek nyikorogva ladtak oldalvast.

A nap vörösen izzó fényt öntött a sárkára. Kendőt lobogtató asz-nyok álltak a falu szélén és néztek a mezítlábasok után. A dobri-
kus hangja már nem hallatszott. A hullámzó szürke sorok eltűnede-
z a szürke levegőben, mintha felszívták volna őket a földek, a szegé-
es vályókgunyhók, a sárgás hazai halmok.

Mintha belemasíroztak volna a napba, melynek vörös korongja
pen elszakadt a föld peremétől és aranyszínűre válva, ragyogva indult
felé égi útján.

